Filosofia pentru bufoni

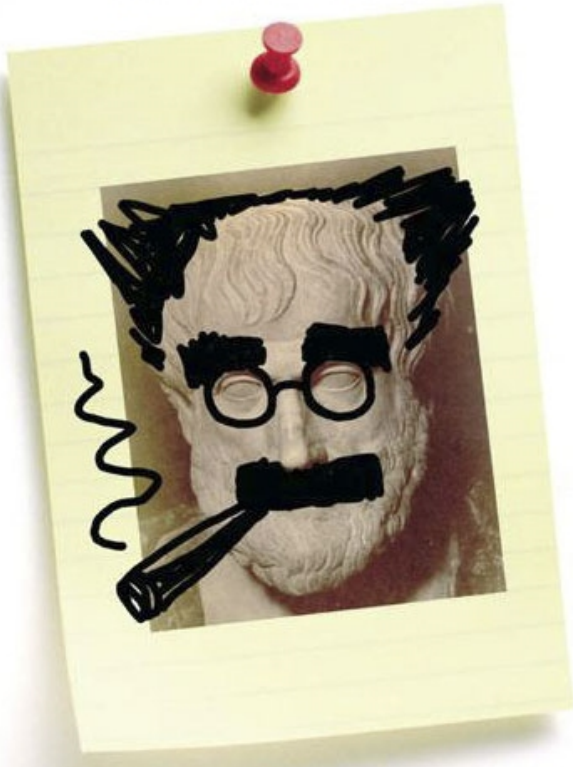

Pedro Gonzalez Calero

Pedro González Calero. A fost măturător de stradă, documentarist, profesor de filosofie şi păpuşar ratat.
117-216

PEDRO GONZÁLEZ CALERO

FILOSOFIA PENTRU BUFONI
mic tratat de tot râsul filosofilor

Ilustraţii de
ANTHONY GARNER

Traducere din limba spaniola
MIHAI GRUIA NOVAC

NEMIRA

Coperta colecţiei: Dana MOROIU, Corneliu ALEXANDRESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GONZÁLEZ CALERO LOBATO, PEDRO
Filosofia pentru bufoni/Pedro González Calero Lobato; trad.: Mihai Gruia Novac. - Bucureşti, Nemira & Co., 2008
ISBN 978-973-143-240-3

I. Gruia-Novac, Mihai (trad.)
1

Pedro González Calero Lobato
FILOSOFIA PARA BUFONES
© 2007: Pedro González Calero, EDITORIAL ARIEL
© Illustrations by Anthony Garner

© Editura Nemira & Co., 2008

Orice reproducere, totală sau parţială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă şi se pedepseşte conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-973-143-240-3

Lui Faemino şi Cansado,
pentru că sunt atât de înţelepţi
fiind atât de paiaţe.

PROLOG

Legenda spune că unul dintre cei mai importanţi filosofi ai stoicismului antic, Crisip, pasionat de logică, dar şi de umor, a murit din cauza unui acces de râs provocat de vederea unui măgar care mâncase nişte smochine, băuse câteva înghiţituri de vin, după care începuse să se clatine ca un beţiv.

În cinstea lui Crisip şi a altor filosofi binedispuşi, această carte încearcă să recupereze exemplele de umor pe care ni le-a lăsat istoria filosofiei, dar şi glumele făcute pe seama filosofilor şi a ideilor lor (poate că şi a glumi pe seama filosofiei înseamnă a face filosofie, aşa cum a spus Pascal).

Multe dintre aceste glume şi anecdote au fost adevărate, însă altele au fost inventate de tradiţia noastră culturală într-un anumit moment, iar de atunci este greu să fie separate de imaginea pe care o avem despre filosofii cărora le-au fost atribuite. Oricum, autorul lucrării de faţă nu a inventat nimic (dacă aşa ceva este posibil), iar contribuţia sa se mărgineşte la a fi creat, atunci când a considerat oportun, un context filosofic pentru glumele selectate, permiţându-şi din când în când câte o licenţa în modul de a le prezenta. Bibliografia pe care am folosit-o se află în ultimele pagini.

Deşi nu cred că se poate spune că aveţi în faţa ochilor o operă serioasă de filosofie, aşa cum credea Wittgenstein că putea fi scrisă una având drept bază doar simple anecdote, adevărul este că, printre ironii şi glume, volumul de faţă oferă o mică trecere în revistă a istoriei filosofiei, arătând uneori aspectul comic al unor controverse filosofice, aşa încât cartea ar fi putut avea foarte bine titlul de *Scurtă istorie bufă a filosofiei*.

Toate acestea în ciuda faptului că, fără îndoială, filosofia nu este o disciplină foarte generoasă cu umorul, doar dacă nu

gândim la fel ca Bertrand Russell, după care „orice act de inteligenţă este un act de umor”. Dar în ciuda faptului că în filosofie nu abundă personaje precum Chaplin, Keaton, Popoff ori Charlie Rivel, ea nu a dus lipsă de umorişti notabili. În Antichitate s-au remarcat mai ales cinicii şi cirenaicii, printre cei mai faimoşi cinici numărându-se Antistene, Diogene din Sinope şi Crates, iar Aristip printre cirenaici. Toţi erau discipoli năstruşnici ai lui Socrate, cel mai năstruşnic dintre toţi fiind Diogene. Nu degeaba spunea Platon despre el că era un „Socrate scos din minţi”. Este adevărat că mulţumită altui Diogene, Diogene Laertios, ne-au parvenit multe din simpaticele anecdote pe care tradiţia le-a atribuit lor şi altor filosofi ai Greciei antice.

Dintre urmaşii lor, cei mai dăruiţi pentru umor au fost Voltaire în secolul al XVIII-lea, Friedrich Nietzsche în veacul al XIX-lea şi Bertrand Russell în secolul XX. Tocmai unul dintre aceştia, Nietzsche, a fost cel care a scris că omul este animalul care suferă atât de intens încât a trebuit să inventeze râsul. De altfel, pe autorul lui *Aşa grăit-a Zarathustra* îl încântau glumele: „Eu îmi povestesc mie însumi atâtea glume tâmpite, îmi vin în minte atâtea caraghioslâcuri, încât uneori încep să râd ca un pişicher timp de o jumătate de oră în plină stradă.” Să ne amintim că în ultimele sale zile de luciditate îi veneau în minte glume ca aceea de a convoca un congres fictiv al caselor regale europene, cu „o proclamaţie pentru anihilarea Casei de Hohenzollern, acea rasă de criminali şi idioţi stacojii”.

Cu siguranţă, Nietzsche ar fi putut râde mult şi bine de numeroasele glume pomenite în această carte, dintre care unele, cele care se referă la filosofia antică, le cunoştea deja. Dar tu, cititorule, eşti gata să râzi de extravagantele vorbe de duh şi trăsnăile logice ale acestor nebuni de filosofi?

Filosofie antică

DE LA MIT LA LOGOS

După opinia lui Aristotel, filosofia apare din uimirea pe care o încearcă oamenii în faţa lumii. Mirarea simţită în faţa spectacolului enigmatic pe care îl desfăşoară universul este cea care ne determină să filosofăm. Dar, aşa cum însuşi Aristotel şi-a asumat sarcina să ne-o arate, aceasta este şi plămada din care apar miturile, şi tot ele, la fel ca filosofia, încearcă să ofere o interpretare coerentă realităţii care să dea lumii un sens.

Cu toate acestea, în timp ce miturile nu pot să dea o explicaţie a lucrurilor pe care le povestesc şi nici să se justifice pe ele însele, filosofia este însă în măsură să-şi justifice în mod raţional afirmaţiile (sau cel puţin aspiră să fie).

Cu timpul, miturile au fost înlocuite de alte forme prin care se interpreta realitatea şi chiar dacă la început au convieţuit cu filosofia, au început treptat să dispară, pentru ca, în cele din urmă, în societăţile noastre, să fie total înlăturate de cunoaşterea ştiinţifică, astfel încât mitul, care la origine însemna în greacă „vorbă adevărată”, a ajuns să fie sinonim cu o poveste născocită sau un basm. Aşa cum a observat Max Weber, procesul de dezvrăjire a lumii este consubstanţial cu dezvoltarea societăţilor moderne.

În secolul XX, Kostas Axelos (un filosof care a încercat să împace marxismul cu filosofia lui Heidegger) a vrut să-şi imagineze scena paradoxală în care personajele înseşi ale unui mit (cel al centaurilor, care aveau, conform mitologiei greceşti, cap şi trunchi de om, dar extremităţile inferioare ale unui cal) îşi asumă acea experienţă de dezlegare de vrajă:

„Doi centauri (mamă şi tată) se uită la micuţul lor fiu care

zburda pe o plajă mediteraneeană. Atunci tatăl se adresează mamei, întrebând-o:

— Ei, acum cine îi spune că nu este decât un mit?”

CELE DOUĂ GEMENE

Thales din Milet, cel care trece drept primul filosof din istorie şi căruia i se atribuie afirmaţia că totul se naşte din apă şi că acesta este elementul comun al tuturor lucrurilor, susţinea de asemenea că nu există o adevărată diferenţă între viaţă şi moarte. În legătură cu aceasta, cineva l-a întrebat o dată:

— Păi, dacă nu e nicio diferenţă, de ce nu mori?

— Tocmai de aceea – a răspuns Thales –, pentru că nu e nicio diferenţă.

FĂRĂ PROGENITURI, DIN MILĂ

— Cum se face că nu ai copii? a fost întrebat altă dată Thales, iar el a răspuns:

— Pentru că mi-e milă de ei.

FILOSOFI DISTRAŢI

Dintotdeauna filosofii au avut faima de distraţi, aşa cum dă de înţeles una dintre anecdotele cele mai cunoscute din istoria filosofiei. Cum ne spune Platon în *Teaitetos,* mergea odată Thales privind aştrii şi era gata-gata să cadă într-un puţ. O slujnică tracă mucalită l-a văzut şi a făcut haz de el, spunându-i:

— Ce vrei să vezi pe cer dacă nu eşti în stare să vezi pământul pe care calci?

TRANSMIGRAȚIA SUFLETELOR

Dacă ne luăm după legende, viaţa lui Pitagora trebuie să fi fost dintre cele mai pasionante. A călătorit prin Egipt şi Babilon (unde a fost discipol al lui Zoroastru), iar în cele din urmă s-a stabilit la Crotona, în sudul Italiei. A fondat acolo o sectă, cea a pitagoreicilor, care i se închina considerându-l fiu al lui Apollo. Secta cultiva studiul matematicilor şi se conducea după reguli riguroase, printre care erau şi unele mai curând extravagante, precum cea de a nu mânca seminţe de bob, de a nu urina cu faţa la soare sau cea de a nu lăsa pe pat urma corpului după ce te-ai sculat.

A avut faimă de ghicitor şi se spunea că folosea pentru prezicerile sale puterea numerelor, pentru că, după opinia sa, numerele sunt principiul din care iau naştere toate lucrurile.

El şi adepţii săi, pitagoreicii, susţineau teoria transmigraţiei sufletelor, conform căreia, atunci când corpul nostru moare, sufletul se încarnează în alt corp (care poate fi cel al unui animal sau al unei plante). Numai atunci când sufletul a reuşit să se purifice încetează lanţul transmigraţiilor, iar acesta poate să revină în împărăţia cerurilor.

Ei, bine, o veche glumă pe care o reproduce Leonardo da Vinci în *Însemnările* sale îl are drept protagonist pe un pitagoreic:

„Doi bărbaţi stăteau de vorbă. Bazându-se pe autoritatea lui Pitagora, primul dorea să demonstreze că avusese o viaţă anterioară în această lume. Cel de-al doilea nu-l lăsa să-şi termine argumentaţia. Atunci primul i-a spus celui de-al doilea:

— Dovada că eu am mai avut o viaţă înaintea acesteia de acum este faptul că îmi amintesc că în aceea tu erai un morar.

Celălalt, deranjat de aceste cuvinte, a încuviinţat şi a spus:

— Da, ai dreptate, pentru că acum şi eu îmi amintesc că tu erai măgarul care aducea sacii la moară.”

RÂUL LUI HERACLIT

Împreună cu Parmenide, Heraclit din Efes a fost cel mai important filosof presocratic. A rămas în istoria filosofiei ca filosof al devenirii, iar într-un mod simplificator se obişnuieşte să fie pomenit pentru acea faimoasă maximă care spune: „Nimeni nu se scaldă de două ori în acelaşi râu." Acest aforism, care a fost glosat de nenumărate ori, a fost şi obiectul unor glume, precum cea făcută de poetul Ángel González, într-una dintre *Glosele dedicate lui Heraclit*:

Nimeni nu se scaldă de două ori în acelaşi râu.
Cu excepţia celor foarte săraci.

HERACLIT OBSCURUL

Încă din Antichitate, Heraclit a fost cunoscut drept „Heraclit obscurul", întrucât raţionamentele sale erau extrem de greu de înţeles. A scris o carte de aforisme pe care a depus-o în Templul lui Artemis şi din care nu ne-au rămas decât nişte fragmente. Este atât de greu să deslueşti înţelesul scrierilor sale încât Socrate a ajuns să spună, după ce le-a citit, că textele pe care le înţelesese i se păreau foarte profunde, dar că şi mai profunde trebuie că sunt cele pe care nu reuşise să le înţeleagă. O asemenea profunzime, a glumit Socrate, putea fi doar la îndemâna înotătorilor din insula Delos (experţi în scufundări la mare adâncime).

UN BLESTEM CIUDAT

Heraclit a avut întotdeauna faima de om trist (devenise de acum un loc comun să fie opus lui Democrit, filosoful

surâzător). Se plângea adesea de purtarea semenilor săi şi a ajuns să-şi dispreţuiască propriii concetăţeni, care îl expulzaseră din oraşul lor, Efes, pe Hermodor, pentru care Heraclit avea o mare stimă. Celor din Efes le-a dedicat Heraclit următoarea ocară: „Să dea zeii să vă faceţi bogaţi, locuitori ai Efesului, pentru ca răutatea voastră să iasă şi mai mult la iveală!”

O CONDAMNARE IREMEDIABILĂ

Anaxagora din Clazomene a fost unul dintre primii filosofi care au presupus existenţa unui spirit raţional (Nous-ul), responsabil de punerea în ordine a universului după haosul originar. Din acest motiv, Aristotel îi acorda un rang deosebit între filosofii presocratici, ajungând să spună că părea un om sobru în mijlocul unor beţivi.

Anaxagora a fondat la Atena o şcoală de filosofie care a funcţionat timp de treizeci de ani. A fost dascălul lui Euripide, Arhelaos, Pericle şi, posibil, al lui Socrate. Într-o zi însă, a fost acuzat de impietate şi condamnat de tribunalele ateniene. Atunci Anaxagora a fugit la Lampsacos, unde a fondat altă şcoală de filosofie. Când cineva deplângea de faţă cu el faptul că atenienii l-ar fi condamnat la moarte, Anaxagora a replicat:

— Şi pe ei Natura i-a osândit la aceeaşi pedeapsă.

MOARTEA FIILOR

Printre alţii, lui Anaxagora i se atribuie următoarele cuvinte spuse la aflarea veştii despre moartea fiilor săi:

— Încă din clipa în care i-am zămislit ştiam deja că erau muritori.

CÂND DISTANȚA NU CONTEAZĂ

Cum Anaxagora, fiind pe patul de moarte, se afla departe de patria sa, cineva l-a întrebat dacă nu prefera să fie înmormântat în oraşul său natal. Anaxagora i-a răspuns:

— Din câte ştiu eu, călătoria spre tărâmul celor morţi este la fel de lungă din toate locurile.

BROASCA ȚESTOASĂ A LUI ZENON

Zenon din Elea, discipol al lui Parmenide, a rămas în istoria filosofiei drept iniţiatorul dialecticii, înţeleasă ca artă a discuţiei şi triumf asupra tezelor adversarului. Zenon trebuie să fi fost deja puţin dezgustat de faptul că aţâţi filosofi considerau absurde tezele maestrului său, care susţinuse că fiinţa este una, nu multiplă, şi etern nemişcată.

— Spuneţi că e ridicol să afirmi imobilitatea fiinţei? trebuie că a întrebat ironic Zenon. Ei, bine, atunci să admitem teza mişcării, să vedem ce se întâmplă: să ne închipuim o întrecere între Ahile, „cel iute de picior", şi unul dintre animalele cele mai încete pe care le cunoaştem: broasca ţestoasă. Să mai presupunem că Ahile îi acordă un avantaj iniţial broaştei ţestoase. Ei, bine, Ahile nu va putea ajunge niciodată din urmă broasca ţestoasă, pentru că în timp ce Ahile străbate distanţa pe care i-a acordat-o ca avantaj broaştei ţestoase, aceasta din urmă va străbate o nouă bucată de drum, iar acest lucru se va repeta mereu. De aceea, Ahile nu va ajunge niciodată din urmă broasca ţestoasă.

Însă odată, când Zenon tocmai terminase să-şi expună faimosul său paradox, Antistene (deşi această anecdotă i se atribuie uneori lui, iar alteori lui Diogene) s-a apucat să tot meargă de colo-colo, până ce Zenon i-a spus:

— Vrei să-mi faci o favoare şi să nu te mai tot mişti?

— Păi, cum a rămas? Nu spuneai că nu există mişcare? i-a întors-o Antistene.

O BROASCĂ ŢESTOASĂ TENACE

La anecdota anterioară trimite faimosul aforism după care mişcarea se demonstrează mergând. Bineînţeles că Zenon şi adepţii lui nu spuneau că e imposibil să demonstrezi mişcarea, ci mai curând că era imposibil să se demonstreze raţional existenţa ei.

Argumentul lui Zenon pleacă de la ipoteza că spaţiul este divizibil la infinit şi încearcă să reducă această ipoteză la absurd. Sunt multe soluţiile care s-au propus pentru acest paradox. Aristotel, Descartes, Leibniz, Hobbes, Mili, Cantor, Bergson şi Russell, printre alţii, au încercat să rezolve aporiile lui Zenon, dar niciuna dintre soluţiile lor nu pare pe deplin satisfăcătoare.

În *Lecturi presocratice*, Agustín García Calvo scrie că raţionamentul lui Zenon nu ar fi decât un mod de a formula „contradicţia de nerezolvat dintre două necesităţi, pe care le resimţim în egală măsură, aceea de a conta, cu referire la a fi, pe o opoziţie privativă, fără tranziţie, între ceea ce este un lucru şi ceea ce nu este, şi aceea de a conta, cu referire la a avea, pe o continuitate, adică pe o gradaţie incalculabilă (ori interminabil de incalculabilă) a cantităţii".

Se obişnuieşte să se spună că teoria matematică modernă demontează definitiv argumentele lui Zenon, datorită folosirii calculelor bazate pe conceptul de trecere la limită. După cum arată Agustín García Calvo, problema este că acele calcule au fost inventate tocmai pentru a rezolva aporiile lui Zenon.

Aşadar, după douăzeci şi cinci de secole de la naşterea ei, broasca ţestoasă a lui Zenon continuă să trăiască bine mersi. Cu câţiva ani în urmă, Rafael Sánchez Ferlosio îi dedica această simpatică seguidilla[1]:

Pe drumul către Elea
trece o broasca țestoasă,
cu douăzeci şi cinci de veacuri în spate.

Zenon e numele meu;
dacă îl vezi pe Ahile,
spune-i să grăbească pasul.

DE LA COPILĂ LA FEMEIE

Democrit din Abdera a fost unul dintre puținii filosofi care au avut în Antichitate o teorie atomistă. Conform opiniei sale. Universul este compus din particule indivizibile infinite, atomii, care se mișcă în vid.

O teorie care. După ce a fost neglijată timp de multe secole de către filosofi şi oameni de ştiinţă, a luat din nou avânt în lumea ştiinţelor începând cu veacul al XVIII-lea.

Democrit avea faima de om vesel şi de prezicător. Cea de om vesel se pare că se datora plăcerii sale de a râde de prostiile omeneşti, iar cea de prezicător, probabil, înainte de toate, calităţilor sale de bun observator şi unor fapte aleatoare. Aşa se poate explica acea întâmplare cu fata care l-a însoţit pe Hipocrate în vizita pe care acesta i-a făcut-o lui Democrit. După ce filosoful a salutat-o în prima zi cu cuvintele: „Bună ziua, fetiţo", a primit-o ziua următoare cu altă formulă de salut: „Bună ziua, femeie." Observând această schimbare a modului în care a fost salutată, tânăra nu şi-a putut ascunde fâstâceala, întrucât Democrit părea să fi ghicit că tocmai în acea noapte fata îşi pierduse virginitatea.

CUMPĂNA DREPTĂȚII

În secolul al V-lea î.Hr. apar sofiştii. Doi dintre cei mai faimoşi au fost Gorgias şi Protagoras. Sofiştii erau sceptici cu privire la posibilitatea de a demonstra adevăruri absolute şi mai curând credeau că existau motive pentru a susţine atât o teză, cât şi contrariul ei. O aceeaşi teză putea să se dovedească adevărată sau falsă în funcţie de contextul în care se susţinea. Din acest motiv, ei erau deosebit de interesaţi de chestiuni de retorică. Sofiştii mai susţineau şi un fel de relativism moral, conform căruia nu există un bine sau un rău absolut, întrucât ceea ce este bine pentru unii se poate dovedi rău pentru alţii, lucru valabil şi pentru justiţie: ceea ce este drept la Atena poate fi nedrept la Sparta şi viceversa.

O concepţie relativistă asupra justiţiei şi de aceea asemănătoare cu cea a sofiştilor (chiar dacă nu identică) o putem găsi într-o veche povestire arabă, preluată apoi şi de alte culturi, care spune aşa:

Doi prieteni care erau într-un litigiu s-au dus la cadiu ca să le facă dreptate.

Unul dintre ei a expus cazul în felul următor:

— Prietenul meu m-a trădat. A intrat la mine în casă când eu eram plecat, mi-a furat măgarul şi banii, apoi mi-a violat nevasta. Cer să fie pedepsit după dreptate.

Cadiul a spus:

— Ai dreptate.

Atunci celălalt s-a apărat, aducând următoarele argumente:

— Nimic din toate acestea nu este adevărat: eu nu am furat acel măgar, ci mi l-am luat înapoi, pentru că eu i l-am împrumutat mai întâi, iar el nu mai voia să mi-l înapoieze. De asemenea, îmi datora acei bani. În privinţa nevestei lui, este adevărat că am făcut dragoste împreună, dar a fost ea cea care s-a aruncat asupra mea, pentru că nu are parte de dragostea soţului ei, care o neglijează. Când el a venit acasă, ne-a surprins făcând dragoste şi s-a năpustit asupra mea să mă lovească. Mie trebuie să-mi faci dreptate, nu lui.

— Ai dreptate, a încuviinţat cadiul.

— Domnule, nu se poate ca amândoi să aibă dreptate, a intervenit ajutorul cadiului.

Iar cadiul i-a răspuns:
— Aşa e. Şi tu ai dreptate.

PARADOXUL LUI PROTAGORAS

Sofiştii erau buni cunoscători ai legilor diferitelor societăţi. Cel care doreşte să se afirme şi să aibă succes în disputele publice trebuie să ştie bine regulile retoricii şi ale jurisprudenţei. Sofiştii ieşeau totdeauna victorioşi din disputele lor verbale pentru că erau maeştri în ambele domenii menţionate.

Bineînţeles că sofiştii cereau mult pentru lecţiile de retorică şi legislaţie pe care le dădeau, în legătură cu aceasta se pomeneşte următoarea anecdotă a lui Protagoras: lecţiile lui erau atât de scumpe, încât singurii care puteau să le plătească erau fiii oamenilor bogaţi, dar o dată Protagoras l-a acceptat ca elev pe un oarecare Evatlos, student sărac, cu condiţia ca băiatul să-i plătească jumătate din sumă la început, iar a doua jumătate atunci când îşi va termina studiile şi va câştiga primul său proces ca jurist. După ce a absolvit studiile, Evatlos nu accepta însă nicio muncă din domeniul justiţiei, reuşind astfel să scape de obligaţia pe care o avea faţă de Protagoras: primise lecţii de la el, dar nu se considera obligat să le plătească. Când filosoful, i-a cerut socoteală, Evatlos a încercat să-l dezarmeze prin următoarea argumentaţie:

— Dacă vei câştiga procesul împotriva mea, eu voi continua să nu am niciun proces câştigat şi, prin urmare, conform acordului dintre noi, nu va trebui să-ţi plătesc nimic. Dacă voi fi eu cel care va câştiga, atunci, prin mandat judecătoresc, tot nu va trebui să te plătesc.

La aceasta Protagoras a replicat:

— Nici vorbă de aşa ceva. Dacă eu câştig procesul, va trebui să-mi plăteşti prin mandat judecătoresc, dar în cazul în care tu câştigi litigiul, vei fi câştigat primul tău proces, iar atunci, conform înţelegerii stabilite între noi. Va trebui de asemenea

să-mi plăteşti.

IRONIA SOCRATICĂ

Contemporan cu sofiştii a fost Socrate. Care era convins, la fel ca aceştia, că virtutea se poate învăţa, însă, spre deosebire de sofişti, el nu cerea bani pentru lecţiile sale şi considera, de asemenea, că virtutea trebuia să fie aceeaşi pentru toate fiinţele omeneşti. Nu credea însă că virtutea poate fi predată aşa cum profesorii îşi ţineau lecţiile, ci că învăţarea ei trebuia să fie consecinţa unui dialog, în care misiunea maestrului ar consta în primul rând în a pune întrebări, în a nu se mulţumi cu răspunsuri facile, în a direcţiona conştiinţele şi presupusele cunoştinţe ale concetăţenilor săi. În aceasta consta în primul rând aşa-numita „ironie" socratică, în arta de a întreba astfel încât cel chestionat să descopere în cele din urmă că acele lucruri pe care le considera certe nu erau atât de clare cum le presupunea el.

De exemplu, dacă Socrate se întâlnea pe străzile din Atena cu un general, el îl întreba pe acesta despre curaj, iar generalul, care la început credea că pentru el este foarte clar ce înseamnă curajul, ajungea să recunoască în cele din urmă propria sa ignoranţă cu privire la noţiune.

Pasiunea lui Socrate pentru ironie a făcut ca unii să creadă că, pentru a fi înţelese corect, vorbele lui ar fi trebuit interpretate în sens invers faţă de cel obişnuit. Cineva a comparat discursurile lui Socrate cu pânzele pictorului Pauson, pentru că, atunci când un client îi cerea acestuia un tablou cu un cal care se rostogoleşte la pământ, Pauson s-a limitat să picteze un cal alergând, spunându-i clientului că, dacă vrea să vadă un cal cu picioarele în sus, nu are decât să întoarcă tabloul.

Socrate (470–399 î.Hr.)

IGNORANŢA DOCTĂ

Pentru greci, un oracol era sanctuarul în care se practicau prezicerile. Elinii desemnau însă prin oracol şi răspunsul pe care îl dădea zeul la întrebările puse de cei care vizitau sanctuarul.

Dintre toate oracolele greceşti, cel din Delphi a fost cel care şi-a câştigat cel mai mare prestigiu. La el veneau cei care doreau să ceară sfat zeilor sau să afle ceva despre viitor. Când Kerefonte, prieten apropiat al lui Socrate. A întrebat oracolul din Delphi cine era omul cel mai înţelept, pitia a răspuns: Socrate.

Când filosoful a aflat ce a spus oracolul, el a comentat afirmaţia spunând că înţelepciunea sa constă din recunoaşterea faptului că el nu ştia nimic, în timp ce concetăţenii săi credeau că ştiu ceea ce în realitate nu ştiau.

NU MĂ TUNA CĂ VEI PLOUA

Socrate s-a bucurat întotdeauna de admiraţia şi respectul discipolilor săi, dintre care unii, precum Platon, Aristip şi Antistene, erau ei înşişi creatori de şcoli filosofice.

Cu toate acestea, se pare că mai puţin respect îi arăta soţia lui, Xantipa, femeie cu o fire aspră şi foarte iritabilă. Socrate spunea că a luat-o de nevastă tocmai din acest motiv, întrucât, cunoscându-i firea, se obişnuise să o suporte cu răbdare în ideea de a ajunge la perfecţiune în stăpânirea de sine şi de a şti să se poarte cu orice persoană care avea un caracter dificil (în secolul al XIX-lea, Nietzsche va spune, cu obişnuita lui ironie, că Xantipa a fost cea care a făcut ca Socrate să devină cel mai

mare dialectician din Atena, întrucât, făcând insuportabilă atmosfera din căminul conjugal, l-a determinat să-şi petreacă tot timpul dialogând pe străzile cetăţii).

Într-o zi, obosit de reproşurile interminabile pe care i le făcea Xantipa, a ieşit din casă pentru a nu o mai auzi şi s-a aşezat pe o treaptă a scării de la intrare, dar soţia sa, furioasă că nu a putut să-şi descarce întreaga furie împotriva soţului său, s-a răzbunat aruncându-i în cap o găleată plină cu zoaie. Socrate s-a mulţumit să comenteze cu resemnare:

— După atâtea tunete, nu-i de mirare că acum a început să plouă cu găleata.

NICI ÎNSURAT, NICI BURLAC

Când un olar l-a întrebat pe Socrate ce să facă – să se căsătorească ori să rămână burlac – înţeleptul l-a sfătuit:

— Fă ce crezi, că oricum te vei căi.

PIEŢELE PLINE DE LUCRURI NEFOLOSITOARE

Plimbându-se prin pieţele pline-ochi de mărfuri, Socrate avea obiceiul să spună:

— Ia te uită cât de multe lucruri... de care nu am nevoie!

CINA SĂRACILOR

Într-o seară în care Socrate şi Xantipa aveau la cină mai mulţi invitaţi decât mâncare pentru ei, femeia se plângea soţului ei:

— Ce ruşine! Ce vor crede despre noi? Socrate a încercat să o

liniştească, spunându-i aşa:

— Nu te frământa, femeie. Dacă invitaţii noştri sunt persoane frugale, vor avea mâncare suficientă, iar dacă sunt nişte mâncăi, nimic nu va fi îndeajuns pentru a-i sătura.

SĂ VORBEŞTI DE RĂU DIN IGNORANŢĂ

Cineva l-a avertizat o dată pe Socrate despre faptul că un vecin de-al acestuia îl vorbea de rău pe la unii şi pe la alţii, la care Socrate s-a mulţumit să comenteze:

— Nu mă miră că vorbeşte rău de mine, întrucât nu a reuşit niciodată să vorbească bine.

MOARTEA LUI SOCRATE

Socrate a fost condamnat la moarte sub acuzaţia de a fi introdus noi zei în cetate şi de a-i fi corupt pe tineri. Erau acuzaţii nedrepte, în spatele cărora se ascundea ura unor persoane influente din Atena.

Cu toate că discipolii săi pregătiseră un plan prin care să-l ajute să fugă din oraş, mituindu-i pe paznicii închisorii, Socrate a refuzat să fugă, argumentând că trebuia să respecte legile cetăţii. În ziua stabilită pentru executarea sentinţei, toate rudele şi prietenii erau neconsolaţi şi a trebuit ca tocmai cel condamnat la moarte să-şi asume sarcina de a-i îmbărbăta. Dar chiar şi în acele momente grele Socrate nu a pierdut ocazia de a fi ironic: cum Xantipa, soţia sa, plângea şi nu mai înceta să se vaiete că soţul ei urma să fie omorât pe nedrept, filosoful a întrebat-o:

— Ai prefera oare să fiu omorât pe drept?

PRACTICA PORUNCILOR

Doctrina morală a lui Socrate este cunoscută sub numele de intelectualism moral. Conform acestei teorii, este suficient să ştii ceea ce este binele pentru a-l realiza şi este suficient să ştii ce este răul pentru a nu-l face. Aşadar, dacă oamenii fac rău, aceasta se datorează ignoranţei, pentru că, de fapt, nu ştim ce facem.

Bineînţeles că nu trebuie să confundăm ceea ce crede şi gândeşte un individ cu declaraţiile pe care le face în legătură cu gândurile şi credinţele sale, întrucât una este ceea ce spune cineva că crede şi gândeşte şi alta este ceea ce gândeşte şi crede cu adevărat. Cel care spune că doreşte binele aproapelui, dar prin faptele sale dovedeşte contrariul, o face pentru că nu doreşte acest lucru cu adevărat.

Prin urmare, constatând prăpastia care desparte credinţele noastre de aplicarea lor în practică, ar trebui, poate, să tragem concluzia că prăpastia adevărată este aceea dintre ceea ce pretindem că credem şi ceea ce credem cu adevărat.

În sfârşit, oricum ar fi, fapt este că ideile despre morală ne sunt de prea puţin folos dacă ele nu au urmări de ordin practic asupra acţiunilor noastre. De aceea este de înţeles reacţia lui Mark Twain atunci când un industriaş, făcând caz de idealurile sale înalte, i-a mărturisit că avea ferma intenţie de a face un pelerinaj în Ţara Sfântă şi a se sui pe muntele Sinai pentru a citi cu voce tare cele zece porunci. Se pare că Mark Twain i-ar fi replicat:

— Dar de ce nu rămâneţi mai degrabă aici pentru a le pune în aplicare?

TEORIA PARTICIPĂRII ŞI SMOCHINELE

După cum spune o legendă. Socrate a visat într-o noapte un pui de lebădă care a început să zboare, cântând foarte frumos. În dimineaţa următoare, atunci când i-a fost prezentat Platon. Socrate a spus: „Iată lebăda din visul meu.” Nu degeaba Platon (al cărui nume adevărat era Aristocle, „Platon” fiind o poreclă care i s-a dat pentru că era lat în spate sau pentru că avea fruntea lată) a devenit cel mai important discipol al lui Socrate.

Contribuţia sa la dezvoltarea filosofiei s-a dovedit atât de importantă, încât a marcat cursul multora dintre controversele filosofice de mai târziu. Deosebit de polemică se arată teoria sa despre Idei. Conform acesteia, Ideile sunt entităţi existente în afara minţii noastre şi pe care nu le putem capta cu ajutorul simţurilor. Dacă ar exista doar realitatea pe care ne-o prezintă simţurile, n-ar exista nimic permanent, deoarece realitatea sensibilă este în continuă schimbare şi, prin urmare, nici cunoaşterea noastră nu ar fi demnă de încredere, întrucât ar fi o cunoaştere instabilă. De aceea, Platon propunea existenţa Ideilor ca entităţi imateriale şi eterne, iar cunoaşterea lor ca fiind singura cunoaştere riguroasă.

Diogene din Sinope (cel care a fost considerat filosoful cinic prin excelenţă şi despre care vom vorbi în continuare) lua în derâdere această teorie, argumentând că el nu vede decât mese sau cupe, la care Platon replica:

— Nu e de mirare, Diogene, pentru că mintea ta este prea grosolană pentru a vedea altceva.

Pe de altă parte, conform teoriei lui Platon, lucrurile pe care le percepem cu ajutorul simţurilor sunt copii, imitaţii care participă într-o anumită măsură din lumea Ideilor, dar care nu trebuie să fie niciodată confundate cu acestea din urmă. Astfel, un corp frumos participă la Ideea de Frumos, dar nu este Ideea de Frumos, rugul face parte din Ideea de Foc, dar nu este Ideea de Foc etc. Diogene, care lua în derâdere şi aceste spuse ale lui Platon, s-a apucat o dată să mănânce smochine uscate în faţa acestuia şi i-a spus:

— Platon, poţi participa la ele.

Platon a luat câteva smochine şi a început să le mănânce, dar Diogene l-a luat peste picior spunându-i:

— Ți-am spus să iei parte, Platon, nu să le mănânci.

MÂNDRIE CONTRA MÂNDRIE

Cum oricine îşi poate închipui, după cele spuse de Diogene, Platon nu a fost în relaţii foarte cordiale cu acesta. Pe mulţi i-a certat pentru că gustau vorbele lui de duh. În ceea ce îl privea pe Diogene, îi făcea o deosebită plăcere să-l provoace pe Platon (de fapt îi plăcea să provoace pe toată lumea). Într-o zi ploioasă a profitat de faptul că se făcuse noroi şi a intrat în casa lui Platon, murdărindu-i covoarele şi zicând:

— Aşa calc eu în picioare mândria lui Platon.

La aceasta, Platon a replicat:

— Aşa e, îmi calci mândria cu mândria ta.

MIROSUL ŞI RAŢIUNILE

Platon acorda o mare importanţă politicii. Aşa cum el însuşi a arătat în *Scrisoarea a şaptea*, era convins că relele speciei umane vor înceta doar atunci când filosofii îşi vor asuma sarcina guvernării ori guvernanţii se vor face filosofi. Mânat de aceste nelinişti politice, el a făcut trei călătorii în Sicilia, dar toate trei i-au adus mari necazuri. La întoarcerea din prima călătorie, Platon a fost sechestrat şi vândut ca sclav în insula Egina (spre norocul său, a fost cumpărat şi pus în libertate de cineva care îl cunoştea). În timpul acestei prime şederi în Sicilia, Platon s-a întâlnit cu tiranul Dionysios I din Siracusa (care se pare că a fost instigatorul sechestrării filosofului), dar cei doi nu s-au prea înţeles, deoarece Platon, în ciuda faptului că era partizanul unui tip de guvernare autoritar, a criticat toate regimurile dictatoriale în care guvernanţii nu se gândesc decât la propriul lor interes şi nu ţin seama de virtute. Dionysios, deranjat de cuvintele sale, i-a spus:

— Raţiunile tale miros a ramoleală.
La care Platon a replicat:
— Iar ale tale miros a tiranie.

Platon (428–347 î.Hr.)

PISICILE CIRENAICE

Filosoful grec Aristip este considerat fondatorul şcolii cirenaice, al cărei ideal de viaţă se baza pe plăcerea simţurilor, limitată mereu la clipa prezentă, întrucât trupul nu ar putea să se bucure nici de trecut, nici de viitor.

În vreme ce cinicii sunt numiţi câini prin antonomasie, cirenaicii, în general, iar Aristip în special, au fost comparaţi cu pisicile. Ca şi acestora, le plăcea să dea târcoale prin case şi trăiau din darurile stăpânilor, dar fără să renunţe la independenţă. Iar dacă trebuia să scuipe ori să zgârie, o făceau prompt.

Îi înfruntau pe cei puternici fără să-şi piardă demnitatea şi disprețuiau servilismul. Lor li se potrivea acel aforism al lui Stanislaw Jerzy Lec, care spune: „Era odată un înţelept care făcea mereu plecăciuni în faţa monarhului în aşa fel încât reuşea ca, în acelaşi timp, să-şi arate fundul lacheilor.”

IGNORANȚA BOGAȚILOR

Aristip avea obiceiul să frecventeze reşedinţa tiranului Dionysios, căruia nu se sfia să-i ceară favoruri din când în când. Odată, Dionysios l-a întrebat de ce filosofii au obiceiul să-i viziteze foarte des pe oamenii bogaţi, în timp ce bogaţii nu prea frecventează casele filosofilor. La aceasta, Aristip a răspuns:

— Pentru că filosofii ştiu ce le lipseşte. În timp ce bogaţii nu.

FIECĂRUIA DUPĂ NEVOILE SALE

Lui Dionysios îi plăcea să se înconjoare de filosofi, cărora le făcea apoi câte un cadou. Odată, Aristip a primit de la el o sumă de bani, în timp ce Platon s-a mulţumit cu o carte, întrucât cineva i-a reproşat acest lucru, Aristip s-a mărginit să spună:

— Eu am nevoie de bani, Platon are nevoie de cărţi.

CINE VREA SĂ PESCUIASCĂ TREBUIE SĂ SE UDE

Odată, Aristip a primit fără să crâcnească un scuipat de la Dionysios. Cineva care se afla prin preajmă şi a văzut cele întâmplate l-a întrebat:

— Bine, dar cum poţi suporta să fii scuipat fără să-ţi ieşi din fire?

La aceste cuvinte, Aristip a replicat:

— Oare pescarii nu suportă ca marea să-i facă leoarcă pentru a prinde peşte? Cu atât mai mult eu, care pescuiesc o balenă, mă las udat de câţiva stropi de salivă.

URECHILE TIRANULUI

Altădată. Aristip intervenea la Dionysios în favoarea unui prieten. Cum nu putuse obţine ceea ce solicita, s-a aruncat la picioarele tiranului, întrucât unii i-au aruncat apoi în obraz gestul, Aristip, care ştia că tiranii nu-i ascultă decât pe cei supuşi, s-a justificat spunând:

— Şi ce aţi fi vrut să fac dacă Dionysios are urechile la picioare?

DOI MĂGĂRUŞI ÎN CASĂ

Când un negustor avut i-a cerut lui Aristip să se ocupe de educaţia fiului său, filosoful i-a cerut în schimb cinci sute de drahme, preţ pe care negustorul l-a considerat exagerat.

— Cu banii aceştia aş putea să-mi cumpăr un măgar bun, i-a spus el.

Atunci Aristip i-a replicat:

— Fă-o şi vei avea doi măgăruşi buni în casă.

RUŞINEA AMATORULUI DE TÂRFE

Aristip avea obiceiul să frecventeze o prostituată pe nume Lais. Odată a venit însoţit de un tânăr, care, când a dat să intre, s-a simţit cuprins de ruşine. Atunci Aristip i-a spus:

— Nu e o ruşine să intri în casa ei; ar fi ruşine dacă nu ai şti să ieşi.

PLĂCERILE COMPATIBILE

Când cineva îi reproşa relaţiile sale cu Lais, care îşi vindea serviciile multor altor bărbaţi. Aristip replica:

— Şi ce e rău în asta? Eu o plătesc pentru a mă bucura de ea. Nu pentru a-i împiedica pe alţii să o aibă.

SUNT LUCRURI PE CARE E MAI BINE SĂ NU LE ŞTII

Odată cineva îl defăima pe Aristip, care i-a întors spatele şi s-a îndepărtat, pentru ca să nu-l mai audă.

— De ce fugi? a strigat celălalt.

— Pentru că tu eşti în stare să spui răutăţi, în timp ce eu nu

sunt în stare să le aud, a răspuns Aristip.

PIERDERI DIFERITE

Aristip călătorea pe mare spre Corint când o furtună a început să zgâlţâie vasul, iar filosoful a fost cuprins de panică. Un alt călător, văzându-l speriat, i-a spus:

— Ca să vezi cum e viaţa! Eu, care sunt un om fără prea multă înţelepciune, nu mă sperii, iar tu, care eşti filosof, tremuri de frică.

La aceste cuvinte, Aristip a replicat:

— Asta pentru că, dacă murim, nu se pierde acelaşi lucru în cazul tău şi în al meu.

PIATRA DE MORMÂNT

Aristip a dispus ca pe piatra de pe mormântul său să fie gravată următoarea inscripţie: „Aici odihneşte cel care vă aşteaptă."

O EXHIBARE DE GĂURI

Şi Antistene a fost discipolul lui Socrate, căruia i-a admirat totdeauna înalta moralitate şi dispreţul pentru bunurile materiale. Pentru unii istorici ai filosofiei, Antistene a fost principalul moştenitor al legatului intelectual socratic; cu toate acestea, alţii considerau că el nu a făcut altceva decât să imite aspectele cele mai superficiale ale filosofiei socratice. Socrate însuşi a făcut uneori uz de săgeţile ironiei sale împotriva exhibiţionismului lui Antistene, aşa cum s-a întâmplat atunci când acesta din urmă îşi expunea partea cea mai ruptă a paliului său pentru a face caz de austeritatea lui. Socrate i-a

spus hâtru:

— Antistene, prin găurile mantiei tale ţi se vede dorinţa de faimă.

MĂGARI ŞI CONDUCĂTORI

Despre Antistene se spune că a fost fondatorul şcolii cinice (numită astfel pentru că adepţii ei se reuneau în gimnaziul lui Cinosargus, nume care înseamnă „câine sprinten”), un curent filosofic care dispreţuia convenţiile sociale şi căruia îi plăcea să se manifeste în mod provocator, în acest sens, lui Antistene i-a venit într-o zi ideea de a cere în adunarea cetăţii ca, prin decret, măgarii să fie numiţi cai. Când a fost întrebat de ce făcea o propunere atât de absurdă, el a răspuns printr-o altă întrebare:

— Oare nu prin vot îi numiţi voi generali pe cei mai grei de cap?

LAUDELE MAJORITĂŢII

Ştiind că majoritatea oamenilor sunt de obicei netrebnici şi meschini. Antistene a îngheţat când cineva i-a spus că auzise multă lume vorbindu-l de bine. A apelat atunci la vâna sa ironică şi l-a întrebat pe cel care îi adusese la cunoştinţă acest lucru:

— Ce rău voi fi făcut eu de mă laudă atâţia?

MAI RĂU DECÂT CORBII

Antistene spunea că linguşitorii erau mai răi decât corbii, pentru că, la urma urmelor, aceştia devorau cadavre, în timp ce aceia devorează fiinţe vii.

FIEREA LUI PLATON

Relaţiile dintre diferitele şcoli care revendicau gândirea lui Socrate nu au fost niciodată prea bune. Un exemplu pentru aceasta îl reprezintă relaţia încordată dintre Antistene şi Platon. Odată, pe când Platon era bolnav, Antistene i-a făcut o vizită. Văzând el ligheanul în care Platon tocmai vomitase, i-a spus:

— Platon, îţi văd fierea în lighean, dar din el lipseşte încă vanitatea ta.

A CÂNTA CU ACOMPANIAMENT

În timpul unui banchet la care era invitat, cineva i-a spus lui Antistene:

— De ce nu ne cânţi ceva? La care acesta a replicat:

— Dar tu de ce nu mă acompaniezi din flaut?

MEMORIILE DIN SUFLET

Unuia care se plângea că a pierdut tăbliţele pe care îşi scrisese memoriile, Antistene i-a reproşat următorul lucru:

— Dacă le-ai fi scris aşa cum se cuvenea, în suflet, nu le-ai fi pierdut niciodată.

PLĂTEŞTE CÂND ÎI VINE CORABIA

La fel cum făceau sofiştii, este posibil ca o vreme Antistene să fi primit plată pentru lecţiile sale. Aşa reiese dintr-o anecdotă care i se atribuie şi în care ni se spune despre un

tânăr din Pont care, după ce a întârziat cu plata lecţiilor pe care le luase, a promis să-şi achite datoria prin multe daruri pe care i le va face atunci când va sosi corabia sa cu peşte sărat. La auzul acestei promisiuni, Antistene l-a luat de braţ şi l-a dus la o vânzătoare de făină. Acolo a umplut un sac pe care îl avea pentru asemenea situaţii, iar când femeia i-a cerut plata, Antistene i-a spus:

— Îţi va plăti acest tânăr atunci când va sosi corabia lui cu peşte sărat.

AFARĂ CU DISCIPOLII

Antistene nu dorea să aibă discipoli prin preajmă. Spunea că un discipol este precum un buboi în fund, iar uneori îi alunga cu lovituri de toiag. Când a fost întrebat de ce făcea aşa ceva, el a răspuns:

— Pentru că eu folosesc aceleaşi leacuri precum medicii pentru a vindeca bolnavii.

REZISTENŢA DISCIPOLULUI

Totuşi, loviturile de toiag ale lui Antistene nu au reuşit să-l alunge pe Diogene din Sinope, ferm hotărât să înveţe de la acest maestru atât de aspru:

— Poţi să mă loveşti cât vrei, îi spunea Diogene. Nu vei reuşi să mă faci să plec de lângă tine atât timp cât mai am ce învăţa.

ANALGEZIE ŞI EUTANASIE

Se spune că Antistene, în ultimele sale zile de viaţă, bolnav şi îndurerat, i se plângea cu voce tare lui Diogene de starea în care se afla:

— Vai, cine mă scapă de aceste rele? striga bătrânul Antistene.

Auzindu-l, Diogene a răspuns, arătându-i un pumnal:

— Acesta te va izbăvi, maestre.

— De rele, prostule, nu de viaţă, i-a trântit-o Antistene.

CÂINELE LUI DIOGENE

Diogene din Sinope trăia într-un butoi şi nu avea altceva decât o manta, o traistă în care îşi ţinea toată averea, un toiag şi un blid (până când s-a convins că se putea dispensa de el: într-o zi s-a dus cu el la un izvor pentru a lua apă şi a văzut cum un băieţel bea apă din palmele făcute căuş, ceea ce l-a convins de faptul că blidul era nefolositor şi s-a lipsit de el). A fost poreclit „câinele" pentru că se întâlnea cu ai săi în piaţa Cinosargo (adică a câinelui iute de picior), dar şi pentru că îi făceau plăcere actele lipsite de pudoare şi ruşine, iar el şi-a însuşit porecla. Felul de viaţă al câinilor a devenit un model pentru el.

Această lipsă de ruşine pe care o arăta cu ostentaţie Diogene avea înainte de toate un caracter provocator, prin care el dorea să evidenţieze că valorile sociale dominante, care ne impregnează şi ne orientează viaţa, ne aduc nefericirea, întrucât reprimă firea omului şi sunt evident iraţionale.

Un exemplu de intenţie provocatoare este următoarea întâmplare:

Se spune că atunci când, în timpul unui banchet, i s-au aruncat nişte oscioare, ca şi cum ar fi fost vorba de un câine, Diogene s-a îndreptat spre ele, dar nu pentru a le roade, ci pentru a urina pe ele, ridicând un picior, aşa cum fac câinii. Iar cu o altă ocazie, unor băieţi care se învârteau în jurul său cu exagerată prudenţă şi spunându-i: „Ei, câine, nu vrem să ne muşti!" el le-a replicat:

— Fiţi fără grijă, un câine nu mănâncă verze.

Diogene din Sinope (413–327 î.Hr.)

BIPED FĂRĂ PENE

S-a spus că, adesea, în anecdotele care ne-au rămas în legătură cu Diogene, Platon joacă rolul de „clovn”, oferindu-i lui Diogene posibilitatea de a da frâu liber înclinaţiilor lui de bufon. Astfel, de exemplu, profitând de definiţia pe care Platon a dat-o omului, „animal biped fără pene”, Diogene a dat drumul unui cocoş jumulit în faţa auditoriului, spunând:

— Iată-l pe omul lui Platon.

AUTARHIA OMULUI LIBER

Într-o zi, Diogene spăla nişte ierburi înainte de a le mânca. De el s-a apropiat Aristip (care, aşa cum se spunea, avea obiceiul să dea târcoale curţii lui Dionysios pentru a face rost de slujbe uşoare şi bănoase), zicându-i:

— Vai, Diogene! Dacă ai învăţa să fii un pic mai supus şi ai vizita curtea lui Dionysios, nu ai fi nevoit să speli ierburi.

La aceasta, Diogene a replicat:

— Priveşte lucrurile din altă perspectivă: dacă tu ai învăţa să speli ierburi, nu ar trebui să-l slujeşti pe Dionysios.

AMBIGUITATEA ORACOLELOR

Aşa cum se ştie. Grecii iubeau foarte mult artele divinatorii şi aveau obiceiul să meargă la temple pentru a-şi afla viitorul. Însă ambiguitatea răspunsurilor oracolelor putea da naştere la tot felul de interpretări. Aşa s-a întâmplat atunci când Diogene din Sinope, fiind acuzat că falsifica bani împreună cu tatăl său,

s-a apărat la proces spunând că nu a făcut decât să asculte de spusele lui Apollo, întrucât, atunci când s-a dus să consulte oracolul din Delphi, acesta îi spusese: „Întoarce-te acasă şi oferă noi instituţii locurilor tale de baştină.” Atunci Diogene s-a gândit că nu ar fi rău să înceapă cu schimbarea (sau mai bine spus cu falsificarea) banilor.

Scuza nu pare să fi avut prea mult efect asupra concetăţenilor săi, întrucât Diogene a fost condamnat la exil. Desigur, el le-a replicat în felul său, spunând:

— Ei mă condamnă la exil. Ei, bine, eu îi condamn să rămână în patria lor.

SUNT UNII CARE NU DEVIN NICIODATĂ MAI BUNI

După câţiva ani, cineva i-a reproşat că a falsificat bani. Atunci Diogene i-a spus acestuia:

— Pe atunci eu eram cum eşti tu acum; diferenţa este că tu nu vei fi niciodată cum sunt eu acum.

ÎMPOTRIVA CURENTULUI

Diogene avea obiceiul să intre în teatru după terminarea spectacolului, ciocnindu-se astfel de cei care ieşeau. Când a fost întrebat de ce intra împotriva curentului, el a răspuns:

— Pentru ca să pricepeţi ce am încercat să fac toată viaţa.

MORŢII NU SUFERĂ

Când era întrebat dacă moartea e un lucru rău. Diogene a răspuns anticipând celebrul argument de mai târziu al lui

Epicur:

— Cum ar putea fi un lucru rău dacă acela care moare nici nu mai simte şi nici nu mai suferă?

SOARE ŞI ATÂT

După cum spune legenda, Alexandru cel Mare auzise vorbindu-se de Diogene şi îl admira. Într-o zi s-a prezentat în faţa acestuia şi i-a spus:

— Eu sunt Alexandru, marele rege.

— Păi, eu sunt Diogene, marele câine. Când Alexandru l-a întrebat de ce era poreclit astfel, Diogene a răspuns:

— Pentru că-i laud pe cei care dau, îi latru pe cei care nu dau şi îi muşc pe cei răi.

Se pare că Alexandru a rămas impresionat de Diogene şi i-a spus că poate să-i ceară orice doreşte, iar dorinţa îi va fi îndeplinită.

Atunci Diogene i-a cerut:

— Ceea ce vreau eu este să te dai la o parte, pentru că îmi acoperi soarele.

CUI ÎI ESTE TEAMĂ DE ALEXANDRU CEL MARE

Când Alexandru l-a întrebat dacă nu îi era teamă de el, Diogene l-a întrebat la rândul său:

— Depinde, tu eşti ceva bun sau ceva rău?

— Ceva bun, bineînţeles, a răspuns Alexandru.

Atunci Diogene i-a zis-o:

— Atunci de ce să mă tem de tine?

LOCUL CEL MAI MURDAR DIN

CASĂ

Un om bogat l-a invitat pe Diogene în locuinţa sa luxoasă, dar după ce acesta a ajuns acolo, i-a interzis să scuipe pe podeaua care strălucea de curăţenie. Diogene şi-a dres glasul şi l-a scuipat pe amfitrion în faţă.

— De ce ai făcut asta? l-a întrebat gazda.

— Pentru că este singurul loc murdar din casă, i-a trântit-o Diogene.

SIGURANȚA DIN DREPTUL ȚINTEI

Odată Diogene se uita la antrenamentul de tir al unui arcaş care nu nimerea nicio ţintă. Dându-şi seama de lipsa de pricepere a trăgătorului. Diogene s-a dus şi s-a aşezat în dreptul ţintei.

— Pleacă de acolo sau vei fi rănit, l-a luat la rost arcaşul.

— Dimpotrivă, ţinând seama de cât de prost tragi, este singurul loc în care mă simt în siguranţă, a replicat Diogene.

PERICOLUL SULIȚEI ÎNFIPTE ÎN FUND

Altă dată Diogene a dat peste un tânăr chipeş, care dormea fără grijă, cu fesele dezvelite, l-a trezit şi a parodiat un vers din *Iliada* (acela care spune „Ai grijă ca în timp ce fugi să nu-ţi înfigă cineva o lance în dos) cu următoarele cuvinte:

Scoală, amice,
ca nu cumva, fiind adormit,

cineva să-ţi înfigă o suliţa pe la spate
şi să rămâi cu fundul rănit.

O INSCRIPȚIE DE AUTOEXCLUDERE

Un bărbat care era cunoscut în Atena pentru faptele sale rele a gravat pe un lintou al casei sale un aforism care spunea: „Niciun rău să nu pătrundă aici.” Aflând de aceasta, Diogene a comentat:

— Şi unde va dormi acum stăpânul casei?

CEA MAI POTRIVITĂ ORĂ PENTRU MASĂ

Întrebat odată care era ora cea mai potrivită pentru a mânca, Diogene a răspuns:

— Dacă eşti bogat, când doreşti; dacă eşti sărac, când poţi.

SEARA PIETRELOR, ZIUA TATĂLUI

Văzând că fiul unei prostituate se distra aruncând cu pietre în oameni, Diogene i-a strigat:

— Băiete, nu da cu pietre în necunoscuţi că poate îl loveşti pe tatăl tău.

SĂ MĂNÂNCI ÎN AGORA

Diogene mânca, bea şi îşi făcea necesităţile acolo unde avea chef. Întrebat fiind de ce mănâncă în plină adunare publică, el a răspuns:

— Pentru că m-a apucat foamea în plină adunare publică.

BAIA JEGOASĂ

S-a dus Diogene la o baie pentru a avea o înfăţişare decentă, dar observând cât de murdară era cada, l-a întrebat pe proprietar:

— Cei care se îmbăiază aici unde se spală după aceea?

HOŢUL DE MANTALE

Recunoscându-l pe un hoţ de mantale la baia publică, Diogene l-a întrebat:

— Tu vii aici ca să te dezbraci ori ca să te îmbraci?

SPÂNZURAT DE PROPRIUL NUME

Aflând că un oarecare Didimos (în traducere: testicul) a fost surprins comiţând un adulter, Diogene a dat următoarea sentinţă:

— Didimos merită să fie spânzurat de numele său.

CARITATEA STATUILOR

Într-o zi, Diogene cerea bani unei statui.

— De ce faci asta? l-a întrebat, mirat, cineva care trecea pe acolo.

La care el a răspuns:

— Pentru a mă obişnui cu cei care rămân ca nişte statui atunci când le cer de pomană.

POMANA INTERESATĂ

Când a fost întrebat care era, după opinia sa, motivul pentru care majoritatea oamenilor ajută cu o pomană pe cei săraci, dar nu şi pe filosofii care ar avea nevoie de ea, Diogene a răspuns:

— Asta se întâmplă pentru că majoritatea oamenilor cred că ar putea ajunge şi ei în situaţia celor săraci, dar nu se pot vedea vreodată în cea a filosofilor.

UN ANUNŢ TARDIV

Unuia care l-a lovit fără să vrea cu o bucată de lemn ce o căra şi care i-a spus apoi: „Fii atent!”. Diogene i-a replicat:

— De ce îmi spui asta? Ai de gând să mă mai loveşti o dată?

VINDEREA LUI DIOGENE

Diogene a fost făcut prizonier şi scos la vânzare ca sclav. Când crainicul l-a întrebat ce ştia să facă. El a răspuns:

— Ştiu să poruncesc. Vezi dacă vrea cineva să cumpere un stăpân.

CULOAREA VIRTUŢII

Văzând Diogene pe un tânăr cum se înroşea, i-a spus:

— Să fie într-un ceas bun, băiete, asta e culoarea virtuţii.

MUŞCĂTURA CEA MAI REA

L-au întrebat pe Diogene care muşcătură de animal era cea mai periculoasă, iar el a răspuns:

— Dintre cele sălbatice, cea a calomniatorului; dintre cele domestice, cea a linguşitorului.

LAMPA LUI DIOGENE

Diogene considera că adevărata natură umană era coruptă de uzanţele sociale. Din acest motiv se povesteşte că ar fi umblat într-o zi pe străzile Atenei cu o lampă aprinsă în mână şi zicând: „Caut un om."

Atunci când, cu o altă ocazie, a strigat: „Oameni buni, oameni buni!", i-a alungat cu un toiag pe cei care s-au apropiat de el, zicându-le:

— Am spus oameni, nu deşeuri!

BUTOIUL LUI DIOGENE

Aşa cum am mai spus-o, Diogene trăia într-un butoi, pe care îl mai folosea şi în alte scopuri. Astfel, într-o zi în care locuitorii Corintului se pregăteau de zor să facă faţă atacului iminent al trupelor regelui macedonean Filip, Diogene îşi rostogolea butoiul pe străzile oraşului. Când cineva l-a întrebat de ce făcea acest lucru, el a răspuns:

— Când toată lumea are atâtea de făcut, nu voiam să fiu eu singurul care nu face nimic.

ORICÂND SE GĂSEȘTE UN GROPAR

Când era întrebat cine îl va îngropa după ce va muri, în condiţiile în care nu avea nici rude şi nici sclavi, Diogene a răspuns:

— Acel care va voi să rămână cu locuinţa mea.

CREDINȚĂ FAȚĂ DE CÂINI

În legătură cu moartea lui Diogene au circulat multe versiuni. Conform uneia dintre ele, a murit în urma unor colici provocate de ingerarea unei caracatiţe vii; conform alteia, din cauza unei căzături, după ce l-a muşcat de un tendon unul dintre câinii cărora voia să le împartă o caracatiţă, iar după alta, a murit din propria voinţă, încetând să mai respire. De asemenea, circulă o legendă care spune că ultimele sale cuvinte ar fi fost:

— Când voi muri, aruncaţi-mă la câini. Deja sunt obişnuit cu asta.

SĂ TE CĂLEȘTI PRINTRE TÂRFE

Pe Crates, discipol al lui Diogene, concetăţenii lui îl numeau „Deschide-uşi”, pentru că avea obiceiul să se strecoare în case fără să bată la uşă, doar pentru a spune una din maximele sau vorbele sale de duh. De asemenea, îi plăcea să colinde bordelurile pentru a insulta prostituatele, care nu îi rămâneau datoare cu replicile. Când cineva l-a întrebat de ce are o asemenea atitudine, el a răspuns:

— O fac pentru a mă căli în dispute. Aşa voi şti cum să răspund insultelor filosofilor.

FLATUS VOCIS

Crates nu ştia însă de fiecare dată să răspundă cu siguranţă la întrebările care i se puneau. Diogene Laertios povesteşte că, la o întrebare pe care i-a pus-o Estilpon, lui Crates i-a scăpat un vânt, iar Estilpon i-a spus:

— Ştiam eu, Crates, că vorbeşti de toate, cu excepţia a ce se cuvine să fie auzit.

PÂNĂ CÂND SĂ FILOSOFEZI

Când un discipol l-a întrebat pe Crates până când trebuie să filosofezi, acesta i-a răspuns:

— Până când îi vom vedea pe generali aşa cum sunt ei în realitate: conducători de măgari.

PREA MULŢI CU NUMELE DE ALEXANDRU ÎN LUME

Crates era originar din Teba, cetate care fusese rasă de pe faţa pământului de trupele lui Alexandru cel Mare. Într-o zi, Alexandru l-a întrebat dacă i-ar plăcea să-şi vadă reconstruită cetatea natală. Crates i-a răspuns:

— La ce bun? Ca să vină imediat un alt Alexandru şi să o distrugă iarăşi?

DREPTUL DE A PĂLMUI

Hiparquia, frumoasa soră a lui Metrocles, discipol al lui Crates, s-a îndrăgostit de dascălul fratelui ei, deşi filosoful era

pe jumătate cocoşat. Dispreţuind convenţiile sociale, Hiparquia şi Crates îşi satisfăceau nevoile trupeşti acolo unde le venea cheful (de mai multe ori au fost văzuţi făcând dragoste în public). Nu numai că le plăcea să-i provoace în acest fel pe concetăţenii lor, ci mai aveau şi obiceiul să-i sfideze cu ingenioase săgeţi verbale, cum s-a întâmplat atunci când Hiparquia l-a atacat pe Teodor Ateul cu aceste cuvinte:

— Întrucât tu recunoşti că avem aceleaşi drepturi, i-a spus ea. Vei admite că, dacă tu, Teodor, faci ceva care nu poate fi considerat delict, nu poate fi considerat delict dacă acelaşi lucru îl fac eu.

— Aşa este, a admis Teodor.

— Atunci, a tras concluzia Hiparquia, întrucât Teodor nu comite niciun delict dacă îşi dă singur o palmă, nu-l va comite nici Hiparquia dacă îi va trage şi ea o palmă.

Acestea fiind spuse, Hiparquia i-a dat o palmă.

DIFICILUL DOZAJ AL UNEI POMENI

Cum am mai spus-o deja, filosofii cinici se caracterizau prin austeritatea lor. Ei, bine, se spune că un cinic îi cerea într-o zi de pomană regelui Antigonos:

— Îţi cer doar o drahmă, l-a implorat filosoful cinic.

— Imposibil, aceasta ar fi ceva nedemn pentru un rege ca mine, i-a spus Antigonos.

— Dă-mi atunci un talant, s-a rugat de el filosoful.

— Nici vorbă de aşa ceva! Asta ar fi prea mult pentru un cinic ca tine.

ŞCOALA DE LA MEGARA

Școala de la Megara (fondată de Euclid din Megara, ce nu

trebuie confundat cu matematicianul), care combina învăţăturile lui Socrate cu cele ale lui Parmenide, s-a evidenţiat mai ales prin cercetările cu caracter logic. Nu le lipsea însă membrilor săi nici simţul umorului, precum celui care îl întreba odată pe stoicul Zenon dacă încetase să îşi mai bată tatăl, punându-l astfel într-o situaţie compromiţătoare pe sărmanul filosof, întrucât atât un răspuns pozitiv, cât şi unul negativ îl punea într-o lumină proastă. Dacă ar fi răspuns că da, ar fi recunoscut implicit că şi-a bătut tatăl în trecut, iar dacă ar fi răspuns că nu, ar fi admis că o face în continuare.

Unui alt reprezentant al şcolii, Eubulides din Milet, i se atribuie un număr mare de paradoxuri, printre care cel al mincinosului, devenit celebru, conform căruia adevărul sau falsitatea unei propoziţii cum ar fi: „Eu mint acum" se dovedeşte a fi întotdeauna paradoxală: dacă propoziţia este adevărată, trebuie să fie în acelaşi timp falsă (întrucât va fi adevărat că „eu mint acum"), iar dacă propoziţia este falsă, în acelaşi timp va trebui să fie adevărată (pentru că înseamnă că spun adevărul dacă este fals că mint). De asemenea, pare să fi fost autorul unor dileme sofistice precum cea a încornoratului, care spune următoarele:

Ai ceea ce nu ai pierdut,
nu ţi-ai pierdut coarnele,
prin urmare ai coarne.

LOVITURILE DE COPITĂ ALE LUI ARISTOTEL

Aristotel a fost discipolul favorit al lui Platon, depăşindu-l de multe ori în înţelepciune pe maestrul său. Pe de altă parte, erau unele lucruri în filosofia lui Platon pe care nu le împărtăşea, mai ales teoria Ideilor, pe care el o considera eronată. Aristotel nu vedea motive pentru a admite existenţa

Ideilor, a esenţelor ca realităţi diferite de lucrurile care puteau fi cunoscute prin simţuri. Când Aristotel a trebuit să aleagă între fidelitatea faţă de adevăr şi fidelitatea faţă de maestru, a hotărât: „Prieten îmi este Platon, dar prieten şi mai bun îmi este adevărul.”

Platon s-a simţit, probabil, deranjat de distanţarea lui Aristotel sau cel puţin aşa spune o legendă conform căreia Platon ar fi afirmat odată: Aristotel ne loveşte cu copitele, aşa cum fac mânzişorii cu mamele lor, uitând că ele i-au fătat.

Aristotel (384–322 î.Hr.)

LOVITURILE DE BICI CARE NU DOR

Desigur, una este să critici şi alta să calomniezi. Se pare că nici Platon şi nici Aristotel nu iubeau calomniile, dar cu toate astea au fost victimele lor. Un filosof ştie însă cum să reacţioneze: când cineva i-a spus odată lui Aristotel că a auzit pe cineva cum îl calomnia pe la spate, Aristotel a comentat:

— Nefiind prezent, nu au cum să mă biciuiască.

LA VORBE NĂTÂNGI...

Un palavragiu vorbea odată cu Aristotel şi nu mai termina cu peroraţiile, presărându-şi discursul cu aluzii răuvoitoare la adresa filosofului.

Cum Aristotel rămânea impasibil şi nu spunea o vorbă, palavragiul l-a întrebat:

— Nu te deranjează oare vorbele mele?

— Nu, nu absolut deloc. Nu le mai ascult de multă vreme.

O ÎNTREBARE DE ORB

Odată Aristotel a fost întrebat cum explică faptul că de cele mai multe ori căutăm compania celor care sunt frumoşi şi nu a celor care sunt urâţi. Aristotel a răspuns:

— Întrebarea aceasta este caracteristică pentru un orb.

CALEA DE MIJLOC ESTE CEA A VIRTUȚII

Aristotel pleda în favoarea unei etici bazate pe cultivarea virtuţilor, înţelegând virtutea ca fiind calea de mijloc dintre două excese. Astfel, de exemplu, curajul este calea de mijloc între teamă şi temeritate, iar generozitatea este calea de mijloc între zgârcenie şi risipă. Cu privire la aceste două excese, afirma că există oameni atât de zgârciţi încât par să creadă că vor trăi veşnic, aşa cum, dimpotrivă, există unii atât de risipitori încât par să-şi închipuie că nu mai au nicio zi de trăit.

CÂŞTIGUL MINCINOSULUI

Într-o zi, Aristotel a fost întrebat ce câştigă oamenii minţind. Înţeleptul a răspuns:

— Neîncrederea oamenilor atunci când vor spune adevărul.

DANTURA FEMEILOR

Munca de filosof a lui Aristotel se deosebea clar de cea a lui Platon, întrucât el s-a arătat mult mai interesat de strângerea şi clasificarea datelor. În afară de aceasta, nu numai că a organizat şi a clasificat diferitele ramuri ale cunoaşterii ştiinţifice, dar a şi creat o nouă ştiinţă, logica, axată pe studierea formelor gândirii corecte.

Dar cu toate că Aristotel a fost unul din puţinii filosofi greci care era interesat de observaţia empirică, adevărul este că şi el acorda prioritate rolului gândirii pure. Tocmai pentru că nu a verificat unele dintre speculaţiile sale a comis erori colosale. Astfel, de exemplu, a afirmat că la capre, la porci şi la oameni indivizii de sex feminin aveau mai puţini dinţi decât cei de sex

masculin. Cu privire la aceasta, Bertrand Russell a comentat în glumă:

— A fost căsătorit de două ori, dar nu i-a trecut niciodată prin gând să examineze dantura soţiilor sale pentru a-şi verifica ipoteza!

CĂUTAREA VIRTUȚII

Xenocrates a fost discipol al lui Platon, iar după moartea lui Speusippos, a ajuns să conducă Academia pe care o fondase maestrul său, cu toate că mentorul său nu l-a considerat niciodată un om prea ager la minte (comparându-l cu Aristotel, a spus că acesta avea tot atâta nevoie de frâie pe cât avea acela nevoie de pinteni).

În legătură cu el se spune că, atunci când Eudamidas, regele Spartei, a vizitat Academia din Atena şi a întrebat cine era acel bătrân care ţinea atât de multe disertaţii, i s-a răspuns că era un mare înţelept care urmărea virtutea. La aceasta, Eudamidas a replicat:

— E atât de bătrân şi tot o mai caută? Când o va găsi, nu va mai avea timp să o practice.

ELOGIUL IMPASIBILITĂȚII

Pirron din Elis este considerat de obicei drept fondator al şcolii filosofice a scepticismului, care îşi manifestă neîncrederea radicală faţă de orice doctrină despre lume, invitând prin urmare la suspendarea oricărei judecăţi cu privire la orice chestiune, fără a renunţa însă la căutarea adevărului.

Această suspendare, pe care o susţinea Pirron, nu era un capriciu sau o atitudine nesăbuită, ci mai curând o cale inevitabilă pentru a ajunge la fericire. Iar fericirea, după opinia

sa, constă în ataraxie, adică liniştea spiritului, o idee pe care Pirron şi maestrul său Anaxarcos au preluat-o de la gimnosofişti, învăţaţi hinduşi care manifestau o totală indiferenţă faţă de durere şi pe care ei i-au cunoscut cu ocazia expediţiei lui Alexandru cel Mare în India.

Acest caracter imperturbabil al sufletului pe care îl predicau este reflectat (sau, poate, parodiat) în următoarea anecdotă ai cărei protagonişti se presupune că ar fi fost: mergeau cei doi în tăcere printr-un ţinut mlăştinos pe care nimeni nu avea obiceiul să-l străbată, întrucât exista pericolul să fii înghiţit de smârcuri. Ei erau însă doi sceptici care nu se încredeau în părerile şi locurile comune: „Vei vedea unde se află cu adevărat pericolul", se gândeau, poate, cei doi prieteni în timpul plimbării lor. Cu toate acestea, ghinionul a făcut ca Anaxarcos să cadă într-unul din acele smârcuri; atunci Pirron, făcând dovada scepticismului său, şi-a continuat drumul cu absolută indiferenţă. Bineînţeles că Anaxarcos nu s-a lăsat mai prejos în reafirmarea principiilor scepticismului, aşa că, după ce a reuşit să iasă din mlaştină, s-a grăbit să elogieze indiferenţa pe care Pirron o arătase continuându-şi drumul atât de lipsit de griji.

Roger-Pol Droit şi Jean Philippe de Tonnac, în cartea lor *Acei înţelepţi nebuni*, au imaginat un final glumeţ pentru anecdotă, în care Anaxarcos spune:

— Nu sunt sigur că aceste ţinuturi mlăştinoase sunt un pericol, dar admit că par a fi astfel.

BICIUIT DE DESTIN

Zenon din Citium a fost fondatorul stoicismului. Şcoala stoicilor s-a instalat într-un loc numit „Porticul pictat", de la care şi-a primit numele, în greceşte corespondentul cuvântului „portic" fiind *stoa*.

Conform stoicilor, există un fel de lege universală sau destin care guvernează totul. Nimic din ce se întâmplă nu scapă acestei legi, care se confundă pentru ei cu Raţiunea universală.

Ceva despre doctrina stoică trebuie să fi cunoscut şi un sclav de-al lui Zenon care fusese prins o dată furând, deoarece, fiind biciuit de stăpânul său, a încercat să se justifice spunând:

— Am furat pentru că destinul meu este să fur.

La care Zenon a replicat:

— Şi tot destinul tău este să fii biciuit.

MAI MULT SĂ ASCULȚI DECÂT SĂ VORBEȘTI

Zenon avea faima de a nu fi prea vorbăreţ şi se pare că îl deranja enorm pălăvrăgeala. De aceea, când un tânăr vorbea odată şi nu se mai oprea din trăncănit, Zenon l-a mustrat spunându-i:

— Băiete, chiar nu ştii că avem două urechi şi doar o singură gură pentru a auzi mult şi a vorbi puţin?

FILOSOFIE PENTRU A SLĂBI

Printre lucrurile pe care Zenon din Citium le predica erau stăpânirea propriilor pasiuni şi indiferenţa faţă de bunurile materiale. Ei, bine, pentru că discipolii lui Zenon erau numeroşi, Filemon, un autor de comedii, i-a parodiat învăţătura prin cuvintele: „Ce filosofie ciudată mai e şi aceasta, în care există un maestru ce te învaţă să suferi de foame, iar atâţia discipoli îl ascultă extaziaţi! Eu, ca muritor de foame, am fost întotdeauna un autodidact!”

RAȚIONALITATEA LUMII

Zenon era convins de raţionalitatea lumii. Unul dintre

argumentele sale în favoarea acestei teze era următorul: întrucât raţionalitatea este mai bună decât iraţionalitatea şi dat fiind faptul că lumea este mai bună decât orice alt lucru, trebuie să deducem că lumea este raţională. Argumentul era luat în râs de Alexinos din Megara, care spunea că, prin aceeaşi regulă de trei, lumea trebuie să fie de asemenea gramaticală şi poetică, deoarece este mai bine să aibă aceste atribute decât contrariul lor.

UN CAR PRIN GURĂ

Aşa cum am mai spus-o şi în prolog, Crisip a fost unul dintre filosofii cei mai importanţi ai stoicismului antic, deşi aproape toate scrierile lui s-au pierdut. Dacă Zenon s-a interesat mai ales de etică, el s-a dedicat în special studiului logicii.

Conform opiniei sale, chiar şi câinii utilizează logica, aşa cum se poate verifica dacă îi observăm atunci când merg pe urmele unei fiare şi ajung la o răscruce, unde au de ales între două direcţii diferite. Dacă după adulmecarea uneia din ele o elimină, optează în mod automat pentru cea de-a doua, ca şi cum câinele în chestiune ar utiliza un silogism disjunctiv de tipul: A sau B; dacă nu A, atunci B.

Lui Crisip îi plăcea să se joace cu argumentele logice şi chiar cu sofismele. El este considerat autorul unor faimoase sofisme, precum cel al încornoratului (atribuit de asemenea, aşa cum am văzut, lui Eubulides din Milet) sau cel al carului, care sună astfel:

Ceea ce spui îţi trece prin gură,
dar tu spui „car”,
deci un car îţi trece prin gură.

CEA MAI BUNĂ SOȚIE

Bion din Boristenes, elev al lui Teofrast şi Xenocrates, a fost un filosof moralist care practica un fel de cinism moderat. Vâna satirică a lui Bion este prezentă într-una din anecdotele pe care tradiţia i le atribuie, precum aceea în care cineva îi cere sfatul în legătură cu genul de femeie pe care trebuia să o aleagă să-i fie soţie. Bion i-a răspuns:

— Să nu-ţi faci iluzii: dacă te căsătoreşti cu o femeie frumoasă, va trebui să o împărţi cu alţi bărbaţi, iar dacă te căsătoreşti cu una urâtă, va trebui să suporţi să-i priveşti chipul.

MOMELILE LUI BION

Odată, Bion a pus ochii pe un tânăr arătos şi a încercat să-l seducă fără succes. Întrucât cineva care a aflat de eşecul lui îşi bătea joc de el, Bion i-a spus:

— La nimic nu folosesc momelile atunci când brânza este foarte proaspătă.

DESPRE BĂRBAȚI ȘI EUNUCI

Puţini filosofi au fost atât de defăimaţi de-a lungul istoriei aşa cum a fost Epicur din Samos. Desigur, Epicur nu a fost foarte condescendent cu unii dintre principalii filosofi greci (se pare că pe Platon îl numea „cel de aur”, deoarece scrisese că filosofii aparţin „rasei de aur”; pe Protagoras îl numea „purtătorul de greutăţi”; pe Democrit, „lerocrit”, adică „amator de discuţii fără importanţă”, iar pe Aristotel, „vânzător de droguri”), dar asta nu justifică înverşunarea cu care el şi şcoala lui au fost trataţi de filosofi de-a lungul multor secole. E posibil ca această aversiune să se fi datorat faptului că doctrina epicureică făcea din plăcere binele suprem pe care noi, oamenii, trebuie să-l atingem pentru a fi fericiţi, cu toate că

este adevărat că plăcerea pe care o apreciau atât de mult epicureicii era una moderată, ei având convingerea că plăcerile exagerate aduceau mai curând prejudicii decât satisfacţii.

Epicur a cumpărat în Atena o grădină pentru ca el şi discipolii săi să se poată întâlni şi discuta. Veneau acolo persoane din toate categoriile sociale: sclavi şi oameni liberi, bărbaţi şi femei, săraci şi bogaţi... Această grădină va da numele şcolii lui Epicur (Şcoala din Grădină), devenind de asemenea ţinta a tot felul de zvonuri asupra activităţilor pe care le desfăşurau cei care se întâlneau acolo (că se împreunau trupeşte fără încetare, dedându-se la cele mai desfrânate orgii, că beau şi mâncau ca porcii etc.). Mai ales stoicii (şcoala filosofică rivală a epicureicilor vreme îndelungată), care predicau atât de mult impasibilitatea şi virtutea, nu au încetat niciun moment să-i defăimeze. Unul dintre cele mai virulente atacuri din partea stoicilor a fost opera lui Diotimos, care a compus cincizeci de scrisori apocrife cu caracter obscen, pe care le-a atribuit lui Epicur. Şi astfel, în timp ce numele lui Epicur şi al şcolii sale rămânea asociat desfrânării sexuale şi chiar anumitor perversiuni, adevărul este că în „Grădină" nu era loc decât pentru prietenie, conversaţie şi plăceri moderate.

În ciuda faptului că era atât de ponegrită, şcoala epicureică nu înceta să câştige adepţi. Când Arcesilaos (fondatorul Academiei Medii, urmaşa celei fondate de Platon, căreia i-a dat o orientare moderat sceptică) a fost întrebat cum explica faptul că mulţi discipoli ai altor şcoli treceau la cea a lui Epicur şi nu invers, el a răspuns:

— Pentru că din bărbaţi poţi să faci eunuci, dar din eunuci nu poţi face bărbaţi.

POATE MAIMUŢA SĂ SE ÎMBRACE ŞI ÎN MĂTASE...

Un tinerel, care se dichisea mult pentru a simula o

frumusețe pe care nu o avea, l-a întrebat odată pe Arcesilaos dacă înțelepții puteau să se îndrăgostească. Acesta i-a răspuns:

– Bineînțeles, dar niciodată de o frumusețe falsă precum a ta.

MAEȘTRII FĂRĂ MENAJAMENTE

Carneade a continuat tendința moderat sceptică a Academiei. Opera lui s-a desfășurat mai ales în polemica avută cu cea a stoicului Crisip, până într-atât încât a ajuns să recunoască faptul că „dacă nu ar fi existat Crisip, nu ar fi existat nici Carneade".

Spunea Carneade că principii nu ajung la o adevărată iscusință în nicio disciplină, cu excepția echitației, pentru că, în timp ce toți curtenii se lasă învinși de ei în orice întrecere, mânjii dau de pământ cu aceeași lipsă de menajamente atât pe fiii de rege, cât și pe cei ai muritorilor de rând.

ȘI PROȘTII SE AFLĂ PESTE TOT

Așa cum am mai spus, stoicii erau convinși de faptul că toate lucrurile care se petrec în univers sunt riguros determinate. De aceea apreciau foarte mult tehnicile prezicerii, deoarece credeau că acestea erau capabile de a descifra destinele, astfel ca omul, avertizat, să poată evita eventualele neplăceri.

Unul din argumentele folosite de stoici în favoarea prezicerii era acela că toate popoarele cunoscute o practicau. Dacă este folosită peste tot, spuneau ei, înseamnă că tehnicile prezicerii au dat rezultate foarte bune. La aceasta, eclecticul Cicero replica, încă în secolul I î.Hr., că nimic nu este mai întâlnit printre oameni decât prostia, dar nu din acest motiv putem spune că proștii prezic bine!

DOVADA INCONSISTENTĂ A ADEVĂRULUI

În timp ce lua cina cu Cicero şi cu alţi bărbaţi iluştri din Roma, o femeie de patruzeci de ani s-a lăudat că nu are decât treizeci de ani. Văzând în jurul ei zâmbete neîncrezătoare, a vrut să-şi întărească spusele cu mărturia lui Cicero, care o cunoştea de multă vreme. Celebrul gânditor a spus doar atât:

— Eu cred că trebuie să fie adevărat ceea ce spune această femeie. Cum să mintă cineva care de peste zece ani spune acelaşi lucru?

O ÎNTREBARE LA CARE E GREU DE RĂSPUNS

Metellus Nepos, un aristocrat care îl dispreţuia pe Cicero din cauza originii sale plebee, l-a întrebat de mai multe ori în timpul unei certe:

— Dar tu cine te crezi? Cine era tatăl tău?

Iar Cicero i-a răspuns:

— Din vina mamei tale, la asemenea întrebare e greu de răspuns.

DREPTATEA ÎMPĂRATULUI

Un filosof sceptic de la Academia Nouă, Favorino din Arelate, discuta adesea cu împăratul Hadrian, deşi întotdeauna sfârşea prin a-i da dreptate acestuia. Odată, cineva i-a reproşat acest lucru, iar Favorino s-a scuzat spunând:

— Ar fi periculos să nu dau dreptate cuiva care are treizeci de legiuni pentru a-i lua apărarea.

O FRACTURĂ ANUNȚATĂ

Aşa cum am mai spus, stoicii erau persoane destul de răbdătoare, iar experienţa durerii nu-i făcea să-şi schimbe ideile cu una, cu două. Faimoasă este resemnarea cu care Epictet, sclav fiind, a suportat încercările stăpânului său de a-i pune la loc un picior sucit. Epafroditos, aşa se numea acesta, a vrut să pună la încercare capacitatea de resemnare stoică a lui Epictet, sucindu-i şi mai tare piciorul. Epictet repeta cu blândeţe:

— O să mi-l rupi, o să mi-l rupi...

Cu toate acestea, Epafroditos a continuat să-i răsucească piciorul, până când i l-a rupt în cele din urmă. Atunci Epictet a comentat fără să se piardă cu firea:

— Doar ţi-am spus că îl vei rupe.

PLOTIN ÎMPOTRIVA PORTRETELOR

În secolul al III-lea, Plotin a avansat un neoplatonism care a încercat să îmbine cerinţele raţionale ale filosofiei cu aspiraţiile mistice ale religiei.

De fapt, a devenit prototipul filosofului ascet şi mistic, într-atât încât discipolul şi biograful său Porfir spune că „părea să se ruşineze de faptul că avea trup", deşi acelaşi Porfir relatează că la opt ani Plotin mai mergea încă la doica sa pentru a suge din când în când, ceea ce, la drept vorbind, nu pare ceva prea ascetic, deşi s-ar putea să aibă legătură cu precocea sa căutare a extazului.

Plotin considera că lumea apăruse prin emanaţie divină, el dându-i lui Dumnezeu numele de *Unul*, întrucât considera că este cel care se potriveşte cel mai bine naturii sale nonmultiple. Conform opiniei lui Plotin, Unul, gândindu-se pe sine însuşi,

dă naştere Intelectului sau Inteligenţei Divine, care este imaginea sa; la rândul său, Intelectul dă naştere Sufletului Lumii, care este imaginea Intelectului şi care se fragmentează în cele din urmă într-o multitudine de suflete individuale. Astfel emană lumea din imagine în imagine. Într-un proces de degradare în care fiecare imagine ajunge să fie tot mai imperfectă decât cea a cărei copie este. De aceea, atunci când Amelius, colaboratorul său apropiat, i-a sugerat ca un pictor să-i facă portretul, Plotin a refuzat propunerea argumentând:

— Este deja destul de trist să fiu condamnat să îndur imaginea în care natura m-a întemniţat pentru a-i mai adăuga pe deasupra imaginea acestei imagini.

Filosofie orientală

PENTRU CE ATÂTA CHIN?

În aceeaşi epocă în care apare în Grecia filosofia (secolul al VI-lea î.Hr.), îşi dezvoltă în India gândirea Siddharta Gautama, mai cunoscut sub numele de Buddha. La vârsta de treizeci de ani. După ce a meditat asupra relelor care afectează viaţa (bolile, bătrâneţea, moartea...), Buddha a căutat calea mântuirii ducând o viaţă de călugăr penitent, până când a ajuns să se convingă de faptul că penitenţele nu duceau la iluminare. A părăsit atunci calea ascetismului pur şi s-a dedicat meditaţiei. Într-o noapte, pe când medita sub un smochin, a fost iluminat (Buddha înseamnă „iluminatul"). A descoperit atunci că viaţa înseamnă suferinţă, că originea acelei suferinţe se află în propriile noastre dorinţe şi că modalitatea de a o depăşi constă în a renunţa la toate dorinţele noastre şi la iluzia eului. Calea pe care o propune Buddha este una intermediară între cea lumească, aceea care spune că trebuie să te bucuri de plăcerile simţurilor, şi cea a ascetismului chinuitor. Pe de altă parte, dispreţuieşte tot ceea ce nu duce la mântuire.

De aceea una dintre anecdotele care i se atribuie lui Buddha ni-l arată în momentul în care un călugăr vine în faţa lui mândrindu-se cu faptul de a se fi supus timp de doisprezece ani unei stricte şi dureroase penitenţe.

— Şi pentru ce ţi-a fost de folos atâta penitenţă? l-a întrebat Buddha.

— De exemplu, pentru a păşi pe apă.

Departe de a se arăta impresionat, Buddha l-a luat în râs, spunându-i:

— Şi de ce vrei să poţi umbla pe apă dacă există bărci pentru

a o străbate?

CEA MAI BUNĂ ÎNTREBARE

Spune o legendă că Epimenide cretanul (un filosof şi poet aflat pe una din listele celor şapte înţelepţi din Grecia şi care ar fi trebuit inclus şi pe lista celor şapte adormiţi, întrucât, aşa cum spune Plutarh, a petrecut cincizeci de ani dormind fără întrerupere, deşi alţii susţin că de fapt au fost cincizeci şi şapte de ani) a călătorit în India şi l-a întrebat pe Buddha:

— Ai putea să-mi spui care este cea mai bună întrebare care se poate pune şi care este cel mai bun răspuns care se poate da?

Buddha i-a răspuns:

— Cea mai bună întrebare care se poate pune este cea pe care tu mi-ai pus-o mai înainte, iar cel mai bun răspuns care se poate da este cel pe care ţi-l dau eu acum.

Buddha (560–483 î.Hr.)

DARUL REFUZAT

O predică a lui Buddha a fost întreruptă de insultele pe care un om le profera la adresa lui. Atunci Buddha l-a întrebat senin:

— Dacă un om face altuia un dar, iar acest dar este respins, cui aparţine acel dar?

Bărbatul a răspuns:

— Celui care i l-a făcut, desigur.

Buddha a continuat:

— În acest caz, întrucât eu refuz să-ţi accept injuriile, îţi revine ţie sarcina să rămâi cu ele.

VIDUL PLIN DE MÂNIE

Conform doctrinei budiste, lumea este o simplă iluzie. În ea, totul este fenomen, aparenţă, devenire. Ceea ce se ascunde însă în spatele ei nu este o realitate pozitivă, ci mai curând neantul pur. Cu toate acestea, maeştrii budismului insistă asupra faptului că nu este uşor să înţelegem conceptual viziunea corectă dacă nu ne purificăm cu adevărat sufletul. De aceea, aşa cum spune o legendă, când un soldat japonez a venit la un maestru budist lăudându-se că a descoperit faptul că adevărata realitate era doar cea a vidului, acesta i-a dat o palmă. Cum reacţia soldatului a fost plină ce mânie, înţeleptul l-a întrebat:

— Dacă totul este vid, de unde atâta ură?

CONTRA METAFIZICII

Buddha refuza să teoretizeze în legătură cu problemele metafizice. Considera că teoriile metafizice devin cu uşurinţă obstacole în drumul către mântuire, întrucât tind să pună chestiunile în termeni care ne împiedică să ne eliberăm de starea noastră obişnuită de conştiinţă. Acest gen de probleme ne distrag de la adevăratul nostru ţel, care nu este altul decât mântuirea. „Este ca şi cum un om care a fost atins de o săgeată otrăvită s-ar încăpăţâna să nu lase să-i fie scoasă săgeata din trup până nu află cine a lansat-o şi din ce arc a pornit."

Neîncrederea arătată unui anumit fel de întrebări de maximă importanţă apare impregnată cu umor în răspunsul pe care maestrul budist îl dă unui discipol de-al său când acesta îl întreabă care e secretul lumii:

— Dacă ţi-l voi spune, nu va mai fi un secret.

IARBĂ PENTRU MAESTRU

Multe dintre filosofiile şi religiile orientale au în comun credinţa în metempsihoză, deşi budismul, care nu acceptă existenţa sufletului ca substanţă permanentă, preferă să vorbească de renaşterea formelor după moartea indivizilor. Un *koan* budist se referă la acest lucru cu o bună doză de umor:

Un discipol îşi întreabă maestrul unde va putea să-l întâlnească peste o sută de ani, iar maestrul îi răspunde:

— Peste o sută de ani voi fi un bou şi voi paşte pe malul râului.

— Şi voi putea să te urmez? l-a întrebat discipolul.

Maestrul i-a răspuns:

— Dacă o faci, asigură-te că am destulă iarbă.

FELINARUL MAESTRULUI

Dacă în Grecia antică a fost faimoasă lampa lui Diogene, şi

orientalii au legende faimoase cu înţelepţi glumeţi şi felinare:

Un maestru zen umbla prin întunericul nopţii însoţit de discipolul său. Întrucât maestrul avea în mână un felinar aprins, discipolul i-a spus:

— Maestre, crezusem că tu poţi vedea în întuneric.

— Da, aşa este, a confirmat acesta.

— Atunci de ce ai nevoie de felinar?

— Pentru ca aceia care nu pot vedea în întuneric să nu dea peste mine.

DUMNEZEU ESTE ÎN TOATE

Panteismul este doctrina conform căreia Dumnezeu este în toate lucrurile. Dar dacă Dumnezeu este în toate, cum se explică lupta permanentă a unor fiinţe contra altora? Cum se poate explica distrugerea unora de către altele?

Pe de altă parte, dacă Dumnezeu este în toate, spun alţii, totul este la fel, iar de aici se grăbesc să tragă concluzia că totul este acelaşi lucru. Dar faptul că Dumnezeu este în toate nu înseamnă că trebuie confundat totul şi nu trebuie să fie diferenţiate lucrurile între ele, răspund alţii. „Nu luaţi funia drept şarpe şi nici şarpele drept funie", spune Ramiro Calle, făcând aluzie la o veche povestire indiană care vorbeşte de un om care a interpretat greşit mesajul panteist al maestrului său spiritual. Acesta, întâlnindu-se cu un elefant care alerga spre el, s-a hotărât să nu se dea la o parte, cu toate că băiatul care conducea animalul l-a avertizat de mai multe ori să facă acest lucru, întrucât pachidermul înnebunise. Acel om s-a gândit că, din moment ce atât elefantul, cât şi el erau Dumnezeu, nu putea păţi nimic, deoarece Dumnezeu nu putea să-şi facă rău lui însuşi. Elefantul a dat însă peste el, iar omul s-a ales cu câteva coaste rupte. Când s-a plâns peste câteva zile gurului, acesta i-a explicat următoarele:

— Păi, să vedem, Dumnezeu este în tine şi în elefant. Era însă şi în băiatul care te-a avertizat să te dai la o parte. De ce

nu ai ascultat de el, nesăbuitule?

OMUL CARE SPUNEA CĂ NU SE POATE FACE NIMIC

Deşi filosofia chineză nu este monolitică, ci are diverse variante şi şcoli, se pot găsi unele coordonate comune pentru toate acestea. Astfel, de exemplu, căutarea armoniei, echilibrului şi păcii sufleteşti; credinţa că omul este parte a naturii, dar şi a societăţii în care trăieşte; afirmarea a două mari principii opuse, care nu se exclud, ci se completează unul pe altul etc.

Unul dintre gânditorii care au influenţat cel mai mult cultura chineză este Confucius (care s-a născut şi el tot în secolul al VI-lea î.Hr. Indiferent că este vorba de Grecia, China sau India, acest secol pare hotărâtor pentru apariţia filosofiei). Doctrina lui susţinea că relaţiile familiale se constituie în modele pentru relaţiile sociale şi politice, astfel încât respectul pe care fiii trebuie să-l arate faţă de părinţii lor trebuie să domnească şi la nivelul întregii societăţi.

Pe de altă parte, deşi elogia bunăvoinţa şi efortul, Confucius afirma de asemenea că rezultatul acţiunilor noastre depinde de destin. Singurele lucruri care depind de fiecare dintre noi sunt intenţia bună sau rea cu care se fac lucrurile şi voinţa de care se dă dovadă în realizarea lor. Rezultatul acţiunilor noastre este însă opera destinului.

În legătură cu aceasta, un pustnic a spus despre el ironic: „Nu este cumva acela omul care spune mereu că nu se poate face nimic pentru a salva lumea şi totuşi continuă să încerce să o facă?”

ÎNŢELEPŢII SUFERĂ ŞI EI

Odată, când soarta potrivnică s-a înverşunat împotriva lui Confucius şi a discipolilor săi în timpul unei călătorii (li s-au terminat proviziile, iar câţiva dintre ei s-au îmbolnăvit), unul dintre elevi s-a supărat şi l-a întrebat pe maestru:

— Chiar şi oamenii superiori trebuie să sufere astfel de mizerii?

— Desigur, a răspuns Confucius, dar numai oamenii de rând îşi pierd cumpătul atunci când trebuie să le îndure.

VIRTUTEA ÎN SPATELE DESFRÂULUI

Pe când se afla Confucius în serviciul ducelui Wei, acesta din urmă a dat dispoziţie ca înţeleptul să-l urmeze în altă lectică în timpul plimbării sale prin piaţă. Întrucât ducele era însoţit de consoarta sa Nan-tse, femeie cu purtări licenţioase, trecătorii i-au luat în derâdere spunând: „Priviţi ce tablou: desfrâul înainte şi virtutea în spate."

ÎNŢELEPTUL ŞI BROASCA ŢESTOASĂ

Chuang Tzu a fost un filosof chinez din secolul al IV-lea î.Hr. Se cunosc puţine lucruri despre viaţa sa. Se pare că a fost o vreme funcţionar într-o făbricuţă de lacuri din oraşul său natal, dar a renunţat în favoarea unei vieţi retrase. Faima sa de om înţelept s-a răspândit cu repeziciune, iar într-o zi regele statului Chu a dorit să-l numească într-o funcţie înaltă din administraţia statală şi a trimis nişte emisari să-i comunice acest lucru. Chuang Tzu a refuzat însă oferta, spunându-le trimişilor următoarele:

— Am auzit că regele din Chu are carapacea unei broaşte

ţestoase care a murit acum trei mii de ani. Se spune că o păstrează învelită în ţesături scumpe şi o foloseşte pentru preziceri. Eu vă întreb atunci: credeţi că această broască ţestoasă a vrut să moară pentru ca această carapace a ei să fie atât de venerată sau ar fi preferat să fi rămas în viaţă, târându-şi coada prin mocirlă?

Emisarii au răspuns că, fără îndoială, broasca ţestoasă ar fi preferat cea de-a doua variantă. La care Chuang Tzu a adăugat:

— Spuneţi-i regelui că şi eu prefer să-mi târăsc coada prin mocirlă.

UMBRE CHINEZEŞTI

Chuang Tzu spune şi următoarea istorioară, în care se insinuează că multe din nenorocirile noastre sunt urmarea prostiilor pe care le facem, pentru că nu înţelegem bine natura lucrurilor. Aceasta pentru că uneori se întâmplă de parcă noi înşine provocăm nenorocirile de care ne temem cel mai mult:

„A fost odată un om căruia îi era teamă de umbra lui şi pe care îl înspăimântau urmele sale; a vrut să fugă de ele, dar cu cât gonea mai tare, cu atât mai multe urme făcea şi oricât de mult alerga, umbra lui nu se despărţea de el. Atunci, crezând că aceasta se întâmpla pentru că nu alerga destul de repede, a început să fugă cât îl ţineau picioarele şi nu a încetat să o facă până a murit de epuizare. Acel om nu ştia că atunci când stai la umbră, propria-ţi umbră dispare, iar când stai liniştit nu laşi urme."

În cultura chineză pot fi întâlnite însă şi elemente ale unei tradiţii în care, în locul fricii de umbră, ni se vorbeşte de groaza resimţită doar la gândul pierderii propriei umbre, întrucât umbra noastră se aseamănă atât de mult cu noi, încât dispariţia ei poate fi interpretată ca o anticipare a propriei noastre dispariţii. Astfel, multă vreme în China cei care asistau la o înmormântare aveau totdeauna foarte mare grijă să nu permită ca umbra lor să rămână prinsă în interiorul

coşciugului celui decedat atunci când îi era pus capacul.

Cititorule, dacă eşti cumva superstiţios, ai grijă ca umbra ta să fie în siguranţă înainte de a continua lectura. Şi mai ales să nu laşi ca o parte din ea să rămână prinsă între paginile acestui capitol atunci când vei închide cartea.

ŞI CORBII AU DREPTUL LA MÂNCARE

Când Chuang Tzu era în agonie, a aflat că discipolii săi îi pregăteau o înmormântare somptuoasă. El i-a descurajat spunându-le următoarele:

— Dacă mă îngropaţi voi fi hrană pentru viermi şi furnici. Nu au însă dreptul la mâncare şi vulturii ori corbii? De ce atâta duşmănie faţă de păsări?

CHUANG TZU, OMUL-FLUTURE

Fidel doctrinei taoiste, Chuang Tzu arăta un enorm interes pentru infinitatea formelor sub care se manifestă natura şi faţă de continua mutaţie a fiinţelor, bănuind mereu că în spatele acestei multiplicităţi de forme se ascunde un fundal ultim invariabil (Tao). Despre acesta şi despre dificultatea de a distinge între aparenţă şi realitate tratează următoarea fabulă pe care a povestit-o odată Chuang Tzu:

— Într-o noapte am visat că eram un fluture care zbura de colo-colo fără griji. Dintr-odată m-am trezit mirat că sunt eu însumi şi am trăit în vis de parcă eram cu adevărat un fluture. De atunci eu nu mai ştiu dacă sunt un om care a visat că e un fluture sau sunt un fluture care visează că este om.

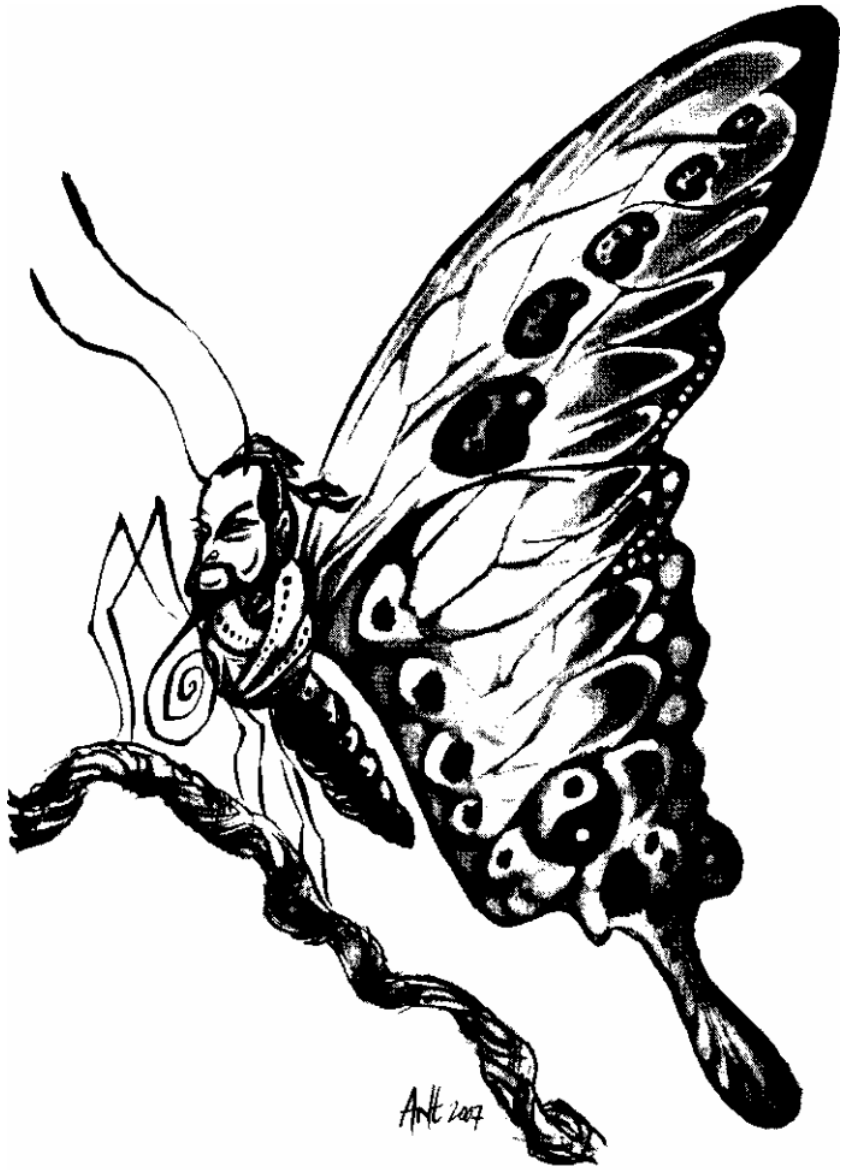

Chuang Tzu (369–290 î.Hr.)

VISE PLĂCUTE

Credem uneori că experienţele pe care le avem în timpul viselor nu au importanţă şi că nu contează dacă în ele avem parte de plăceri ori de suferinţe, dar nu ar trebui să uităm că şi în timpul pe care îl petrecem dormind noi suntem vii şi că, mai mult decât atât, imaginile care defilează prin faţa noastră pot lăsa un gust dulce sau, dimpotrivă, amar. Pe de altă parte, intensitatea cu care trăim unele din cele ce ni se întâmplă în timp ce visăm este chiar mai mare decât cea din timpul în care suntem treji (de aceea spune Fernando Savater că principala deosebire dintre vis şi starea de veghe e aceea că visele nu sunt niciodată plicticoase). Prin urmare este lesne de înţeles decepţia suferită de protagonistul următoarei istorii atunci când s-a trezit din somn:

Un chinez foarte sărac visează o sticlă de licoare de orez. Plin de dorinţă şi speranţă, aprinde o lampă cu spirt şi pune licoarea la încălzit. Tocmai în acel moment se trezeşte, îşi dă seama că nu are nicio licoare şi se vaită:

— Fir-ar să fie, dacă aş fi băut-o rece aş fi avut timp să o înghit înainte de a mă trezi.

SĂ FACI NEGOŢ CU VISELE

Există diferenţe notabile între lumea viselor şi cea a stării de veghe. Între ele se află confuzia, ambiguitatea şi extravaganţa multora dintre lucrurile pe care le visăm. De asemenea, legătura slabă dintre ceea ce se întâmplă în diferitele vise ale aceleiaşi persoane, în timp ce evenimentele petrecute în starea de veghe apar ca fiind legate între ele. Cu toate acestea, nu

dispunem de un criteriu definitiv care să ne permită să distingem în mod categoric visul de starea de veghe, dar aceasta nu ne autorizează să le amestecăm după plac, confundându-le deliberat. Celor care încearcă să semene confuzie între aceste două domenii, cel al viselor şi cel al stării de veghe, făcând negoţ cu ea, li se poate aplica sentinţa dreaptă pe care a pronunţat-o cadiul împotriva dansatoarei din următoarea povestire arabă:

Era odată o dansatoare senzuală şi lascivă, care s-a dus într-o zi la un negustor şi i-a spus:

— Noaptea trecută am visat că mă sărutai, mă îmbrăţişai şi te topeai de plăcere. Preţul pe care cineva trebuie să mi-l plătească pentru a mă lăsa îmbrăţişată de el este de doi dinari de aur, aşa că fă bine şi plăteşte.

Negustorul nici nu a vrut să audă, dar dansatoarea a făcut mare tărăboi şi l-a adus în cele din urmă în faţa cadiului.

După ce a ascultat reclamaţia dansatoarei, acesta i-a spus negustorului:

— Ceva dreptate are femeia aceasta. Dă-mi cei doi dinari de aur pe care îi cere şi mai dă-mi şi o oglindă.

De nevoie, negustorul a făcut întocmai. Când cadiul a primit cele două monede, le-a aşezat în faţa oglinzii şi i-a spus dansatoarei:

— Vezi imaginea celor doi dinari de aur în oglindă? Ei, bine, acum ai primit plata.

Filosofie medievală

CE FĂCEA DUMNEZEU ÎNAINTE DE A CREA LUMEA?

Sfântul Augustin este unul dintre filosofii care au abordat cu cea mai mare perspicacitate problema timpului. Tocmai aceasta perspicacitate îl determină să recunoască faptul că îşi închipuie că ştie ce este timpul dacă nu trebuie să explice acest lucru nimănui, dar dacă trebuie să-l explice cuiva, îşi dă seama că nu ştie. Conform Sfântului Augustin, nu există timp acolo unde nu există lume, întrucât fără lume nu există schimbare, iar fără schimbare nu există timp. Prin urmare, nu a putut să treacă un anumit timp înainte ca Dumnezeu să creeze lumea, pentru că timpul şi lumea nu au putut apărea decât simultan.

De aceea, după opinia Sfântului Augustin, este lipsit de sens să ne întrebăm ce făcea Dumnezeu înainte de a crea lumea, aşa cum se întâmpla într-o glumă din acea epocă, la care răspunsul autorului ei era:

— Înainte de crearea lumii, Dumnezeu pregătea iadul pentru cei care pun astfel de întrebări.

CASTITATE PENTRU MAI TÂRZIU

În operele sale de maturitate, Sfântul Augustin pleda în favoarea castităţii şi reculegerii, dar chiar el a dus în anii de tinereţe o viaţă destul de desfrânată. În *Confesiuni* el recunoaşte că pe când era tânăr spunea următoarea rugăciune: „Doamne, dă-mi castitate şi abstinenţă, dar nu acum.”

LUNGUL MINUT AL LUI DUMNEZEU

Atât în filosofia creştină, cât şi în cea mozaică şi musulmană apare ideea că timpul se scurge altfel pentru oameni decât pentru Dumnezeu. Astfel putem înţelege o simpatică glumă a tradiţiei ebraice pe care o reia Jean-Claude Carrière în cartea sa *Cercul mincinoşilor* şi care spune următoarele:

Un om îi cerea bani lui Dumnezeu:

— „Tu, care eşti atotputernic, te rog să-mi dai o sută de mii de dolari! Asta nu înseamnă nimic pentru tine! Poţi face tot ce dorești! Spaţiul nu există pentru tine, iar o sută de ani sunt ca un minut. O mie de ani sunt ca un minut! Pentru tine o sută de mii de dolari sunt cât un penny! Te implor, dă-mi un penny!

Dumnezeu i-a răspuns:

— Aşteaptă un minut...”

Sfântul Augustin (354–430 d.Hr.)

ARGUMENTUL ONTOLOGIC

Sfântul Anselm din Canterbury a propus în secolul al XI-lea faimosul său argument ontologic pentru demonstrarea existenţei lui Dumnezeu. Conform acestui argument, pe care îl vom expune într-o formulare ceva mai rafinată decât cea a Sfântului Anselm, existenţa lui Dumnezeu se deduce în mod necesar din ideea de Dumnezeu, care nu este alta decât cea a unei fiinţe perfecte.

Aşa cum au semnalat însă ulterior mulţi filosofi, nu este posibil să se deducă existenţa unei fiinţe plecând de la ideea despre acea fiinţă. Argumentul a fost parodiat în diverse forme. Una dintre ele a constat în folosirea unei variante a lui pentru a demonstra inexistenţa diavolului, deoarece, fiind diavolul fiinţa cea mai imperfectă pe care ne-o putem închipui şi dat fiind că inexistenţa este o imperfecţiune, diavolul va trebui să aibă această imperfecţiune şi, prin urmare, nu este posibil ca diavolul să existe.

DIALECTICIANUL CASTRAT

Pierre Abélard a fost unul dintre marii dialecticieni ai secolului al XII-lea. Avea o înfăţişare foarte atractivă, iar cursurile pe care le ţinea la şcoala catedralei din Paris erau urmărite cu entuziasm de elevii săi.

Bizuindu-se pe puterea raţiunii în aceeaşi măsură în care se bizuia pe credinţa creştină, spre deosebire de mulţi dintre colegii săi, care dispreţuiau tot ce suna a raţional, Abélard a obţinut mari succese în disputele sale filosofice.

Dar cariera lui a început să fie pusă în pericol atunci când

Abélard şi frumoasa Héloïse s-au îndrăgostit şi au avut un fiu, pe care l-au numit Astrolabe. Pentru a potoli supărarea lui Fulbert, unchi şi tutore al lui Héloïse, care era o persoană obtuză, obsedată de onoarea familiei, Abélard şi Héloïse s-au căsătorit, dar Abélard a cerut ca această căsătorie să rămână secretă, deoarece ştirea despre ea putea să dăuneze strălucitei sale cariere de profesor. Din acelaşi motiv, Abélard a trimis-o pe Héloïse să stea o vreme la mănăstirea Argenteuil, unde fusese ea educată. Fulbert şi rudele sale au crezut însă că prin aceasta Pierre nu dorea decât să scape de Héloïse. Drept pentru care, hotărâţi să răzbune onoarea familiei, au intrat într-o noapte în dormitorul lui Abélard şi l-au castrat în timp ce dormea, ceea ce, aşa cum sugerează cu umor Piergiorgio Odifreddi, este o ironie a sorţii, deoarece Abélard a fost cel care a introdus termenul „copula" în logică.

Toate acestea le-a relatat însuşi Abélard într-o carte autobiografică pe care nu în van a intitulat-o *Historia calamitatum*.

COROANE CA RĂDĂCINILE

Ramón Llull a scris despre aproape toate disciplinele. Filosofie, teologie, matematici, alchimie, pedagogie... nimic nu scăpa curiozităţii acestui înţelept din Mallorca, interesat în convertirea evreilor şi musulmanilor la credinţa creştină, pentru care a inventat o artă de a raţiona (*ars combinatoria)* capabilă, conform părerii sale, nu numai să ordoneze adevărurile deja cunoscute, ci şi să descopere altele noi.

Întreaga sa operă e plină de simboluri, alegorii, proverbe şi calcule cabalistice, dar şi de umor, aşa cum o dovedeşte următorul exemplu:

„Apa a spus că ea este folosită la încoronarea regelui şi că, prin urmare, ea domnea în creier, iar focul a spus că regele nu era decât un arbore cu rădăcinile în sus."

APARENȚELE ÎNȘALĂ

În *Istoria eterodocşilor spanioli*, Marcelino Menéndez Pelayo arată că, după cum spune o legendă, Ramón Llull a rămas fermecat odată de frumuseţea unei tinere genoveze, pe care a urmărit-o până în interiorul bisericii Sfânta Eulalia. Doamna (pe care unii o numesc Ambrosia del Castello, iar alţii, Leonor) nu a găsit altă modalitate mai potrivită pentru a potoli avântul lui Llull decât să-şi dezgolească pieptul şi să-i arate sânul devorat de cancer. Astfel filosoful a primit una dintre lecţiile cele mai revelatoare despre „zădărnicia deliciilor" omeneşti şi despre cât de înşelătoare pot să fie aparenţele. Din acel moment Llull şi-a părăsit casa şi familia, dedicându-se studierii ştiinţelor şi religiei.

„Aceasta istorie – comentează ironic Alberto Savinio în *Noua Enciclopedie* a sa – ne arată nu numai cât de amăgitoare poate fi aparenţa, ci şi caracterul de o mare integritate al acelei doamne, atât de diferit de al alteia, care a reuşit să se căsătorească, iar în noaptea nunţii, odată cu peruca, dantura falsă, sânii şi pulpele artificiale, şi-a lăsat trei sferturi din persoana ei pe măsuţa de toaletă."

BOUL TĂCUT

Toma d'Aquino a fost filosoful cel mai important al Evului Mediu. În opera sa el a încercat să împace unele dintre cele mai importante principii aristotelice cu platonismul şi teologia creştină.

Familia sa îl pregătise pentru a se dedica unei cariere ecleziastice, dar s-a simţit decepţionată atunci când Sfântul Toma a ales Ordinul dominicanilor, un ordin de călugări-cerşetori care depuneau legământ de sărăcie. Pentru a-l face să renunţe la această idee, fraţii săi au mers până într-acolo încât l-au sechestrat şi l-au închis în turnul unui castel aflat în

proprietatea familiei. Toma a folosit însă perioada de sechestrare pentru a studia mai temeinic Sfânta Scriptură, precum şi *Aforismele* lui Petrus Lombardus ori operele lui Aristotel. Pentru a-l tenta pe Toma, fraţii lui i-au trimis o frumoasă prostituată, pe care el a alungat-o, ameninţând-o cu un tăciune aprins scos din vatră. În cele din urmă, Toma d'Aquino şi-a atins scopul şi şi-a putut dedica restul vieţii studiului şi adorării lui Dumnezeu.

Pentru netulburata lui atitudine reflexivă şi pentru corpolenţa sa, colegii săi de studii l-au poreclit „boul mut". Cu privire la aceasta, maestrul său, Sfântul Albert cel Mare, a spus: „Este numit boul tăcut. Eu spun însă că atunci când acest bou va mugi, mugetele sale vor umple lumea."

Ramón Llull (1232–1316 d.Hr.)

UITE CUI ÎI VORBEȘTE DUMNEZEU

Întreaga filosofie medievală se axează pe existenţa lui Dumnezeu. Sfântul Toma d'Aquino şi alţi filosofi medievali au încercat să armonizeze relaţiile între raţiune şi credinţa în Dumnezeu, dar adevărul este că în această presupusă concordie raţiunea ieşea mereu în pierdere.

Cu deosebire străin de raţiune este tot ce se referă la miracole şi la apariţii divine. Chiar şi aşa există credincioşi care au convingerea că Dumnezeu apare din când în când unora dintre noi. O parodiere a oamenilor prea creduli o găsim într-o istorioară poloneză de origine evreiască, al cărei personaj principal, Srulek, este un om pe cât de spiritual, pe atât de obtuz (un fel de premergător al acelui popular personaj de televiziune din zilele noastre numit Homer Simpson). În istorioară se spune că într-o zi Srulek s-a dus la rabin şi i-a spus:

— Rabinule, rabinule, a vorbit Dumnezeu.

Sceptic, rabinul l-a întrebat:

— Cu tine?

— Nu, cu Pinkus. Mi-a spus-o chiar el.

— Şi nu ştii că Pinkus are faimă de mincinos?

Srulek a rămas pe gânduri o clipă şi apoi l-a întrebat pe rabin, nu fără o oarecare mirare:

— Ba da, dar atunci de ce o fi vorbit Dumnezeu tocmai cu un mincinos?

Sfântul Toma d'Aquino (1225–1274 d.Hr.)

BRICIUL LUI OCKHAM

Cel mai faimos brici din istoria filosofiei este cel al lui Ockham, numit astfel în cinstea filosofului nominalist din secolul al XIV-lea care a propus următorul principiu metodologic: să nu înmulţim entităţile dacă nu este necesar, adică să nu considerăm posibilă existenţa unei entităţi dacă nu este necesar pentru explicarea faptelor. Cu acest principiu de economie, Ockham a încercat să „bărbierească" metafizica şi teologia tradiţionale, care abundau în utilizarea unor ipoteze şi concepte total străine de experienţă. Dintre filosofii care şi-au asumat acest principiu igienic, cei care l-au respectat totdeauna cel mai mult au fost aşa-numiţii empirişti, despre care s-a spus însă că unii şi-au tăiat în cele din urmă nasul deoarece s-au grăbit atât de mult să folosească briciul.

MĂGARUL LUI BURIDAN

Una dintre fabulele faimoase din istoria filosofiei este cea a măgarului lui Buridan, atribuită în mod eronat lui Jean Buridan, om de ştiinţă şi filosof din secolul al XIV-lea. Fabula zice aşa:

„A fost odată un măgar flămând care avea în apropierea sa două grămezi de fân de mărime egală şi la distanţă egală de el. Nehotărât, măgarul privea la stânga şi vedea o grămadă de fân, privea la dreapta şi vedea o grămadă de fân identică. Cum amândouă îl atrăgeau cu aceeaşi putere, nu reuşea să se decidă pentru niciuna din ele. În cele din urmă animalul a murit de foame pentru că nu s-a hotărât să mănânce din niciuna dintre cele două grămezi."

Această fabulă a fost interpretată în foarte multe feluri. Uneori este folosită pentru a arăta că nu există liberul-arbitru, pentru că alegem întotdeauna un anumit curs al acţiunii impulsionaţi de forţa motivelor, în aşa fel încât motivele mai puternice sunt cele care ne determină alegerea. Mai curând însă fabula pare a fi o parodie a acestei teorii, ale cărei consecinţe absurde vor fi ridiculizate. S-a spus, de asemenea, că oamenilor nu li se poate întâmpla niciodată aşa ceva tocmai pentru că noi, spre deosebire de animale, avem libertatea indiferenţei, adică posedăm facultatea de a decide în mod absolut independent de motive. Nu lipsesc nici cei care nuanţează această teză, afirmând că voinţa nu este deloc indiferentă faţă de motive, deşi nu se lasă pusă în mişcare de ele în mod necesar.

În fine, chiar şi în ziua de azi continuă discuţiile despre fabulă. De aceea, deşi ni se spune că acel măgar a murit de foame, mai curând se pare, aşa cum remarcă André Comte-Sponville, că „rămâne mereu viu”.

MISTICII

Curentul cel mai radical al misticii medievale susţinea că omul nu poate ajunge la Dumnezeu prin metode raţionale, dar poate comunica totuşi cu el graţie extazului. Evident, misticii sunt zgârciţi la vorbă atunci când descriu înfăţişarea lui Dumnezeu în momentul în care iau legătura cu el, iar în loc să ne spună ceva în acest sens se mulţumesc să imite bolboroseala bebeluşilor ori să ne povestească un noian de lucruri, tocmai dintre cele care spun cum nu este Dumnezeu. În cel mai bun caz exprimă într-o manieră poetică ideea că totul este unul şi că de aceea Dumnezeu se află peste tot. Aşa a spus-o pentru urmaşi Maestrul Eckhart: „Ochii cu care îl vedem pe Dumnezeu sunt aceiaşi cu care el ne priveşte.”

DESPRE ÎNGERI

Îngerii, aceste creaturi pur spirituale care, conform tradiţiei iudeo-creştine, au menirea de a aduce la cunoştinţa oamenilor mesajele lui Dumnezeu, au fost obiectul unor numeroase speculaţii din partea filosofilor şi teologilor medievali. Aceştia nu au vrut doar să le determine în mod raţional existenţa, ci au discutat neobosit dacă erau absolut imateriali sau nu; dacă aveau putere şi capacitate de a acţiona ori erau doar un act. Precum Dumnezeu etc. Nu au lipsit nici clasificările, cum este cea a lui Pseudo-Dionisie, care s-a aventurat să alcătuiască trei ierarhii, fiecare dintre ele având trei clase distincte.

Dezbaterile despre natura îngerilor au fost antologice. Dacă a fost faimoasă polemica susţinută în legătură cu sexul îngerilor (chestiune asupra căreia încă se mai discuta la Constantinopol în anul 1453 şi care va da naştere expresiei „discuţii bizantine”, pentru că în timp ce teologii reuniţi acolo polemizau cu privire la sexul îngerilor, armata turcă se pregătea să cucerească oraşul), nu mai puţin celebră a rămas cea despre numărul îngerilor care încap în gămălia unui ac.

RĂSPUNSURI ŞI ÎNTREBĂRI

Filosofia creştină a fost criticată pentru faptul că nu era o adevărată filosofie, întrucât, acordând un rang prioritar credinţei, dă drept sigure o serie de adevăruri înainte de a le investiga în mod raţional. Mie această atitudine îmi aminteşte de o anumită legendă din tradiţia creştină, conform căreia a fost odată un sihastru care alerga prin deşert strigând:

— Am un răspuns, am un răspuns! Cine are o întrebare?

Filosofie modernă

CU CINE SĂ-ŢI PETRECI VEŞNICIA?

Machiavelli a îndeplinit timp de mai mulţi ani funcţia de secretar al Cancelariei din Florenţa, ceea ce i-a permis să-l cunoască, printre alţii, pe Cesare Borgia. Tocmai pentru nedisimulata sa admiraţie arătată acestui personaj tulbure a ajuns să fie poreclit „majordomul diavolului".

Mulţumită intensei sale activităţi diplomatice, Machiavelli a cunoscut secretele vieţii politice, în care, conform opiniei sale, predominau manipularea şi înşelăciunea. A dezvoltat în cele din urmă o filosofie politică cu trăsături realiste, care ridică în slăvi raţiunea de stat, întrucât pentru orice om de stat singurul lucru important este să-şi păstreze puterea şi să menţină ordinea. Principele trebuie să fie înainte de toate un strateg care ştie să-şi calculeze acţiunile în vederea singurului rezultat care îl interesează: succesul. Prin urmare, scopul scuză mijloacele.

Având o viziune atât de lipsită de ocolişuri şi pesimistă asupra politicii şi condiţiei umane, nu este de mirare că circulă următoarea legendă în jurul morţii sale: se spune că, de acum bolnav şi cu puţin timp înainte de a muri. Machiavelli a visat că murise. În visul său a avut acces la viziunea paradisului şi a infernului, în paradis se aflau cei înfometaţi, cei blânzi şi cei săraci cu duhul. În timp ce infernul era plin de filosofi, libertini şi oameni de stat. Când Machiavelli a povestit despre ciudatul său vis, cineva l-a întrebat unde prefera el să-şi petreacă veşnicia. Machiavelli a răspuns:

— Fără nicio îndoială, prefer compania papilor, principilor

şi regilor decât pe cea a călugărilor, cerşetorilor şi apostolilor.

COPIII-MINUNE

Pico della Mirandola a fost un filosof italian din Renaştere, care s-a distins prin înţelepciunea sa şi prin memoria sa prodigioasă. Încă din copilărie a atras atenţia prin precocitatea cunoştinţelor acumulate. Odată, pe când era doar un copil, Pico a făcut o demonstraţie de talent în faţa mai multor persoane care asistau la o reuniune, iar un cardinal, care era şi el de faţă, a comentat cu maliţiozitate că toţi copiii minune devin idioţi când ajung adulţi. Pico nu şi-a înghiţit vorba şi a spus:

— Într-adevăr, se vede că Eminenţa Voastră a fost un copil-minune.

Niccoló Machiavelli (1469–1527 d.Hr.)

UN STOMAC LUTERAN

Erasmus din Rotterdam, umanist şi filosof catolic din secolul al XVI-lea. S-a remarcat prin spiritul său tolerant. A împărtăşit cu luteranii interesul pentru realizarea unei reforme profunde a creştinismului. De aceea au fost destui teologi catolici care afirmau că „Erasmus a pus ouăle pe care le-a clocit Luther." Dar şi divergenţele sale cu protestanţii au fost mari, deoarece Erasmus a repudiat întotdeauna fanatismul luteran, iar Luther, în ceea ce îl priveşte, a ajuns să spună: „Cel care îl striveşte pe Erasmus va omorî o ploşniţă care va mirosi mai puţin urât moartă decât vie."

Erasmus a încercat recuperarea spiritului creştin timpuriu, care fusese realmente îngropat în practică de către Biserica oficială. Această atitudine a sa, care diferea de multe dintre riturile şi dogmele catolice, se evidenţiază în anumite episoade ale vieţii lui, cum este acela în care, fiind certat de cineva care l-a surprins mâncând carne într-o vineri din postul mare, Erasmus a replicat cu umor:

— Sufletul meu este catolic, dar stomacul meu este luteran.

Erasmus din Rotterdam (1467–1536 d.Hr.)

ANTIMECENA

Erasmus a primit de la episcopul de Cambray o alocaţie pentru a-şi plăti studiile de teologie făcute la Paris. Erasmus, care avea deja pe atunci treizeci de ani şi reuşea cu greu să supravieţuiască cu acea sumă infimă, a fost nevoit să se cazeze la Collège Montaigu, în care excesul de disciplină şi de austeritate îşi dădeau mâna cu lipsa de igienă şi abundenţa insectelor. Această ambianţă o va reflecta Erasmus în *Colocvii*, în care scria că oamenii nu ieşeau de la Montaigu cu fruntea acoperită de lauri, cum se credea îndeobşte, ci de purici.

Atâtea privaţiuni a avut de îndurat acolo Erasmus o bună bucată de vreme, încât la un moment dat a ajuns să ia în derâdere mecenatul episcopului, spunând despre acesta că era, în realitate, un antimecena.

CĂSĂTORIA PERFECTĂ

Montaigne, filosof francez din secolul al XVI-lea care a făcut în *Eseuri* dovada unui scepticism tolerant şi moderat, considera că nu exista în epoca sa o instituţie mai bună decât cea a căsătoriei, deşi, e drept, îşi nuanţa afirmaţia spunând că alegerea partenerului trebuia făcută totdeauna după criterii raţionale şi nu lăsându-te purtat de pasiuni. În ciuda faptului că sunt atâţia cei care se plâng de viaţa lor conjugală, spunea Montaigne, este imposibil să ne dispensăm de această instituţie. Concluzia sa a fost următoarea: „Cu căsătoriile se întâmplă la fel ca şi cu coliviile: păsările aflate în afara lor caută cu disperare să intre, iar cele care se află înăuntru caută cu tot atâta disperare să iasă.”

Oricum, Montaigne făcea şi glume pe seama căsătoriei, asumându-şi vorba după care „căsătoria perfectă ar fi cea între o oarbă şi un surd”.

ATAŞAMENTUL FAŢĂ DE METODA EXPERIMENTALĂ

La cumpăna dintre secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, Francis Bacon şi-a propus să reformeze metoda ştiinţifică şi societatea epocii sale. Bacon a criticat şi a clasificat diferitele feluri de prejudecăţi de care se lasă de obicei influenţată mintea noastră. De asemenea, a propus înlocuirea metodei aristotelice, întrucât, după părerea sa, nu ţinea seama suficient de datele experienţei cu o alta, cea experimentală. Aşa a ajuns să polemizeze cu breasla metafizicienilor, despre care a spus că se asemănau cu stelele prin faptul că „dau lumină puţină pentru că se află prea sus”.

Pasiunea sa pentru metoda experimentală i-a adus însă şi moartea, întrucât a vrut să verifice pe propria piele adevărul unei ipoteze pe care o formulase cu puţin timp în urmă, conform căreia zăpada putea folosi la conservarea cărnii. Bacon a făcut experimentul cu o găină eviscerată şi umplută cu zăpadă, dar în timp ce făcea experimentul a contractat o răceală puternică şi a murit ca urmare a acesteia.

SLĂNINĂ DE PORC

Fiind Bacon lord cancelar, a trebuit să examineze o petiţie a unui acuzat care cerea clemenţă apelând la asemănarea numelor lor, ce îi unea, întrucât împricinatul se numea Hogg („porc”), iar cancelarul, Bacon („slănină”).

— Hogg trebuie să-i fie familiar lui Bacon, a spus acuzatul.

Lordul cancelar i-a răspuns:

— Nu până când Hogg va fi spânzurat.

Francis Bacon (1561–1626 d.Hr.)

DE LA ÎNDOIALA METODICĂ LA VATICAN

Descartes şi-a propus să se îndoiască de orice era posibil să te îndoieşti, cu intenţia de a găsi un adevăr care să fie incontestabil. Astfel, a remarcat că era posibil să te îndoieşti de existenţa unei lumi exterioare gândurilor noastre şi chiar de adevărurile matematice. A ajuns însă şi la concluzia că oricât de exhaustivă şi metodică ar fi îndoiala noastră, nu vom putea niciodată să ne îndoim de faptul că ne îndoim. Prin urmare, puşi pe îndoială, putem să ne îndoim de toate, cu excepţia propriei îndoieli.

Întrucât a te îndoi este un mod de a gândi, Descartes a afirmat „Gândesc, deci exist." Pornind de la această primă evidenţă, a crezut că putea demonstra existenţa lui Dumnezeu, de unde a dedus apoi existenţa lumii aflate în afara minţii. Astfel, pentru Descartes Dumnezeu devine garantul cunoaşterii lumii.

Nu este de mirare că Borges a spus în legătură cu aceasta: „Eu cred că rigoarea lui Descartes este aparentă ori fictivă, ceea ce se observă din faptul că pleacă de la o gândire riguroasă, iar în final ajunge la ceva atât de extraordinar cum este credinţa catolică. Pleacă de la rigoare şi ajunge... la Vatican."

René Descartes (1596–1650 d.Hr.)

FILOSOFUL MASCAT

Descartes a fost numit „filosoful mascat”, pentru că atât viaţa, cât şi opera i-au fost învăluite în deghizări. El însuşi a scris: „Tot aşa cum actorii chemaţi să intre în scenă îşi pun o mască pentru ca nimeni să nu poată vedea pudoarea pe care o reflectă chipul lor, la fel eu, gata să intru în acest teatru care este lumea şi în care am fost până acum doar spectator, înaintez având o mască pe faţă.”

Multe din precauţiile pe care şi le-a luat Descartes atunci când şi-a prezentat public descoperirile erau în legătură cu teama de a nu fi victima persecuţiilor ecleziastice. Astfel, în 1633, când a aflat că Galilei a fost condamnat de Inchiziţie, el a decis să oprească publicarea uneia dintre lucrările sale. După cum relatează W. Weischedel, a ajuns să trimită o scrisoare unui prieten în care spunea: „Lumea nu îmi va cunoaşte opera înainte de a fi trecut o sută de ani de la moartea mea.” La aceasta, prietenul său a răspuns în glumă că, întrucât omenirea nu se putea lipsi atât timp de cărţile unui asemenea învăţat, ar trebui, poate, să se gândească să-l omoare cât mai repede.

CEASURILE NU FAC PUI

În anul 1649, Descartes a acceptat invitaţia reginei Christina şi s-a mutat în Suedia pentru a fi mentorul suveranei. Întrucât regina insista să primească lecţiile de filosofie foarte devreme (nici mai mult, nici mai puţin decât la cinci dimineaţa), Descartes, care era obişnuit să doarmă până la prânz, a trebuit să-şi schimbe regimul de viaţă. Din această cauză şi a temperaturii scăzute s-a îmbolnăvit de pneumonie, boală care

i-a provocat în cele din urmă moartea, la patru luni după ce venise în acea „ţară a urşilor, stâncilor şi gheţii” (deşi, după alte surse, ar fi murit otrăvit de luterani, care se temeau de posibila influenţă a unui filosof catolic asupra suveranei suedeze). Înainte însă ca acest lucru să se întâmple, regina a avut prilejul să-şi demonstreze ascuţimea minţii în faţa învăţatului francez. S-a întâmplat atunci când Descartes i-a expus teoria lui mecanicistă conform căreia universul este ca o maşină în care toate corpurile funcţionează la fel ca şi ceasurile. Când a auzit aceasta, regina a obiectat:

— Bine, dar eu nu am văzut niciodată ca un ceas să nască ceasuri-bebeluşi.

CINA IDIOŢILOR

Multă lume îi asocia pe filosofi cu persoane frugale şi mai degrabă incapabile să se bucure de plăcerile vieţii. Aşa trebuie să fi crezut şi contele de Lamborn, care s-a întâlnit într-unul dintre cele mai bune localuri din Paris cu Descartes, cel mai faimos filosof din secolul al XVII-lea, care, cu gesturi pline de satisfacţie, se înfrupta dintr-un delicios fazan. Văzându-l, contele i s-a adresat cu următoarele cuvinte:

— Nu ştiam că filosofii se desfată cu lucruri atât de materiale ca acesta.

Contrariat de impertinenţa contelui şi de imixtiunea lui, Descartes i-a replicat:

— Ce credeaţi, că Dumnezeu a făcut aceste bunătăţi ca să le mănânce doar idioţii?

MAI MULT VOLUM DECÂT CAPACITATE

Blaise Pascal a fost unul dintre reprezentanţii de seamă ai

ştiinţei şi filosofiei secolului al XVII-lea. În domeniul filosofic s-a remarcat prin spiritualismul său şi prin cercetarea limitelor raţiunii. A sa este ideea conform căreia „inima are raţiunile ei pe care raţiunea nu le cunoaşte”. Pe tărâm ştiinţific, a făcut importante descoperiri în domeniile matematicilor, fizicii, hidrodinamicii şi hidrostaticii.

Acest neastâmpăr ştiinţific apare reflectat în cheie umoristică în judecata pe care a enunţat-o cu privire la un anumit bărbat care se remarca prin mărimea şi grăsimea sa, ca şi prin sărăcia de spirit:

— Asta demonstrează, a spus Pascal, că un corp poate avea mult mai mult volum decât capacitate.

RĂMĂŞAGUL LUI PASCAL

Pascal a propus un argument pentru credinţa în Dumnezeu, sub forma unui rămăşag. Ce este mai bine pentru viaţa noastră, să credem în Dumnezeu sau să nu credem? Dacă ne hotărâm să credem şi rezultă că Dumnezeu exista cu adevărat, atunci ne câştigăm mântuirea, viaţa veşnică în ceruri, în timp ce dacă Dumnezeu nu există, atunci nu am pierdut nimic crezând în existenţa sa. Ei, bine, dacă nu credem în Dumnezeu şi se dovedeşte că Dumnezeu nu există, atunci nu pierdem nimic, dar dacă Dumnezeu există, pierdem mântuirea şi suferim pedeapsa iadului. Prin urmare, conchidea Pascal, este mai folositor, oricum ai privi, să crezi în Dumnezeu decât să nu crezi în el.

Eu am însă mari îndoieli că această credinţă calculată ar fi răsplătită de Dumnezeu. Mai mult chiar, aş putea paria că rămăşagul lui Pascal nu-i va face nicio plăcere lui Dumnezeu.

SEXUL FANTOMELOR

În opera sa *Tratat teologico-politic*, Spinoza a făcut o critică raţionalistă a religiei, eliminând din ea tot ce ţinea de superstiţii. Hugo Boxel, fost ministru din Gorinchen, probabil că a citit cartea şi i-a trimis o scrisoare lui Spinoza, în care mărturisea credinţa sa în existenţa fantomelor şi îşi exprima convingerea că toate erau de sex masculin. Acest din urmă lucru îl deducea din faptul că spectrele nu simţeau nevoia să nască. În scurta corespondenţă pe care au purtat-o cei doi. Spinoza a arătat că nu exista nicio dovadă care să justifice ipoteza existenţei fantomelor şi că acestea nu erau decât rodul imaginaţiei. În privinţa supoziţiei că toate fantomele ar fi de sex masculin, a spus cu ironie că acest lucru nu trebuia dedus din nicio altă ipoteză, ci era suficient ca aceia care afirmau că vedeau fantome să arunce o privire asupra organelor genitale ale acestora pe sub cearceaful cu care ele se înveleau.

TEOLOGUL OPTIMIST

Spinoza susţinuse că lumea există din necesitate. Cu toate acestea, Leibniz va afirma că lumea noastră nu este necesară, ci doar una din multele lumi posibile concepute de Dumnezeu. Dar atunci de ce există această lume şi nu alta? Conform opiniei lui Leibniz, în momentul creaţiei Dumnezeu a ales cea mai bună dintre toate lumile posibile. De aceea lumea noastră nu este perfectă, dar este totuşi cel mai bun univers posibil. Cu aceasta, Leibniz încerca să justifice existenţa răului în lume (acest optimism va fi parodiat mai târziu de Voltaire în celebrul său *Candide*, o povestire în care unul dintre protagonişti, Pangloss, încearcă să explice toate suferinţele sale şi ale tovarăşilor săi apelând la principiile filosofice ale lui Leibniz. În mijlocul atâtor nenorociri, lecţia lui Pangloss nu pare însă prea convingătoare. Dacă aceasta este cea mai bună dintre lumile posibile, oare cum sunt celelalte? încheie Voltaire).

Teoria lui Leibniz aminteşte de o legendă populară care circulă prin Europa. În ea se arată că un teolog preamărea din

amvon calităţile lucrării Domnului. După ce a terminat predica, un cocoşat s-a apropiat de el şi i-a spus:

— Dacă Dumnezeu face totul atât de bine cum spui dumneata, atunci cum se explică cocoaşa mea?

Teologul, care cunoştea, probabil, teoria lui Leibniz, a răspuns:

— De ce te plângi, omule? Eşti atât de potrivit... pentru a fi cocoşat.

O LOVITURĂ DE PICIOR DATĂ IDEALISMULUI

Descartes şi Locke, atât de opuşi în teoriile lor, afirmau însă amândoi că tot ceea ce cunoaştem sunt idei (deşi Descartes considera că oamenii au anumite idei înnăscute, în timp ce Locke spunea că toate veneau din experienţă). Berkeley va fi de acord cu ei în această privinţă, dar va concluziona că, întrucât tot ce cunoaştem sunt idei, nu putem demonstra că există o realitate în afara ideilor noastre. Cunoaşterea noastră se limitează, aşadar, la ideile percepute în suflet şi nu avem dreptul să presupunem existenţa altor realităţi în afara lui.

Cu privire la aceasta, în secolul XX, filosoful britanic George Eduard Moore, apărător al realismului şi al simţului comun, afirma cu oarecare sarcasm că pentru a demonstra existenţa lumii exterioare este suficient să ne întindem mâinile în faţa noastră.

Cu mai puţine menajamente a procedat, în secolul al XVIII-lea, Samuel Johnson, care a dat într-o zi cu piciorul într-o piatră în timp ce striga:

— În acest fel demonstrez eu existenţa lumii exterioare.

Voltaire (1694–1778 d.Hr.)

IDEI FECUNDE

Voltaire a parodiat idealismul lui Berkeley afirmând că din acesta se deducea că atunci când un bărbat fecundează o femeie nu este vorba decât de o idee care se instalează în interiorul altei idei, având drept rezultat naşterea unei a treia idei.

EMPIRISTUL ŞI OILE

În secolul al XVIII-lea, David Hume a apărat empirismul radical (doctrina care afirmă că este de încredere doar informaţia pe care o primim prin intermediul simţurilor), dar a propus ca acesta să fie corectat în viaţa de zi cu zi cu ajutorul unei serioase doze de bun-simţ, lucru care, cu siguranţă, l-a ajutat să nu devină ridicol în mai multe prilejuri, spre deosebire de protagonistul următoarei glume, devenite clasice:

Un empirist vizita o fermă însoţit de câţiva prieteni, când unul dintre aceştia, văzând o turmă de oi fără lână, a spus:

— Se vede că oile au fost tunse de curând.

La care empiristul, credincios principiilor sale metodologice, a precizat:

— Din această perspectivă se pare că aşa este.

SĂ MULGI TAURUL

James Boswell povesteşte că Samuel Johnson nu avea o părere bună despre filosofii inovatori precum Hume. Despre ei spunea că nu erau în stare să mulgă mai mult lapte de la vaca

adevărului şi de aceea s-au hotărât să mulgă taurul.

UN DOCUMENT INUTIL

Montesquieu a fost unul dintre marii filosofi ai Iluminismului. A scris celebrele *Scrisori persane* în care a satirizat societatea franceză de la începutul secolului al XVIII-lea, în care lui i-a fost dat să trăiască. Critica mai cu seamă absolutismul de stat şi intoleranţa religioasă. Despre Ludovic al XIV-lea, monarhul francez, spunea că era un mag care putea face în aşa fel încât oamenii să se omoare între ei fără niciun motiv, iar despre papa Clement al XI-lea că era un alt mag, în stare să-i facă pe oameni „să creadă că trei este la fel ca unu, iar pâinea care se mănâncă nu este pâine".

Aceasta nu l-a împiedicat totuşi ca după câţiva ani să-i câştige favorurile papei Benedict al XIV-lea, care adăpostea sub mecenatul său diferiţi artişti şi scriitori. Fapt este că după ce l-a cunoscut personal pe Montesquieu, papa s-a hotărât să-i ofere o bulă prin care atât el, cât şi toată familia sa erau scutiţi de ţinerea postului mare pentru tot restul vieţii. Pentru aceasta era însă nevoie ca în schimbul documentului să plătească o sumă importantă drept taxe. Montesquieu nu a aflat despre acest lucru decât atunci când, mergând să ceară documentul, a fost informat de funcţionarul de serviciu. Atunci Montesquieu a dat înapoi, făcând dovada inteligenţei sale:

— Dacă mă gândesc bine, nu am nevoie de această hârtie. Sunt sigur că este suficient cuvântul papei ca să mă absolve în faţa lui Dumnezeu, i-a spus el funcţionarului.

ROUSSEAU CU PATRU PICIOARE

Rousseau l-a imaginat pe omul natural având trăsăturile bunului sălbatic, ale omului primitiv care fusese deja idealizat

de unii călători şi eseişti începând cu secolul al XVI-lea. Bazându-se pe acel model, Rousseau îl imagina pe omul natural ca pe o fiinţă liberă şi fără dorinţa de a face rău aproapelui său; o fiinţă care caută să-şi satisfacă nevoile naturale, dar nu acele false necesităţi create de societate; o fiinţă care nu a devenit încă egoistă şi cu sete de câştig. În afară de aceasta, în starea naturală imaginată de el nu va fi existat proprietate privată şi, prin urmare, nu vor fi existat nici bogaţi şi săraci.

Rousseau considera că istoria omenirii nu este un proces progresiv, ci degenerativ („Totul iese bine din mâinile creatorului, totul degenerează în mâinile oamenilor", a scris el în cartea sa intitulată *Emil*). Acesta era unul dintre multele lucruri care îl deosebeau pe Rousseau de ceilalţi filosofi ai Iluminismului (care aveau o viziune progresistă asupra istoriei) şi care i-a atras ironiile lui Voltaire, care, după ce a citit una dintre cărţile lui Rousseau, a scris: „Îţi vine să umbli în patru picioare."

UN SINUCIGAŞ SCRUPULOS

Rousseau avea un temperament delicat. Nevrotic, narcisist, ipohondru, masochist, suferea şi de puternice accese de manie a persecuţiei. Autor al uneia dintre cele mai ambiţioase opere despre educaţia copiilor (*Emil*, de care am amintit deja), nu s-a simţit însă în stare să se ocupe de educaţia propriilor săi fii, dându-i la orfelinate publice pe cei cinci care s-au născut din relaţia sa cu Thérèse Lavasseur.

Ca şi cum nu ar fi fost destul, suferea de depresii care îl făceau să se gândească adesea la sinucidere. În legătură cu aceasta, Diderot povesteşte că într-o zi s-a dus să-l viziteze la el acasă, la Montmorency, iar Rousseau i-a mărturisit, pe malul iazului, că fusese tentat să se arunce în el pentru a-şi pune capăt zilelor.

— Şi de ce nu ai făcut-o? l-a întrebat Diderot pe neaşteptate.

Surprins de lipsa de tact a prietenului său, Rousseau i-a răspuns:

— Pentru că am băgat mâna în apă şi mi s-a părut prea rece.

Jean-Jaques Rousseau (1712–1778 d.Hr.)

O LEGĂTURĂ ÎN PIELE

Opera lui Rousseau a exercitat o influenţă decisivă asupra unora dintre protagoniştii Revoluţiei Franceze. Acest lucru este atât de evident, încât, după spusele lui Alasdair MacIntyre, „circula o relatare – posibil apocrifă – conform căreia Thomas Carlyle lua odată cina cu un om de afaceri. Acesta, obosit de locvacitatea lui Carlyle, i s-a adresat cu reproş: «Idei, domnule Carlyle, nimic altceva decât idei!» Carlyle a replicat: «A fost odată un om numit Rousseau care a scris o carte ce nu conţinea nimic altceva decât idei. A doua ediţie a cărţii sale a fost legată în pielea celor care au râs de prima ediţie.»”

GĂZDUIT LA BASTILIA

Cel mai faimos filosof al Iluminismului se numea François-Marie Arouet şi şi-a publicat operele sub pseudonimul Voltaire. Autor al unor eseuri lucide şi al unor satire incisive împotriva tiraniei, sarcasmul a devenit arma sa cea mai importanta împotriva duşmanilor pe care şi-i făcuse. După ce a murit Ludovic al XIV-lea, iar regentul Franţei, ducele de Orléans, a vândut jumătate din herghelia regală pentru a însănătoşi economia regatului, Voltaire a scris un pamflet (sau, cel puţin i-a fost atribuit lui), în care spunea că ar fi fost mai bine dacă ar fi alungat jumătate din măgarii care păşteau la Curtea regală. În urma unui astfel de pamflet, Voltaire a fost închis la Bastilia. După câtva timp, regentul l-a iertat şi chiar i-a dat ceva bani. Voltaire i-a acceptat cu o condiţie:

— Maiestate, vă mulţumesc că vă ocupaţi de întreţinerea mea, dar vă implor ca de acum înainte să nu vă mai ocupaţi şi

de găzduirea mea.

ADMIRAȚIE NEÎMPĂRTĂȘITĂ

Voltaire avea o mare stimă pentru opera medicului, fiziologului şi poetului elveţian Albrecht von Haller şi nu înceta să elogieze public cărţile acestuia, până când, cu o anumită ocazie, cineva i-a spus:

— Eu cred că acest Haller vorbeşte urât de dumneata.

Voltaire nu şi-a pierdut cumpătul şi, cu ironia sa obişnuită, a observat:

— Ei, bine, nu trebuie să fim dogmatici: este posibil ca atât domnul Haller, cât şi eu să greşim.

LIMBA ENGLEZĂ ȘI DINȚII

Când James Boswell, care era scoţian, a avut o întrevedere cu Voltaire, care era francez, dar cunoştea bine limba engleză, conversaţia a început în limba franceză. Întrucât Boswell l-a întrebat dacă a încetat să mai vorbească limba engleză, Voltaire i-a răspuns:

— Pentru a vorbi engleza trebuie să pui limba între dinţi, însă eu mi-am pierdut dinţii.

GUVERN LA APĂ!

În cursul aceleiaşi întrevederi, Voltaire, care nu şi-a ascuns niciodată simpatiile pentru regimul politic englez, şi-a asezonat anglofilia cu obişnuita sa doză de umor: „Aveţi cel mai bun guvern. Dacă devine rău, îl aruncaţi în ocean; de aceea oceanul vă înconjoară din toate părţile”, i-a spus el lui Boswell.

GUVERNUL ÎMPOTRIVA RAȚIUNII

Alt enciclopedist, Claude Helvétius, a scris un tratat filosofic intitulat *Despre spirit* în care își asuma supoziţiile senzualiste şi materialiste ale lui Condillac. În virtutea acestora, Helvétius pleda în favoarea instaurării unei societăţi eliberate de superstiţii şi care să respecte drepturile omului, ceea ce ar fi condus, conform opiniei sale, la fericirea speciei umane.

Când Voltaire, care a trebuit să trăiască mulţi ani în exil (pentru că, aşa cum scrisese chiar el, „este periculos să ai dreptate atunci când guvernul greşeşte"), a citit cartea lui Helvétius, el i-a spus acestuia:

— Cartea dumitale este inspirată de raţiunea cea mai profundă. De aceea, ar trebui să fugi din Franţa cât mai repede.

REGATUL CIULINULUI

Voltaire, care nu avea o deosebită simpatie pentru democraţie, întrucât considera că masele erau în primul rând crude şi proaste, nu a făcut economie de săgeţi nici contra monarhiei, pe care a satirizat-o în această versiune prescurtată a fabulei lui Jotam:

„A trebuit odată să fie ales un rege al arborilor. Măslinul nu a vrut să renunţe la a avea grijă de uleiul său, nici smochinul de smochinele sale, nici viţa-de-vie de strugurii ei, nici ceilalţi arbori de fructele lor; ciulinul, care nu folosea la nimic, a devenit rege, pentru că avea spini şi putea face rău."

BANCHERII ELVEȚIENI

Bancherii elveţieni erau faimoşi în secolul al XVIII-lea. În legătură cu ei, i se atribuie lui Voltaire următoarea

recomandare: „Dacă vezi vreodată un bancher elveţian că sare pe fereastră, să sari şi tu după el. În mod sigur este rost de un câştig bănesc.”

LIMBA ŞARPELUI

Între Voltaire şi Frederic al II-lea al Prusiei au existat numeroase schimburi de idei, iar din când în când şi de înţepături. Când Voltaire a spus că germana era o limbă utilă pentru război, dar lipsită de frumuseţea pe care o avea franceza, Frederic al II-lea i-a replicat că franceza era o limbă atât de potrivită pentru minciuni încât el era convins că trebuie să fi fost limba pe care o vorbea şarpele atunci când a ademenit-o pe Eva.

UN TEXT SCANDALOS

Nicholas de Chamfort, moralist francez din secolul al XVIII-lea şi autor al unor aforisme pătrunzătoare, colecţiona anecdote spumoase pe care ni le-a transmis şi nouă, precum cea în care cineva elogia o anumită ediţie a Bibliei în faţa abatelui Terrasson. Acesta a spus:

— Da, scandalul din text se păstrează în toată puritatea lui.

POTOPUL

Pesimismul faţă de condiţia umană proiectează o imagine fatalistă asupra răutăţii oamenilor în alt aforism, pe care Chamfort îl atribuie unui mizantrop al cărui nume preferă să nu ni-l dezvăluie:

„Doar inutilitatea primului îl împiedică pe Dumnezeu să trimită un al doilea potop.”

PLIMBAREA DECAPITATULUI

Marchiza de Deffand, prietenă a lui Voltaire şi iubitoare de filosofie, al cărei salon de întâlniri avut cea mai bună reputaţie dintre toate cele care au înflorit în secolul al XVIII-lea, îl asculta într-o zi pe arhiepiscopul de Paris, domnul Polignac, care vorbea despre miracolul Sfântului Dionisie. Arhiepiscopul povestea că sfântul însuşi, după ce a fost decapitat, şi-a luat capul de pe pământ şi a început să meargă spre locul unde s-a ridicat biserica sa.

— Şi a ajuns până acolo cu capul sub braţ, a spus arhiepiscopul, subliniind faptul că sfântul a reuşit să reziste astfel pe durata întregii distanţe.

Marchiza, o femeie luminată care nu credea în superstiţii, a avut o replică muşcătoare:

— Oricum, în asemenea cazuri cel mai greu este primul pas.

SEXUL OPINIILOR POLITICE

Madame de Staël a fost una dintre cele mai remarcabile femei printre intelectualii francezi de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea. Influenţată intelectual de Rousseau, dar şi de Voltaire, nu a renunţat niciodată să-şi expună ideile, în ciuda vremurilor cumplite în care i-a fost dat să trăiască.

Adversară neînduplecată a lui Napoleon, a fost urâtă şi hărţuită de acesta. Divergenţele s-au manifestat înainte ca el să fi devenit împărat. Pe când nu era încă decât general, Madame de Staël, impresionată de prestigiul militarului, l-a invitat la una din seratele pe care le organiza în saloanele ei. Acolo, baroana şi-a expus opiniile politice, iar apoi l-a întrebat pe Napoleon dacă era de acord cu ele. Acesta s-a mulţumit să spună doar atât:

— Adevărul este că nu am ascultat nimic din ce aţi spus. Ca

să fiu sincer, nu mi se pare bine ca femeile să aibă păreri politice.

La aceste cuvinte baroana a replicat:

— Domnule Bonaparte, trăim într-o ţară în care suntem ghilotinaţi pentru ideile noastre politice. Vi se pare nepotrivit, în aceste condiţii, că noi, femeile, vrem să ştim pentru ce ni se taie capul?

MAI MULŢI PROŞTI DECÂT ORBI

Când Madame de Staël a fost întrebată cum se explica faptul că femeile frumoase au mai mult succes la bărbaţi decât cele inteligente, ea a răspuns:

— Pentru că există puţini bărbaţi orbi, dar mulţi bărbaţi proşti.

RISCUL DE A AVEA DREPT SFETNIC DOAR NOAPTEA

Lichtenberg a fost unul dintre gânditorii iluminişti pe care Kant îi stima cel mai mult. Goethe (care a spus, nu fără oarecare exagerare, că „fiecare din glumele sale ascunde în realitate o problemă filosofică"), Schopenhauer şi Nietzsche i-au elogiat aforismele, dintre care unele mustesc de umor. Uneori un umor negru, aşa cum a ştiut să vadă André Breton. Iată, de exemplu, o mostră:

„Există persoane care nu sunt în stare să ia vreo hotărâre fără să-şi ia noaptea drept sfetnic. Acesta este un lucru bun. Dar sunt cazuri în care există pericolul de a fi făcut prizonier, cu pijama cu tot."

IMPERATIVUL CATEGORIC ŞI

RĂZBOIUL DIN 1914

Kant, filosoful cel mai important din perioada modernă (iar pentru unii cel mai important din întreaga istorie a filosofiei), a lăsat o urmă de neşters în cultura germană. Teoria cunoaşterii formulată de el, conform căreia nu putem şti cum este lumea în sine, ci doar cum apare pentru noi (dar ţinând seama de faptul că pentru toţi oamenii cunoaşterea umană are aceleaşi caracteristici generale), continua să fie predată în multe universităţi germane la începutul secolului XX. Şi etica lui Kant şi-a făcut simţită influenţa în cultura germană, până într-atât încât se studia în şcoli. Această etică se axa pe imperativul categoric, adică pe obligaţia necondiţionată şi universală care ne cere stăruitor să ne comportăm într-un anumit fel. Conform lui Kant, aşa sunt obligaţiile care caracterizează morala şi nu pot fi impuse niciodată din afara propriei raţiuni (prin urmare, nu pot fi impuse nici de autorităţi), subliniindu-se astfel autonomia subiectului moral. S-ar putea spune că imperativul categoric este ceva asemănător legii universal valabile a conştiinţei noastre. Kant oferă diferite formulări ale imperativului categoric. Una din ele spune: „Acţionează astfel încât maxima după care îţi conduci acţiunea să se poată transforma în lege universală." Altă formulare spune aşa: „Tratează-i totdeauna pe oameni ca pe scopuri în sine şi niciodată ca mijloace şi instrumente pentru a obţine alte lucruri."

Aşa cum se poate vedea, imperativul categoric are prea puţină legătură cu respectarea obligatorie a ordinelor superiorilor, ceea ce se întâmplă în rândurile armatelor. Şi ca şi cum aceasta nu ar fi destul, Kant refuză explicit în câteva din textele sale recurgerea la război. Cu toate acestea, împăratul Wilhelm al II-lea a declarat în timpul Primului Război Mondial că victoriile obţinute se datorau „bunurilor morale şi spirituale pe care le-a lăsat moştenire poporului nostru marele învăţat din Königsberg".

Toate acestea au făcut ca scriitorul austriac Karl Kraus să

observe într-unul din articolele sale. Cu obişnuitul său sarcasm: „Declar că nu am prevăzut ordinele «Drepţi!», «Marş!», «La atac!», «Rezistaţi cu îndârjire!» ca fiind exemple de imperativ categoric. Semnat: Kant.”

Imanuel Kant (1724–1804 d.Hr.)

SCRUPULUL

Conform opiniei lui Kant, acţiunile morale sunt acelea pe care le realizăm doar din respect pentru datorie (pentru a ne subordona legii pe care ne-o dictează conştiinţa) şi nu dintr-un fel de simpatie faţă de aproapele nostru sau din alt gen de înclinaţie naturală. Acest rigorism a fost parodiat de unul dintre marii poeţi germani din secolul al XVIII-lea, Friedrich Schiller (la rândul său filosof şi discipol al lui Kant) într-un mic poem satiric intitulat *Scrupulul*:

Îmi ajut cu plăcere prietenii,
dar sa facă plăcere nu-l încântă
pe viermele conştiinţei mele,
şi de aceea el mă dezgustă.

CELIBATUL LUI KANT

Kant provenea dintr-o familie umilă, iar în tinereţe a avut de îndurat destule dificultăţi economice. Doar atunci când a reuşit să ocupe un post de profesor la Universitatea din Königsberg a putut să ducă o viaţă mai îndestulată. Pe de altă parte, a rămas toată viaţa celibatar, iar când era întrebat de ce nu se căsătorise niciodată, Kant răspundea jumătate în glumă, jumătate în serios:

— Când puteam să mă bucur de căsătorie nu am putut să mi-o permit, iar când am putut să mi-o permit nu mai eram în situaţia de a putea să mă bucur de ea.

FEMEILE NU AJUNG ÎN RAI

Deşi Kant s-a purtat întotdeauna cu deosebită delicateţe şi politeţe faţă de femei, adevărul este că din părerile sale se putea întrevedea uneori o anumită misoginie amestecată cu umor. Astfel, îi plăcea să provoace doamnele, spunându-le că se putea demonstra, urmărind textul Bibliei, că femeile nu ajung în rai, deoarece, conform unui pasaj al Apocalipsei Sfântului Ioan, în ceruri s-a lăsat tăcerea timp de jumătate de oră. Aşa ceva ar fi fost imposibil dacă ar fi fost acolo o femeie, glumea Kant.

PUNCTUALITATEA LUI KANT

Kant era un om foarte metodic. Se scula, mânca şi se culca în fiecare zi la aceeaşi oră. La fel de punctuală era şi plimbarea lui de seară, la ora cinci după-amiază, niciun minut mai devreme, niciun minut mai târziu (doar lectura lui *Emil* de Rousseau l-a făcut să uite de plimbarea sa timp de câteva zile). Se spunea chiar, puţin în glumă, că plimbările lui erau folosite de vecini pentru a-şi potrivi ceasurile.

O FILOSOFIE A LUI EU-EU

Conform filosofiei idealiste a lui Fichte, „eul este originea întregii realităţi”. Deşi Fichte nu neagă existenţa lumii exterioare, el afirmă că lumea nu înseamnă nimic dacă o separăm de eul care o experimentează.

Însă eul anterior oricărei experienţe despre care vorbeşte Fichte nu este exact acelaşi lucru cu eul psihologic al fiecăruia. Cu toate acestea, este uşor să se cadă în tentaţia de a-i identifica.

În acel caz, filosofia lui Fichte poate deveni ţinta unor glume precum cea a lui Matthew Stewart: „Se spune că unii, auzind afirmaţia lui Fichte conform căreia lumea era propria lui creaţie, s-au întrebat: «Care este părerea soţiei sale în legătură cu aceasta?»”

TEORIA CUNOAŞTERII

Cărţile despre teoria cunoaşterii sunt de obicei extrem de plicticoase şi încâlcite. Câteva dintre cele mai importante sunt *Critica raţiunii pure* a lui Kant şi *Eseu asupra intelectului omenesc* a lui Locke. Despre ele glumea Ambrose Bierce în *Dicţionarul diavolului*, definind capacitatea noastră de înţelegere în felul următor: „O secreţie cerebrală care permite celui care o posedă să distingă o casă de un cal, datorită acoperişului casei. Caracterul şi legile ei le-a expus exhaustiv Locke, care a călărit o casă, şi Kant, care a trăit într-un cal.”

RELIGIE CANINĂ

Friedrich Schleiermacher a fost un exponent fidel al înclinaţiei religioase care a caracterizat primul romantism german. Influenţat de filosofia kantiană, s-a îndepărtat totuşi de ea în unele aspecte importante.

Opunându-se radical raţionalismului, care pretindea să reducă religia la raţiune, Schleiermacher a afirmat că religia se bazează pe sentimentul de dependenţă pe care oamenii îl au faţă de ceva superior lor, faţă de infinit. Acest lucru îl ironiza Hegel, spunând:

— Dacă religia s-ar baza pe sentimentul de dependenţă faţă de ceva superior, câinii ar fi fiinţele cele mai religioase din această lume.

CÂND TOATE PISICILE SUNT NEGRE

Împreună cu Hegel şi Fichte, F.W.J. Schelling a fost unul dintre cei mai mari exponenţi ai idealismului german. Deşi în tinereţe a fost prieten cu Hegel, au ajuns în cele din urmă să se distanţeze unul de altul, mai ales pentru modul diferit în care înţelegeau Absolutul. Pentru Schelling, Absolutul consta dintr-o identitate iniţială, anterioară tuturor diferenţierilor. Hegel a parodiat această filosofie a identităţii, spunând că îi amintea de dictonul conform căruia „noaptea toate vacile sunt negre", ori, cum am spune noi, „noaptea toate pisicile sunt negre".

CUM SĂ COMBAŢI O MITRALIERĂ?

Filosofia lui Hegel este un idealism dialectic care revendică puterea contradicţiei atunci când vrem să avansăm în gândire. Hegel era însă un idealist absolut şi afirma că totul este gândire şi că, prin urmare, şi realitatea se dezvoltă şi progresează datorită contradicţiilor gândirii. Cu aceasta, Hegel a ignorat fără să clipească distanţa dintre gândire şi realitate. Totuşi, aşa cum atrage atenţia H.J. Störig, citându-l pe E. Junger, o propoziţie poate fi combătută, dar nu şi o mitralieră.

Poate şi din acest motiv José Bergamín spunea: „Dintr-o contrazicere poţi ieşi în câştig. Dintr-o contracţie ieşi diform."

PERSIFLAREA TRANSSUBSTANŢIERII

Hegel, care simpatiza protestantismul, ataca uneori

furibund catolicismul. Rüdiger Safranski povesteşte că într-o zi Hegel a ajuns să spună într-un curs al său o glumă care trebuie să fi sunat a sacrilegiu pentru unele urechi: conform doctrinei transsubstanţierii, pâinea şi vinul sfinţite se transformă în trupul şi sângele lui Hristos. Parodiind această doctrină, Hegel a spus că în cazul în care un şoarece mănâncă o ostie de pâine sfinţită, el a luat înfăţişarea Domnului şi, prin urmare, trebuie adorat la rândul său.

NEÎNŢELEŞII

Dificultatea înţelegerii gândirii lui Hegel este proverbială. În Prolog la *Fenomenologia spiritului* a scris, printre alte lucruri la fel ori chiar mai greu de înţeles: „Doar spiritualul este real; esenţa sau existenţa în sine este ceea ce se menţine şi ceea ce este determinat – a fi altul şi a fi pentru sine – şi ceea ce rămâne în sine însuşi în această determinabilitate ori în existenţa sa în afară de sine sau este în sine şi pentru sine. Dar această existenţă în sine şi pentru sine este în primul rând pentru noi sau în sine. Este substanţa spirituală."

Pentru mine, fără comentarii; pentru sine, nu ştiu.

Despre presupusa înţelepciune a lui Hegel Schopenhauer a afirmat că nu era decât o bufonerie filosofică, un galimatias respingător, o înlănţuire obscură de nonsensuri şi absurdităţi care aminteşte adesea de delirurile alienaţilor, în *Parerga şi Paralipomena* el a scris:

„Dacă doreşti cu tot dinadinsul să îndobitoceşti un tânăr şi să-l faci incapabil de a avea orice idee, nu există mijloc mai bun decât să-l pui să studieze cu asiduitate operele în original ale lui Hegel, întrucât această monstruoasă acumulare de cuvinte care se ciocnesc şi se contrazic în aşa fel încât spiritul se chinuieşte în van să gândească ceva atunci când le citeşte, până când renunţă, obosit, anihilează în el încetul cu încetul capacitatea de a gândi într-un mod atât de radical încât din acel moment au pentru el valoare de gânduri floricelele

retorice insipide şi lipsite de conţinut [...]. Dacă vreodată un preceptor se va teme că elevul său va ajunge mai deştept decât are el intenţia să-l facă să ajungă, ar putea evita această nenorocire cu ajutorul studierii asidue a filosofiei lui Hegel."

Aşa cum spunea Schelling (şi el, fără îndoială, destul de obscur) cu privire la obscuritatea care domnea în filosofia epocii: „În filosofie, gradul în care cineva se depărtează de o exprimare inteligibilă aproape că a devenit o măsură a măiestriei acestuia." Ce este nostim la aceşti filosofi, spunea Heine, este faptul că pe deasupra se mai şi plâng că nu sunt înţeleşi. După cum se spune, ultimele cuvinte ale lui Hegel au fost:

— A fost unul care m-a înţeles şi nici măcar acela nu m-a înţeles.

Există însă o parodie a acestei legende, care pare să facă aluzie la Marx (pentru că Marx şi-a asumat dialectica hegeliană, dându-i însă o direcţie materialistă pe care Hegel nu ar fi aprobat-o niciodată), conform căreia cuvintele lui Hegel trebuie să fi fost altele, şi anume:

— A fost unul care m-a înţeles, dar pe acela nu l-am înţeles eu.

Filosofie contemporană

CONJURAȚIA PROȘTILOR

Bănuiala că lumea pe care o cunoaştem şi pe care o considerăm reală nu este decât un fel de vis a fost o credinţă bine înrădăcinată în vechea înţelepciune indiană. Textele *Vedelor* numeau acea lume vizibilă şi pe care credem că o cunoaştem „vălul mayei", vrând să spună cu aceasta că lumea pe care o cunoaştem nu este decât o simplă iluzie, un miraj produs de dorinţă. Conform acestei tradiţii, adevărata lume ar fi lumea ocultă, lumea invizibilă care se ascunde în spatele lumii aparente.

În filosofia occidentală, această idee a fost asumată cu deosebită insistenţă de către Arthur Schopenhauer, care a susţinut că realitatea, aşa cum ne apare nouă, nu este realitatea autentică în sine, ci doar o simplă reprezentare care se produce în mintea noastră, un văl care ne acoperă ochii şi ne face să vedem miraje.

Ei, bine, ce există dincolo de această lume iluzorie a reprezentărilor? În ce constă realitatea în sine? Kant, maestrul lui Schopenhauer, a stabilit că nu putem şti cum este lumea dincolo de reprezentările noastre, că această lume în sine este incognoscibilă. Cu toate acestea, Schopenhauer era convins de faptul că esenţa lumii, ceea ce lumea este dincolo de reprezentările noastre, nu este altceva decât voinţă oarbă, necontenit impuls, forţă iraţională.

De aceea principala operă a lui Schopenhauer se intitulează *Lumea ca voinţă şi reprezentare*. Ca reprezentare, lumea apare populată de o mulţime de fiinţe individuale, iar ca voinţă (aceasta fiind lumea autentică, conform opiniei lui

Schopenhauer), lumea nu este decât una, deoarece voinţa este aceeaşi, chiar dacă se manifestă sub diferite forme şi veşminte în faţa noastră.

Schopenhauer a publicat *Lumea ca voinţă şi reprezentare* la vârsta de treizeci de ani şi era convins că scrisese una din operele fundamentale ale istoriei filosofiei. Întrucât primirea care i s-a făcut cărţii a fost cum nu se poate mai rece şi a trebuit să treacă mulţi ani înainte ca publicarea ei să aibă vreo repercusiune (în timp ce Hegel, pe care îl detesta atât de mult, era ridicat pe culmile filosofiei). Schopenhauer îşi justifica insuccesul citând un aforism al lui Lichtenberg: „Dacă o carte şi un cap se ciocnesc şi se aude sunând a gol, este oare vina cărţii?”

Arthur Schopenhauer (1788–1860 d.Hr.)

LUMINA ŞI SCORPIONII

Cu toate acestea, în ultimii ani ai vieţii, Schopenhauer a început să se bucure de o anumită recunoaştere intelectuală. A ajuns să se apropie de el şi un profesor universitar de filosofie, pe care, desigur, l-a expediat într-o manieră mai curând brutală, sugerându-i că după ce a fost luminat de el, ar trebui să facă acelaşi lucru pe care îl fac scorpionii când văd lumină şi nu găsesc refugiu în întuneric: să-şi înfigă coada otrăvită în propriul corp.

Acel profesor nu era, probabil, la curent cu profunda aversiune pe care o resimţea Schopenhauer faţă de breasla profesorilor universitari. Aceasta era atât de mare, încât a spus că nu îi era teamă să ajungă hrană pentru viermi după moarte, dar îi era în schimb teamă ca opera sa spirituală să nu fie distrusă de profesorii universitari de filosofie.

ÎMPOTRIVA MONOGAMIEI

Schopenhauer nu considera monogamia ca fiind neapărat o virtute, deoarece i se părea că ar fi ceva contra naturii. „În monogamie, bărbatul are prea mult dintr-odată şi prea puţin pe termen lung, în timp ce cu femeia se întâmplă contrariul", a scris el. Prin urmare, conchidea: „Bărbaţii sunt infideli jumătate din viaţa lor şi încornoraţi în cealaltă jumătate."

CVADRUPLA RĂDĂCINĂ

Schopenhauer şi-a publicat teza de doctorat cu titlul:

Cvadrupla rădăcină a principiului raţiunii suficiente. Când i-a arătat cartea publicată de puţină vreme mamei sale, cu care avea relaţii încordate, ce au dus chiar la o ruptură în cele din urmă, aceasta, care era şi ea scriitoare, nu a ratat ocazia să-l ardă cu vorba în legătură cu titlul tezei:

— Ia te uită, *Cvadrupla rădăcină*. Ce e asta, o carte pentru spiţeri? a comentat ea.

SCHOPENHAUER ŞI GRĂDINARUL

Aşa cum am mai spus, Schopenhauer considera că esenţa lumii o reprezintă voinţa. După el, această voinţă este prezentă în toate lucrurile din lume (inclusiv, de bună seamă, propria persoană) şi ne vorbeşte prin intermediul lor, dar numai atunci când avem o atitudine contemplativă şi absolut dezinteresată avem capacitatea de a o auzi. Cu alte cuvinte, putem contempla voinţa doar atunci când reuşim să uităm de noi înşine, menţinându-ne aşadar eliberaţi de orice constrângere a propriei noastre voinţe. Ori, spus altfel, pentru a cunoaşte secretele lumii este absolut necesar să depăşeşti limitele strâmte ale propriei persoane şi să te transformi în ceva asemănător „ochiului lumii".

În legătură cu aceasta, R. Safranski povesteşte că, la sfârşitul unei plimbări prin serele din Dresda, în timpul căreia Schopenhauer rămăsese absorbit vreme destul de îndelungată în contemplarea plantelor, de parcă ele, cu diversele lor forme şi culori, ar fi vrut să-i comunice profundul lor mesaj, s-a apropiat de el, mirat, grădinarul serelor şi l-a întrebat cine era. Schopenhauer i-a răspuns:

— Cine sunt eu? Ah. Dacă dumneata ai putea să mi-o spui ţi-aş fi foarte recunoscător.

PRIETENIE DE CÂINE

Schopenhauer avea o fire care îl făcea inaccesibil. Discuta cu aproape toată lumea şi totuşi nu prea avea prieteni. Acest lucru nu-l preocupa însă prea mult, ba chiar considera lipsa prietenilor ca pe un semn de superioritate: „Nimic nu trădează mai mult lipsa de cunoştinţe în legătură cu chestiunile omeneşti decât atunci când se aduce ca argument pentru meritele şi valoarea unei fiinţe omeneşti faptul că aceasta are mulţi prieteni: de parcă oamenii îşi arată prietenia în funcţie de merit şi de valoare! Ca şi cum nu s-ar comporta precum câinii, care îl iubesc pe cel care îi mângâie ori le dă de mâncare şi nu le pasă de nimic altceva. Va avea prieteni cel care ştie cel mai bine să mângâie, chiar dacă este cea mai cumplită fiară."

CÂINELE LUI SCHOPENHAUER

Schopenhauer a fost un mizantrop incorigibil tot timpul vieţii sale. Odată cu înaintarea în vârstă, a devenit un bătrân bombănitor şi arţăgos, care se înţelegea mai bine cu câinele său, Butz, decât cu membrii propriei sale specii. Îl trata cu mai multă consideraţie decât pe multe persoane şi nu era de mirare să fie auzit vorbindu-i câinelui ca şi cum acesta ar fi putut să-l înţeleagă. Este adevărat că uneori se şi supăra pe el. Atunci îl certa folosind una din insultele care, pentru Schopenhauer, era cea mai umilitoare: „Fiinţă omenească ce eşti!"

HOHOTUL DE RÂS DE PE URMĂ

Søren Kierkegaard, care a fost considerat un precursor al existenţialismului pentru că a revendicat caracterul ireductibil al existenţei individuale, s-a interesat, de asemenea, de

analizarea umorului şi a ironiei. Kierkegaard găsea în umor o anumită simpatie pentru fragilitatea, durerea şi absurdul din existenţa omenească, acel absurd care ne însoţeşte până în ultima clipă. În *Diapsalmata*, el a scris următoarele: „S-a întâmplat ca într-un teatru să izbucnească un incendiu în culise. Clovnul s-a dus să anunţe publicul despre cele întâmplate. Toţi au crezut că era vorba de o glumă şi au aplaudat; clovnul a repetat avertizarea, iar spectatorii au început să râdă şi mai tare. Tot aşa cred eu că lumea se va sfârşi printr-un hohot de râs general al unor mucaliţi care cred că e vorba de o glumă."

REGICIDUL RATAT

În cartea sa *Clubul metafizicienilor*, Louis Menand spune că Oliver Wendell Holmes a scris o carte despre Platon, în care aducea unele critici gândirii marelui filosof grec. Holmes a dorit să ştie părerea pe care o avea despre această carte a sa admiratul său maestru Ralph Waldo Emerson, care a făcut cu privire la ea o afirmaţie contondentă:

— Atunci când tragi într-un rege, trebuie să-l ucizi.

CAPITALUL LUI MARX

Karl Marx şi-a petrecut o bună parte din viaţă făcând cercetări în biblioteca British Museum. Obiectivul fundamental al studiului său nu era altul decât descifrarea caracteristicilor societăţii capitaliste. Cercetările sale au culminat în cele din urmă cu publicarea a ceea ce se consideră a fi principala sa operă: *Capitalul*.

Studiind însă atât de mult, Marx a neglijat alte aspecte, mai cotidiene, ale vieţii. El şi familia sa au trăit în condiţii destul de modeste (principala sursă de venituri fiind articolele pe care le

scria pentru câteva ziare, ca şi ajutorul pe care îl primea de la prietenul şi colaboratorul său F. Engels). De aceea, după câtva timp de la moartea lui, fiica sa, Jenny Marx, va comenta:

— Ce bine ar fi fost dacă iubitul meu tată ar fi petrecut câtva timp adunând capital în loc să se limiteze la a scrie despre el.

SCRIEREA LUI DUMNEZEU

Nietzsche a pus sub semnul întrebării toate presupusele virtuţi ale tradiţiei creştine, încercând să demaşte impulsurile obscure care se ascundeau în spatele lor. De exemplu, despre castitate a scris că la unii putea fi o virtute, dar „la mulţi este aproape un viciu".

În cartea sa *Dincolo de bine şi de rău* a ajuns chiar să ironizeze stilul literar al Sfintei Scripturi:

„Este un rafinament faptul că Dumnezeu a învăţat greaca atunci când a vrut să se facă scriitor şi nu a învăţat-o mai bine."

CIOCANUL LUI NIETZSCHE

În cartea sa *Amurgul idolilor* (având subtitlul *Cum se filosofează cu ciocanul*), sub eticheta „Imposibilii mei", Nietzsche ne informează despre unii dintre filosofii şi artiştii pe care nu îi suportă. Folosindu-şi ironia fină şi măiestria în sarcasm, el îl descrie pe Seneca drept „toreadorul virtuţii", pe Rousseau drept pelerinul care se întoarce „la natura în stadiul natural impur", pe Schiller drept „gornistul moral din Säckingen", pe Dante drept „hiena care face poezie în morminte". Despre Kant spune că este „*cant* (ipocrizia) drept caracter inteligibil", despre Liszt că este profesor la şcoala „uşurinţei de a alerga (după femei)", iar pe George Sand o desfiinţează caracterizând-o drept *la lactea ubertas*, „vaca de lapte care are un *stil frumos*".

O RESPINGERE PRIN ÎNFĂȚIȘARE

Înţelepciunea lui Socrate a fost legendară, dar nu mai puţin legendară i-a fost urâţenia. Se pare că era chel şi mic de statură, cu ochi bulbucaţi, buze groase şi nas mare. Picioarele sale strâmbe îl făceau să pară că se clătina în timpul mersului.

Ei, bine, dat fiind faptul că, mai mult ca oricare alta, cultura greacă a glorificat idealul de frumuseţe, a fi urât la greci trebuie să fi fost, conform opiniei lui Nietzsche, mai mult decât o obiecţie: aproape o respingere.

Cu toate acestea, Socrate avea mulţi admiratori printre tinereii cei mai arătoşi din oraş. Nietzsche va spune că Socrate a găsit modalitatea de a compensa urâţenia sa cu ajutorul dialecticii (arta discuţiei), în acest fel, demonstrându-şi superioritatea în domeniul raţionalului, căpătând o putere de seducţie pe care nu ar fi avut-o altfel. Conform opiniei lui Nietzsche, prin reprimarea instinctelor şi acordând raţiunii o valoare superioară tuturor lucrurilor, începe decadenţa filosofiei şi a civilizaţiei occidentale.

Făcând trimitere la Cicero. Nietzsche arată că „trecând prin Atena, un străin care se pricepea la înfăţişarea oamenilor i-a spus lui Socrate în faţă că e un *monstrum*, care ascundea în el toate viciile şi poftele urâte.

Socrate s-a mulţumit să răspundă:

— Dumneata mă cunoşti, domnul meu!”

Friedrich Nietzsche (1844–1900 d.Hr.)

ANTI-DARWIN

Nietzsche manifesta o apreciere faţă de animale (de fapt, cărţile sale sunt pline de referinţe simbolice la ele), aproape la fel de mare ca dispreţul pe care îl arăta faţă de majoritatea oamenilor, în special faţă de contemporanii săi. Ştim că puţin timp înainte de a-şi pierde minţile a îmbrăţişat plângând gâtul unui cal de povară care era biciuit de un căruţaş nemilos. Nu este de mirare, aşadar, că într-unul din aforismele sale a atacat teoria lui Darwin:

„Maimuţele sunt prea bune pentru ca omul să se poată trage din ele."

O OBIECŢIE NEPLĂCUTĂ

De când Nietzsche a întrezărit ideea veşnicei reîntoarceri („la şase mii de picioare deasupra mării şi la mult mai mult deasupra celor omeneşti", aşa cum a notat el însuşi în caietul său), acest gând a devenit fundamental pentru el. În unul dintre aforismele din *Ştiinţa voioasa*, teoria veşnicei reîntoarceri apare exprimată grafic astfel: „Această viaţă, aşa cum o trăieşti acum şi cum ai trăit-o, va trebui să o trăieşti încă o dată şi de nenumărate alte ori şi niciodată nu va fi ceva nou în ea; dimpotrivă, fiecare durere şi fiecare plăcere, fiecare gând şi fiecare suspin, tot ceea ce este nesfârşit de mare şi nesfârşit de mic în viaţa ta se va întoarce la tine. Totul în aceeaşi secvenţă şi succesiune; chiar şi acel păianjen şi acea rază de lună printre ramuri, chiar şi clipa de faţă."

Cu toate acestea, Nietzsche a formulat şi ceea ce pentru el reprezenta o obiecţie *serioasa* la teoria veşnicei reîntoarceri:

oribila idee că ar trebui să le suporte veşnic pe sora şi pe mama sa.

PRAGMATICISMUL

Charles Peirce a fost creatorul pragmatismului, curent filosofic conform căruia baza cunoaşterii umane se găseşte în lumea practicii, a acţiunii, iar din acest motiv semnificaţia lucrurilor se limitează la a fi o regulă de acţiune pentru om.

Pragmatismul a ajuns însă faimos datorită scrierilor lui William James, motiv pentru care aproape toată lumea asociază pragmatismul cu numele lui. Cu toate acestea, Peirce, deşi era bun prieten cu James, nu împărtăşea în întregime orientarea pe care ultimul a dat-o pragmatismului, motiv pentru care s-a hotărât să dea un nou nume gândirii sale. În loc de pragmatism, a numit-o pragmaticism, argumentând că de această dată termenul i se părea suficient de urât pentru ca nimeni altcineva să nu şi-l mai însuşească.

PORCI SAU MISTREŢI?

Luis Carandell povesteşte că o propoziţie pronunţată de José Ortega y Gasset în Parlamentul din anul 1931, a făcut ca un grup de deputaţi să fie botezaţi „mistreţii". Propoziţia în chestiune era: „Nu am venit aici să facem pe paiaţele, nici pe tenorii şi nici pe mistreţii." începând din acel moment, cinci deputaţi extrem de zgomotoşi, care întrerupeau adesea şedinţele prin protestele lor sonore şi tropăitul lor, au primit porecla de „mistreţi". Chiar şi ei se făleau cu apelativul lor.

Într-o zi s-au dus în grup să-l salute pe Miguel de Unamuno, care era şi el deputat, şi s-au prezentat în faţa lui, spunându-i:

— Don Miguel, probabil că aţi auzit deja de noi: suntem mistreţii.

— Imposibil, i-a certat Unamuno, căruia acei deputaţi nu trebuie să îi fi făcut o impresie plăcută. Mistreţii umblă mereu singuri sau în perechi. Cei care umblă în turmă sunt porcii.

O DECORAȚIE MERITATĂ

Francheţea lui Unamuno, la fel ca şi aroganţa sa, era legendară. Când regele Alfonso al XIII-lea l-a decorat cu Marea Cruce a lui Alfonso al XII-lea, scriitorul şi-a arătat satisfacţia spunând:

— Este pentru mine o onoare să primesc această decoraţie care mi se acordă atât de meritat.

Auzindu-i cuvintele, regele nu a putut să-şi ascundă surpriza, deoarece era obişnuit să audă vorbe pline de modestie umilă din partea celor decoraţi.

— Ia te uită, i-a spus regele, eşti primul care îmi spune aşa ceva! Până acum, toţi cei omagiaţi mi-au zis că nu meritau o astfel de onoare.

Unamuno a comentat:

— Şi probabil că aveau dreptate.

UN EXERCIȚIU DE MIZANTROPIE

Juan de Mairena este unul din apocrifii cei mai iubiţi ai literaturii. Profesor de retorică şi educaţie fizică, acest filosof inventat de Antonio Machado îşi presăra lecţiile cu o bună doză de umor, așa cum o arată anecdota care urmează:

„Povesteşte Juan de Mairena că unul din discipolii săi i-a dat să citească un articol a cărui temă erau inutilitatea şi deşertăciunea banchetelor. Articolul este alcătuit din patru părţi: A) Contra celor care acceptă banchete în onoarea lor; B) Contra celor care refuză onoarea banchetelor; C) Contra celor care asistă la banchete organizate în onoarea cuiva; D) Contra

celor care nu asistă la astfel de banchete. Ele îi critica aspru pe primii ca fiind înfumuraţi, pe cei din grupa a doua îi acuza de ipocrizie şi falsă modestie, pe cei din a treia îi numea paraziţi ai onoarei altora, iar pe cei din a patra, intriganţi şi invidioşi.

Mairena a lăudat vâna satirică a discipolului său.

— Într-adevăr vi se pare bine, maestre?

— Într-adevăr. Şi cum vei intitula dumneata lucrarea?

— «Împotriva banchetelor.»

— Eu i-aş da un titlu mai bun: «Contra speciei umane, cu ocazia banchetelor.»”

VIAŢA ESTE O EVIDENŢĂ, MOARTEA NU

Juan de Mairena spunea că moartea este o idee a priori, întrucât nimeni nu are experienţa propriei sale morţi, dar chiar şi aşa, toată lumea este convinsă că va muri într-o zi. Cu toate acestea, viaţa, spunea Mairena, este „un obiect de conştiinţă nemijlocită, o tulbure evidenţă. Aceasta explică optimismul irlandezului din anecdotă, care, lansat în spaţiu de la înălţimea celui de-al şaselea etaj, îşi spunea, în uşoara şi accelerata sa coborâre spre asfaltul străzii, pe drumul cel mai scurt: *Până acum totul e în regulă.”*

COFETARUL LUI DUMNEZEU

Unii filosofi precum William James apărau oportunitatea credinţei în Dumnezeu, chiar dacă numai din motive pur pragmatice, pentru că credinţa în el ne face să ne simţim mai puternici şi cu mai multă poftă de viaţă.

Juan de Mairena ne-a lăsat însă o simpatică parodie a argumentelor de tip pragmatic pentru a crede în Dumnezeu:

— Ascultă, prietene Tortólez, ce povestea [maestrul meu]

despre un cofetar andaluz foarte necredincios pe care un filosof pragmatist a vrut să-l convertească la religia strămoşilor săi.

— A strămoşilor cui, prietene Mairena? Pentru că acel „săi" este cam ambiguu.

— Probabil a strămoşilor filosofului pragmatist. Dar ascultă acum ce spunea filosoful. „Dacă dumneata ai crede în Dumnezeu, într-un Judecător Suprem, care ţi-ar cere socoteală de faptele dumitale, ai face prăjituri mult mai bune decât cele pe care le vinzi, le-ai da mult mai ieftin şi ai câştiga mulţi bani, pentru că ţi se va mări în mod considerabil clientela. Îţi va conveni să crezi în Dumnezeu." „Dar există Dumnezeu, domnule doctor?" a întrebat cofetarul. „Aceasta este o chestiune neesenţială, a replicat filosoful. Important este ca dumneata să crezi în Dumnezeu." „Dar dacă nu pot?" a întrebat iarăşi cofetarul. „Nici asta nu are prea mare importanţă. Este suficient ca dumneata să vrei să crezi, pentru că în acest fel una din trei: ori dumneata vei crede în cele din urmă, ori vei crede că crezi, ceea ce este cam acelaşi lucru, ori, în ultimul caz, vei lucra la prăjiturile dumitale ca şi cum ai crede. Astfel, rezultatul va fi mereu acela că marfa pe care o vinzi va fi tot mai bună, în beneficiul clientelei dumitale şi al dumitale."

Cofetarul, povestea maestrul meu, nu a fost total insensibil la argumentele filosofului. „Mai veniţi pe aici peste câteva zile", i-a spus el.

Când a revenit, filosoful a găsit schimbată firma cofetarului, care suna acum aşa: „Cofetăria lui Ángel Martínez, furnizor al Divinei Maiestăţi."

— Bine, prietene Mairena, dar este cazul să se ştie dacă în privinţa calităţii prăjiturilor...

— De fapt, calitatea prăjiturilor nu se îmbunătăţise, dar iată ce i-a spus cofetarul prietenului său filosof: „Important este ca dumneata să crezi că s-a îmbunătăţit sau să vrei să crezi acest lucru, ori, în ultimul caz, ca dumneata să mănânci aceste prăjituri şi să mi le plăteşti ca şi cum ai crede că s-a îmbunătăţit."

COCOŞUL PERPLEX

José Ortega y Gasset este îndeobşte considerat ca fiind cel mai important filosof spaniol al secolului XX. Creator al teoriei „raţiunii vii", care încearcă să armonizeze raţiunea şi viaţa, a fost profesor de filosofie la Universitatea Complutense din Madrid între 1910 şi 1936, devenind una din figurile cele mai influente ale societăţii şi culturii spaniole din vremea sa.

Una din anecdotele cele mai faimoase ale epocii este legată de numele său: tocmai terminaseră de luat prânzul toreadorul Rafael Gómez „El Gallo", José María de Cossío şi Ortega y Gasset. După ce Ortega a plecat, „El Gallo" l-a întrebat pe Cossío:

— Dar domnul ăsta care a mâncat cu noi cine era?

— Tare distrat mai eşti, Rafael. Domnul acela era don José Ortega y Gasset, i-a răspuns Cossío.

— Asta o ştiu, dar voiam să întreb cu ce se ocupă.

— Păi, este, nici mai mult, nici mai puţin, decât filosoful cel mai important pe care îl are Spania.

— Aha, dar din ce trăieşte?

— Din gândit, Rafael, este plătit să gândească.

Atunci Rafael „El Gallo", neputându-şi ascunde mirarea, a exclamat:

— Mare e grădina lui Dumnezeu!

CAPUL LUI ORTEGA

Când s-a instaurat cea de-a Doua Republică, Ortega a devenit principalul reprezentant, în Parlamentul din 1931, al „Grupării în Slujba Republicii" (o republică, totuşi, de al cărui guvern va începe după foarte puţină vreme să se distanţeze), formată mai ales din intelectuali.

Acest lucru, împreună cu tonul cult şi inteligent al discursurilor sale, l-a făcut odată pe Indalecio Prieta să

exclame în momentul în care filosoful se pregătea să ia cuvântul:

— Atenţie, domnilor, vorbeşte Masa Encefalica.

José Ortega y Gasset (1883–1955 d.Hr.)

DEZUMANIZAREA ARTEI

Ortega a publicat în 1925 un eseu intitulat *Dezumanizarea artei*, în care încerca să ia pulsul artei contemporane şi pleda în favoarea unei depăşiri definitive a esteticii umaniste, romantice şi populare, care precumpănise vreme îndelungată în istoria artei. Ortega expune aici aceeaşi idee elitista pe care o va susţine şi în alte cărţi: societatea şi cultura trebuie să se organizeze ţinând seama de existenţa a două ranguri în rândul oamenilor: cel al indivizilor distinşi şi cel al indivizilor vulgari. Şi cu toate că, în concepţia lui Ortega, activitatea politică a timpului său era străină de acest criteriu, aflată cum era sub tirania maselor, arta, odată cu începutul secolului XX, începea să dea semne de regenerare.

Arta care începe să-şi croiască drum în acea epocă şi care se bucură de toată simpatia lui Ortega este o artă destinată unei minorităţi selecte, o artă care nu are pretenţia de a trezi sentimente şi nici de a stârni pasiuni, în acest sens trebuie înţeleasă eticheta de artă dezumanizată.

Titlul cărţii a ocazionat destule echivocuri şi unele glume, precum cea la adresa discipolilor lui Ortega, cărora li se spunea cu exagerată şi glumeaţă compasiune:

— Vai, sărmanii de voi! Atât de tineri şi deja dezumanizaţi!

DONJUANII

Ortega a dedicat mai multe scrieri analizei fenomenului amoros. Ele vor fi grupate în lucrarea sa *Studii despre iubire*. Într-unul din textele care compun cartea, el a calificat starea de îndrăgostire ca fiind „un fel de imbecilitate trecătoare”. În altul

a făcut această clasificare sarcastică a bărbaţilor: „Cu mici excepţii, oamenii se pot împărţi în trei categorii: cei care cred că sunt donjuani, cei care cred că au fost donjuani şi cei care cred că ar fi putut să fie. Dar nu au vrut.”

O ISTORIE A FILOSOFIEI PE MĂSURA LUI ORTEGA

Unul dintre discipolii cei mai străluciţi ai lui Ortega a fost filosoful Julián Marías, care, la o vârstă încă destul de tânără, a scris o *Istorie a filosofiei* în care se simţea foarte clar amprenta maestrului. Cu privire la această operă, eseistul Eugenio D’Ors a spus în glumă: „Pentru Julián Marías toată istoria gândirii se reduce la Ortega y Gasset. Este ca şi cum i s-ar fi comandat scrierea unei *Istorii a artei luptei cu taurii* unui ajutor al lui El Gallo.”

ARMELE ŞI ARTELE

Eugenio D’Ors, apărător ferm al tradiţionalismului, era intelectualul spaniol cu cea mai bogată reputaţie din tabăra naţională în timpul războiului civil din Spania. În 1937, guvernul lui Franco l-a numit director al Artelor Frumoase. În această calitate, Eugenio D’Ors a organizat în San Sebastián o expoziţie de artă sacră, la vernisajul căreia trebuia să participe şi Franco. Acesta nu a venit, pretextând că este prea ocupat din cauza războiului. D’Ors, care dorise foarte mult o întâlnire la nivel înalt între cei doi lideri absoluţi, cel al armelor şi cel al artelor, s-a simţit deranjat de această absenţă şi a spus cu ocazia unei întruniri:

— Asta îmi aduce aminte de faptul că Napoleon, în plină campanie, s-a abătut din drum pentru a-l vizita pe Goethe la Weimar.

Evident, eu nu sunt Goethe, dar, la naiba, nici Franco nu e Napoleon.

O HOTĂRÂRE DIFICILĂ

Cu toate că Heidegger nu s-a interesat în mod special de studiul eticii (sau, poate, tocmai de aceea), în opera sa *Fiinţă şi timp* pare să pledeze în favoarea unui fel de decizionism conform căruia în domeniul moral important este ca deciziile să pornească de la tine însuţi. Această atitudine ar putea fi rezumată astfel: fă ce vrei, cu condiţia de a fi tu însuţi cel care decide cu adevărat şi care îşi asumă responsabilitatea actelor tale. Astfel se renunţă la încercarea de a justifica raţional deciziile şi actele noastre, o justificare ce cade în întregime sub incidenţa unui exerciţiu metafizic, ceea ce pentru el părea să fie aproape un păcat.

În acea epocă, adică sfârşitul anilor douăzeci, unii studenţi parodiau teoria spunând:

— Noi suntem hotărâţi, dar ceea ce nu ştim este pentru ce anume.

UITAREA, CĂUTAREA ŞI CAPTURAREA FIINȚEI

Toată filosofia lui Heidegger se axează pe problema Fiinţei şi pe modul în care a fost ea uitată, aproape de la început, de metafizica tradiţională, care, înţelegând totdeauna Fiinţa ca prezenţă, ar fi redus Fiinţa la entităţi, uitând de orice diferenţă între ea şi celelalte (pe care Heidegger o numeşte diferenţă ontologică). Ei, bine, Heidegger a insistat asupra faptului că nu este posibil să definim Fiinţa, nici să o identificăm cu substanţa, cu Dumnezeu, cu spiritul, materia sau voinţa, aşa cum a făcut adesea metafizica. Totuşi, unele din aluziile lui

Heidegger la Fiinţă amintesc pe cele pe care le făceau la Dumnezeu misticii şi apărătorii teologiei negative, în măsura în care insistau asupra faptului că nu este posibil să se spună cum este, ci, în tot cazul, cum nu este.

Conform opiniei lui Heidegger, doar unii presocratici, la începuturile istoriei metafizicii, şi Nietzsche, la sfârşitul acesteia, reuşiseră să întrezărească într-adevăr Fiinţa, chiar dacă foarte puţin, deoarece că s-au lăsat orbiţi unii de *logos* (presocraticii), celălalt de credinţa sa în valori (Nietzsche).

Ei, bine, despre acel discurs despre Fiinţă a glumit Fernando Savater în *Dicţionar filosofic*, atunci când a scris: „La Roma, acum câteva luni, un grup de profesori de filosofie spanioli (poate că ei ar fi preferat ca eu să fi spus «filosofi») au ţinut conferinţe. Întrebat despre tema pe care o dezvoltase unul dintre cei mai străluciţi heideggerieni ai noştri, un ascultător a răspuns: «A vorbit de Luis Roldán, fugarul de negăsit.»

Văzând uimirea de pe faţa celui care îi pusese întrebarea, ascultătorul l-a lămurit: «Ei, bine, el prefera să-i spună Fiinţă, dar presupun că se referea la Roldán, pentru că nu făcea altceva decât să spună că se ascundea, că dispărea, că era uitat în mod vinovat etc.»”

SĂ CREEZI FILOSOFIE ÎN FIECARE AN

Bertrand Russell a fost un reprezentant de seamă al filosofiei secolului XX (încă din anul 1901 a formulat una din descoperirile sale cele mai importante: faimosul paradox al mulţimilor).

Russell este însă şi unul din filosofii care şi-au schimbat cel mai des orientarea filosofică. S-a ajuns chiar să se spună că „aşa cum ne-a obişnuit. Russell propune în fiecare an un sistem filosofic distinct”. Astfel, a pledat mai întâi în favoarea

unei filosofii de tip idealist, apoi pentru un realism platonic, apoi pentru un realism al simţului comun. Această lipsă de fidelitate faţă de un anumit sistem se interpretează de obicei ca o lipsă de seriozitate şi rigoare, deşi ar trebui să fie interpretată mai curând ca fiind exact contrariul: aducere la zi a cunoştinţelor şi neobosită căutare a adevărului.

Russell însuşi are o explicaţie foarte nimerită: „Nu îmi este ruşine absolut deloc că mi-am schimbat opiniile. Care fizician în activitate după 1900 s-ar putea lăuda că nu şi-a schimbat opiniile în ultima jumătate de secol? Oamenii de ştiinţă îşi schimbă opiniile atunci când dispun de noi cunoştinţe, dar multe persoane compară filosofia mai curând cu teologia decât cu ştiinţa. Teologul proclamă adevăruri eterne, iar credinţele continuă să fie neschimbate de pe vremea conciliului de la Nicea. Când nimeni nu ştie nimic, nu are niciun sens să-ţi schimbi ideile."

Bertrand Russell (1872–1970 d.Hr.)

RUSSELL SE TRANSFORMĂ ÎN PAPĂ

În altă ordine de idei, şi mai mult în glumă, Russell a dat dovadă de un transformism mult mai radical în următoarea anecdotă care i se atribuie:

Russell discuta odată cu un filosof despre implicaţia logică. În logică se consideră că o implicaţie este falsă doar când antecedentul ei este adevărat, iar consecventul fals, prin urmare, dacă antecedentul este fals, rezultă că implicaţia este în mod automat adevărată. Acel filosof, care considera toate acestea ca fiind absurde, a vrut să demonstreze cu un exemplu cât de ridicolă poate fi o asemenea lege:

— Dacă ne luăm după aceasta, i-a spus el lui Russell, ar trebui să admitem că este adevărat faptul că „dacă 2 + 2 = 5, atunci dumneata eşti papa".

Russell a răspuns afirmativ, improvizând următoarea demonstraţie aberantă:

— Să presupunem că 2 + 2 = 5; atunci, dacă scădem 3 din fiecare parte a ecuaţiei, rezultă că 1 = 2. Ei, bine, pentru că papa şi cu mine suntem două persoane, iar 1 = 2, atunci papa şi cu mine suntem unu. Aşadar, eu sunt papa.

O SCUZĂ NEPOTRIVITĂ

Când Bertrand Russell a fost întrebat de ce nu a scris nici măcar un singur rând despre estetică, deşi scrisese despre atâtea alte lucruri, el a răspuns:

— Pentru că nu ştiu nimic despre estetică... deşi recunosc că aceasta nu este o scuză foarte potrivită, întrucât prietenii îmi

spun că ignoranţa mea nu m-a împiedicat niciodată să scriu despre alte teme.

MINCIUNA LUI MOORE

A minţi în permanenţă trebuie să fie la fel de greu ca şi a spune mereu adevărul. Bertrand Russell se declara convins de faptul că prietenul său, filosoful George Eduard Moore (un filosof de o onestitate intelectuală dovedită, care l-a influenţat în mod notabil pe Russell prin lecţiile sale de analiză lingvistică), nu minţise nici măcar o dată în viaţa sa.

Într-o zi l-a întrebat direct:

— Moore, eu sunt sigur că tu nu ai minţit niciodată. Aşa este?

Moore a răspuns:

— Nu, nu este aşa.

După aceea, Russel a comentat:

— Este singura dată când l-am auzit minţind.

ŞI DACĂ TOTUŞI DUMNEZEU EXISTĂ?

Russell s-a arătat întotdeauna sceptic în legătură cu posibilitatea existenţei lui Dumnezeu, deoarece era convins de faptul că nu există argumente de niciun fel care să poată garanta o asemenea teză.

Cu privire la aceasta, în timpul unei discuţii cineva l-a întrebat pe Russell ce ar spune dacă după moartea sa va ajunge faţă în faţă cu Dumnezeu. Filosoful i-a răspuns:

— Pur şi simplu l-aş întreba: „Doamne, de ce ai dat atât de puţine semne despre existenţa ta?”

IADUL LUI RUSSELL

Întrucât în tradiţia creştină iadul este cel mai rău loc imaginabil, unde oamenii suferă pedeapsa veşnică pentru faptele rele săvârşite în timpul vieţii, Russell, cu obişnuitul lui simţ al umorului, spunea că trebuie să fie „un loc în care poliţia este germană, şoferii sunt francezi, iar bucătarii, englezi”.

CURCANUL INDUCTIVIST

Filosofii neopozitivişti credeau că metoda caracteristică pentru ştiinţă este metoda inductivă, conform căreia ştiinţa se bazează pe observarea empirică a faptelor, şi, plecând de aici, formulează legi universale. Astfel, de exemplu, începem prin a observa că fiecare corb pe care îl întâlnim este negru şi ajungem să tragem concluzia că toţi corbii sunt negri.

Problema este că acest tip de raţionament nu este concludent, deoarece oricât de multe ori am observa un fenomen, nu vom putea fi niciodată siguri că în viitor fenomenul se va produce mereu în acelaşi fel. Astfel, putem să fi observat multe lebede şi să fi văzut că toate erau albe, dar dacă din aceasta deducem că toate lebedele sunt albe suntem în pericol de a ne înşela (de fapt, există şi lebede negre). Este vorba de ceea ce se cunoaşte sub numele de problema inducţiei.

În cartea sa *Problemele filosofiei*, Bertrand Russell a ilustrat aceasta în felul următor: să ne imaginăm un curcan căruia un fermier îi dă de mâncare în fiecare zi. Curcanul ajunge să se obişnuiască, şi, ori de câte ori îl vede pe fermier, aşteaptă să-şi primească raţia zilnică. Să presupunem că acest curcan este un bun inductivist şi nu vrea să se grăbească atunci când trage concluzii. Prin urmare, va strânge cu răbdare date în legătură cu chestiunea care îl interesează cel mai mult: ora la care primeşte mâncarea. În cele din urmă, având în vedere

regularitatea cu care se succed fenomenele, curcanul ajunge să deducă faptul că, de fiecare dată când apare fermierul, el îşi primeşte raţia de mâncare. Soseşte Ziua Recunoştinţei, iar curcanul se făleşte cu descoperirea sa. Nu îşi imaginează că tocmai în acea zi fermierul care l-a hrănit în tot acel răstimp, în loc să-i dea mâncarea, îi va suci gâtul, îl va băga la cuptor şi îl va mânca.

GÂNDURI ÎNGHEŢATE

În anul 1948, avionul cu care călătorea Russell s-a prăbuşit în marea Nordului şi nouăsprezece persoane aflate la bord şi-au pierdut viaţa. Russell, care avea deja şaptezeci şi şase de ani, a înotat un timp destul de îndelungat până a fost salvat. Atunci când ziariştii l-au întrebat la ce se gândise mintea sa atât de dotată în timpul acelei distanţe parcurse înot, Russell a răspuns, mucalit ca totdeauna:

— Mă gândeam doar la cât de rece era apa.

FUMATUL SALVATOR

În urma acelui accident, Russell nu înceta să afirme că fumatul era foarte bun pentru sănătate şi că el îi salvase viaţa; deoarece toţi pasagerii avionului prăbuşit care au reuşit să se salveze se aflau în compartimentul destinat fumătorilor.

TOŢI SOLIPSIŞTI?

Solipsismul este teoria care afirmă că nu există decât eul particular şi nimic altceva în afara lui. Ei bine, este posibil să cred cu adevărat că nu exist decât eu? Are sens conceptul de „eu” fără cel de „altul”? Cum ar fi posibil să simţim jenă şi

ruşine într-o situaţie compromiţătoare dacă nu am crede că există şi ceilalţi? Chiar şi aşa, solipsismul nu este imposibil, deşi, ce e drept, pare destul de neverosimil, deoarece se pare că toţi suntem convinşi de existenţa altor euri, iar viaţa noastră se axează în bună măsură pe această credinţă. Aşa pare să o arate o cunoscută anecdotă care l-a avut ca protagonist pe filosoful Bertrand Russell:

Cu o anumită ocazie, o femeie i-a spus:

— De ce vă surprinde atât de mult că sunt solipsistă? Oare nu suntem cu toţii solipsişti?

ANTISOLIPSISTUL

Raymond Smullyan povesteşte că într-un seminar pe care îl ţinea Alan Ross Anderson s-a vorbit aproximativ două ore despre solipsism. „La sfârşitul seminarului, zice Smullyan, m-am ridicat şi am spus: «În acest moment cred că am devenit antisolipsist; cred că toţi există, cu excepţia mea!»”

FILOSOFIA ŞI NEÎNŢELEGERILE LINGVISTICE

În Occident, filosofia s-a născut şi s-a dezvoltat ca o disciplină care studiază fiinţa şi esenţa lucrurilor. Cu toate acestea, Kostas Axelos (un filosof pe care l-am citat deja la începutul cărţii) a inventat o scenă în care un înţelept chinez şi discipolul său se plimbă şi, în timp ce trec un pod, elevul îşi întreabă mentorul:

— Maestre, care este esenţa podului?

Înţeleptul se opreşte, îl priveşte o clipă şi îi dă apoi brânci în râu.

Prin aceasta nu se poate afirma că i-ar fi spus ceva, dar i-a arătat în schimb care este esenţa podului sau poate faptul că

este absurd să întrebi care este esenţa podului.

Lui Wittgenstein i-ar fi plăcut în mod sigur această istorioară. Aşa cum a afirmat în *Cercetări filosofice*, problemele filosofice se nasc dintr-o înţelegere greşită a limbajului, dintr-o confuzie, dintr-o neînţelegere lingvistică.

Problemele filosofice apar atunci când nu folosim aşa cum trebuie limbajul şi îl obligăm să se dezvolte într-un mediu care nu este al său, la fel cum o muscă, strecurându-se într-o sticlă, s-ar strivi de pereţii acesteia fără să ştie cum să iasă din ea. Atunci funcţia filosofiei constă doar din „a arăta muştei orificiul pe unde se poate ieşi din sticlă". Aşadar, ar fi vorba de o funcţie terapeutică: problemele filosofice se dizolvă atunci când li se arată orificiul prin care ele s-au strecurat, care nu este altul decât cel al unei confuzii lingvistice.

Bertrand Russell fusese profesor şi prieten al lui Wittgenstein, ca şi unul din iniţiatorii analizei lingvistice în filosofie. Lui Russell i s-a părut însă că în ultimii ani Wittgenstein dusese prea departe pretenţiile filosofiei analitice şi dezaproba ideea că toate problemele filosofice ar fi fost fructul unor încurcături lingvistice. Conform opiniei lui Russell, analiza conceptelor ne putea lămuri destule lucruri, dar problemele filosofice nu dispăreau odată cu ea. Russell nu era de acord cu ideea conform căreia problemele filosofice se risipesc atunci când se înţelege corect modul de funcţionare al propoziţiilor şi povestea următoarea anecdotă pentru a parodia teoria lui Wittgenstein: într-o zi, în drum spre Winchester, Russell s-a oprit în faţa unei prăvălii şi l-a întrebat pe proprietar care era drumul cel mai scurt. De îndată, proprietarul prăvăliei s-a consultat cu un bărbat care se afla în partea din spate a magazinului:

— Domnul doreşte să ştie care este drumul cel mai scurt către Winchester.

— Către Winchester? a întrebat o voce.

— Da.

— Şi întreabă care este drumul cel mai scurt?

— Da.

— Păi, habar nu am.

VĂTRAIUL LUI WITTGENSTEIN

În ceea ce îl priveşte, Karl Popper a scris că Wittgenstein „nu a arătat muştei drumul de ieşire din sticlă. Mai mult, văd în musca incapabilă să iasă din sticlă un excelent autoportret al lui Wittgenstein". Ba chiar a ajuns să compare analiza lingvistică a chestiunilor filosofice cu acţiunea de a ne curăţa lentilele ochelarilor. Cu ambele reuşim să vedem lumea mai clar, însă doar atât. Desigur, Popper a avut o celebră discuţie cu Wittgenstein în 1946, invitat fiind să ţină o conferinţă la Societatea de Ştiinţă Morală de la Cambridge, la care au asistat Wittgenstein şi Russell. Conform versiunii lui Popper despre cele ce s-au întâmplat acolo (pentru că există mai multe versiuni care nu coincid, toate culese de David J. Edmonds şi John A. Eidinow în cartea lor intitulată *Vătraiul lui Wittgenstein*), Wittgenstein l-a întrerupt la un moment dat, foarte iritat, dar Popper şi-a continuat expunerea până când Wittgenstein a luat vătraiul căminului şi l-a înfruntat pe Popper cu un aer destul de amenințător:

— Să vedem, dă-mi exemple de autentice probleme filosofice.

Popper a citat problema inducţiei, cea a probabilităţii, cea a infinitului, cea a eticii...

Întrucât Wittgenstein credea că etica putea fi doar arătată, dar că se dovedea a fi imposibilă ca discurs raţional, l-a somat pe Popper, cu un ton amenințător şi învârtind încă în mână vătraiul, să-i răspundă:

— Etica? Spune-mi dumneata un exemplu de regulă morală.

Atunci Popper a tranşat în favoarea sa disputa cu o lovitură de efect:

— Să nu ameninţi cu un vătrai pe cel ce ţine o conferinţă.

Ludwig Wittgenstein (1889–1951 d.Hr.)

A TE RUGA ŞI A FUMA

Fără nicio îndoială, în secolul XX tema vedetă a filosofiei a fost cea a limbajului. Mulţi filosofi au insistat până la saturaţie asupra faptului că vorbitorii nu sunt stăpânii limbajului, ci mai curând supuşii lui. Dar chiar dacă acest lucru este adevărat, în sensul că putem spune numai ceea ce limbajul ne permite să spunem, adevărul este că există şi o folosire persuasivă a limbajului, astfel încât este posibil să întrebuinţăm limbajul pentru a-i influenţa pe semenii noştri şi a ne atinge scopurile. Un exemplu de o astfel de folosire persuasivă apare în următoarea snoavă, care, în diverse variante, apare atât în tradiţia indiană, cât şi în cea japoneză sau europeană. Versiunea europeană are ca protagonist un iezuit, întrucât membrii acestui ordin aveau faima de a fi deosebit de perspicace şi sibilinici, şi sună aşa:

Doi preoţi din ordine diferite, amândoi fumători înrăiţi, s-au dus la papă pentru a-l consulta dacă este posibil să li se permită să fumeze în timp ce se rugau lui Dumnezeu.

A intrat primul ca să discute cu papa şi l-a întrebat dacă putea să fumeze în timp ce se ruga. A primit un răspuns negativ categoric din partea Sanctităţii Sale, precum şi un reproş sever.

A venit atunci rândul celui de-al doilea preot, iezuitul, care i-a adresat aceeaşi întrebare papei, dar cu o mică modificare.

— S-a supărat şi pe tine? l-a întrebat cel dintâi când l-a văzut ieşind de la întrevedere.

— Nu, dimpotrivă, a fost foarte mulţumit.

— Bine, dar l-ai întrebat dacă putem să fumăm în timp ce ne rugăm?

— Da, numai că a trebuit să schimb un pic ordinea cuvintelor: l-am întrebat dacă putem să ne rugăm în timp ce

fumăm.

IRONIA DUBLEI AFIRMAȚII

În ultimul timp, lingviştii şi filosofii limbajului s-au străduit să caute universaliile lingvistice, adică acele caracteristici care sunt comune tuturor limbilor. Cu toate că s-au descoperit o serie de trăsături pe care le au toate limbajele verbale, acest teren de studiu s-a dovedit foarte alunecos, atât de alunecos încât mai mulţi filosofi au comis gafe atunci când au încercat să facă generalizări pripite, aşa cum a fost acel simpatic caz pe care îl relata John Allen Paulos în cartea sa *Gândesc, deci râd*, despre un filosof care ţinea o conferinţă despre limbaj, afirmând că, de vreme ce există limbi în care dubla negaţie are un sens pozitiv şi limbi în care are un sens negativ, nu există în schimb nicio limbă în care o dublă afirmaţie să aibă un sens negativ. Teza a fost răsturnată imediat, atunci când unul dintre ascultători a replicat ironic: „Da, da."

JARGON DE RĂUFĂCĂTORI

Aşa cum am semnalat deja în capitolul anterior, în epoca lui Hegel au abundat exerciţiile de contorsionism lingvistic, dar nici secolul XX nu s-a lăsat mai prejos în această privinţă. Heidegger şi toţi epigonii acestuia, ca şi cei care i-au comentat opera, reprezintă un bun exemplu în acest sens. Până şi filosofii francezi, altădată un model de proză clară, dau dovadă, de câteva decenii, de acest gust pentru un stil încâlcit. Nu mai este destul să ştii franceză pentru a-i înţelege. Dacă vrei să-l citeşti pe Derrida, Deleuze sau Lacan trebuie mai întâi să te familiarizezi cu un anumit mod de exprimare. De aceea acum câţiva ani Javier Muguerza a comentat cu ironie: *Je ne parle pas lacanois*.

Walter Benjamin a numit jargon de răufăcători modul de a se exprima precumpănitor în rândul filosofilor şi a făcut-o nu fără temei.

La urma urmelor, cu cât mai greu de înţeles pare gândirea cuiva, cu atât mai profundă apare ea în ochii vulgului şi cu atât mai mare autoritate conferă acelui gânditor. În afară de aceasta, ce s-ar fi ales de toate cohortele de adulatori care trăiesc din doctrina maeştrilor lor dacă nu ar putea să se specializeze în disciplina de a-i descifra cuvintele?

Mai multora dintre ei li s-a atribuit o anecdotă în mod sigur inventată, dar care se potriveşte bine cu stilul multor filosofi: un filosof îi dictează secretarei un text, iar după ce termină o întreabă:

— Dumitale ţi se pare destul de clar?

La auzul răspunsului afirmativ al secretarei, profesorul spune:

— Atunci să-l facem mai obscur.

NĂRUIREA UNEI CĂSĂTORII

Pozitiviştii logici considerau că filosofia tradiţională era plină de enunţuri lipsite de sens, întrucât nu există posibilitatea de a le verifica în realitate şi a constata astfel dacă sunt adevărate sau false.

Rudolf Carnap, unul dintre exponenţii cei mai importanţi ai acestui curent filosofic, a dat odată ca exemplu de enunţ metafizic fără sens o propoziţie a lui Martin Heidegger care suna astfel: „Nimicul însuşi nimiceşte.” Carnap a afirmat:

— Este tot atât de absurd ca şi cum ai spune că ploaia plouă.

În cartea sa *5 000 de ani î.Hr. şi alte fantezii filosofice*, Raymond Smullyan povesteşte următoarea anecdotă despre căsătoria unui pozitivist logic:

„Am fost odată să cinez într-o cârciumă de ţară. Uimit, am constatat că pereţii localului erau plini de rafturi în care se afla o magnifică colecţie de cărţi de filosofie.

— Ah, da! — a explicat mai târziu proprietara localului –, soţul meu este filosof şi mi-a lăsat biblioteca lui. Este un pozitivist logic, iar pozitivismul lui logic a fost cel care a distrus căsătoria noastră.

— Cum este posibil aşa ceva? am întrebat eu.

— Pentru că orice spuneam eu, absolut orice, i se părea că nu are sens."

DUMNEZEU IESE DIN JOBEN

În aceeaşi carte povesteşte Raymond Smullyan că odată a folosit combinaţia între un truc de magie şi o lege logică pentru a demonstra existenţa lui Dumnezeu în faţa lui Carnap, care nu credea în nicio dovadă raţională în acest sens. Când magicianul a terminat presupusa lui demonstraţie şi a devenit evident că ea se baza pe un truc de magie, Carnap a exclamat:

„Ah, desigur, dovadă prin prestidigitaţie! La fel ca toţi teologii!"

Într-adevăr, cu ajutorul unor exerciţii de prestidigitaţie prin intermediul limbajului s-a încercat să se demonstreze de multe ori existenţa lui Dumnezeu. Astfel, Părinţii Bisericii au pledat mult timp în favoarea ideii conform căreia Dumnezeu trebuia să existe pentru că aşa spune Sfânta Scriptură. Cum putem şti însă că Sfânta Scriptură spune adevărul? Pentru că Sfânta Scriptură e cuvântul lui Dumnezeu, răspundeau părinţii Bisericii.

Cum se vede, argumentul provoacă greşeala numită *petitio principii* (sau „cerc vicios") şi aminteşte de o glumă evreiască pe care o spune José Antonio Marina în cartea sa *Părere despre Dumnezeu*:

„Doi evrei evlavioşi discută despre calităţile remarcabile ale rabinilor fiecăruia. Unul spune:

— Dumnezeu vorbeşte cu rabinul nostru în fiecare vineri.

— De unde ştii? întreabă celălalt.

— Chiar rabinul ne-a spus-o.

— Şi cum ştii că nu minte?

— Cum să mintă un om cu care Dumnezeu vorbeşte în fiecare vineri?”

FURTUL DE IDEI

Când Carnap a publicat *Construcţia logică a lumii*, o carte despre care autorul ei recunoştea că a scris-o rămânând îndatorat din punct de vedere intelectual lui Wittgenstein, acesta din urmă l-a acuzat că i-a plagiat ideile şi a comentat sardonic:

— Nu îmi pasă că un băieţel îmi fură merele, dar mă deranjează atunci când spune că eu i le-am dat.

LIPSA DE FARMEC A FILOSOFILOR DE LA CAMBRIDGE

Există o glumă care place foarte mult studenţilor şi în care un profesor îi spune unuia dintre elevii săi:

— Te rog să-l trezeşti pe colegul tău.

La care elevul spune:

— Treziţi-l dumneavoastră, că dumneavoastră l-aţi adormit.

Această glumă pare extrem de potrivită pentru anumiţi filosofi englezi şi aminteşte de o anecdotă a lui C.D. Broad, profesor de filosofie la Universitatea din Cambridge, care nu diferea mult de confraţii săi de la aceeaşi universitate în privinţa aridităţii cursurilor şi a plictiselii pe care acestea o provocau. Se pare că Broad îşi scria cursurile şi apoi le citea cu voce tare în faţa studenţilor săi. Avea obiceiul de a citi fiecare frază de două ori. Pentru a nu face prea plicticoase cursurile, mai intercala câte o glumă, şi ea scrisă în prealabil, doar că, în loc să o citească de două ori, o citea de trei ori. Ei, bine, aşa cum povesteşte unul dintre studenţii săi, Maurice Wiler, acesta

era singurul mod de a distinge frazele glumeţe de cele care nu erau spuse în glumă.

SOCIETATEA DESCHISĂ ŞI DUŞMANII SĂI

Karl Popper a scris o carte faimoasă, intitulată *Societatea deschisă şi duşmanii sai*, în care lăuda politica liberală şi democratică, atacând regimurile totalitare (inamici ai societăţilor deschise). De asemenea, aducea reproşuri grave unor filosofi precum Platon, Hegel şi epigonii lui Marx, care, conform opiniei sale, fuseseră instigatorii intelectuali ai totalitarismului.

Popper avea însă la rândul său faima de intransigent şi de persoană prea puţin înclinată să asculte criticile celor care îl atacau în disputele intelectuale. De aceea se spunea despre cartea lui Popper că ar fi fost mai bine să se fi intitulat: *Societatea deschisă, scrisă de unul dintre duşmanii săi*.

TRILEMA LUI MÜNCHAUSEN

Baronul Münchausen este personajul unui roman satiric (bazat pe peripeţiile unui militar german din secolul al XVIII-lea, căruia îi plăcea să-şi distreze oaspeţii cu istorii exagerate despre isprăvile sale în armata rusă), care reuşeşte să iasă dintr-o mlaştină trăgând de propriile sale plete. Bazându-se pe acest personaj, unii filosofi se referă la trilema lui Münchausen pentru a face aluzie la acea acrobaţie imposibilă pe care ar face-o raţiunea dacă ar pretinde să se bazeze pe ea însăşi: raţiunile se justifică apelându-se la alte raţiuni, iar acestea, la rândul lor, se justifică apelând la altele, dar care este fundamentul ultim al raţiunii? Conform părerii unor filosofi precum Karl Popper şi discipolul său Hans Albert, nu există

raţiuni pentru a ne încrede în raţiune. Dacă avem încredere în ea, nu o facem decât printr-un act de credinţă, printr-o hotărâre iraţională în favoarea raţiunii, căci dacă raţiunea s-ar fundamenta pe ea însăşi, ar realiza aceeaşi piruetă imposibilă ca şi baronul Münchausen când ieşea din mlaştină trăgând de propriile sale plete. Conform opiniei lor, orice încercare de fundamentare ultimă a raţiunii ar cădea într-o regresie infinită, într-un cerc vicios ori în ruptura arbitrară a procesului (postulând existenţa unui principiu care nu poate fi demonstrat).

Cu privire la aceasta, Javier Muguerza povesteşte în cartea sa *Din perplexitate* ce s-a întâmplat într-o conferinţă a unui discipol al lui Hans Albert: „Vorbitorul se referea la fiecare din cele trei posibilităţi cu clasicele lor denumiri latine – *regressus ad infinitum*, *circulus vitiosus* –, dar, pentru că ezita negăsind o denumire adecvată în latină pentru cea de a treia, a oferit o şansă de aur glumeţului de serviciu, care, spre amuzamentul general, a sugerat macaronic pe cea de *cogitus interruptus*."

PERPLEXITATE FECUNDĂ

Cu ocazia prezentării cărţii amintite mai sus. *Din perplexitate*, Javier Muguerza a povestit că, arătând-o unui prieten, acesta se uita ba la titlu, ba la grosimea ei (aproape şapte sute de pagini), apoi s-a adresat autorului:

— Toate acestea le-ai scris din perplexitate? De fapt, cu mine se întâmplă tocmai contrariul: când rămân perplex nu ştiu ce să spun.

MORALA PURITANILOR

Morala puritană se caracterizează prin dezaprobarea anumitor comportamente presupuse a fi impudice, dar care nu

aduc prejudicii nimănui. Puritanii se consideră garanţi ai bunelor moravuri şi trâmbiţează un sever cod moral care ascunde, de fapt, o serie de prejudecăţi înrădăcinate în societate, o perversă repudiere a plăcerilor trupeşti şi o silinţă de a salva, înainte de toate, aparenţele. Fernando Savater, în cartea sa *Etica pentru Amador*, ilustrează în mod reuşit acea morală falsă în felul următor:

„Puritanii se consideră oamenii cei mai «morali» din lume şi, mai mult decât atât, apărători ai moralităţii celor din jurul lor [...]. Modelul lor este de obicei doamna din acea poveste... ţi-o aminteşti? A sunat la poliţie pentru a protesta că nişte copii dezbrăcaţi fac baie în faţa casei sale. Poliţia i-a îndepărtat pe copii, dar doamna a sunat din nou pentru a se plânge că acei copii continuau să facă baie (dezbrăcaţi, tot dezbrăcaţi) puţin mai sus şi că scandalul continua. Poliţia revine şi îi îndepărtează, iar doamna revine cu protestul ei. «Doamnă, i-am trimis cu un kilometru şi jumătate mai încolo...» a spus inspectorul. Puritana a răspuns cu o indignare «virtuoasă»: «Da, dar îi pot vedea şi acum cu binoclul!»”

CIORAN NU EXISTĂ

În *Eseu despre Cioran*, Savater povesteşte că într-o anumită perioadă a avut în vedere posibilitatea de a-şi scrie teza de doctorat despre un filosof inexistent, pe care îl imagina discipol al lui Heraclit şi trăind în Atena elenistică. În cele din urmă, a abandonat ideea şi a scris în teza sa despre Cioran. Cum însă filosoful român aproape că nu era cunoscut pe atunci în Spania, în cercurile universitare a început să se răspândească zvonul că acest filosof nu exista de fapt, ci era o invenţie a lui Savater.

Atunci Savater i-a trimis o scrisoare lui Cioran, dându-i de ştire despre acest lucru: „Aici se spune că dumneavoastră nu existaţi.” Cioran, care a proclamat totdeauna zădărnicia existenţei şi ideea că ar fi fost cel mai bine să nu se fi născut, i-

a răspuns cu o notă de umor laconic: „Te rog să nu dezminţi acest lucru!”

MULȚUMIRI

Dacă a scrie o carte nu este întotdeauna o sarcină plăcută pentru autor, cu atât mai puţin este, de obicei, pentru cei care îl înconjoară. De aceea, trebuie să le mulţumesc în primul rând mamei mele şi surorilor mele Mila şi Ele, pentru că m-au suportat cu răbdare în perioada elaborării acestei cărţi. Doresc să le mulţumesc şi pentru că au citit cu plăcere manuscrisul şi m-au încurajat să încerc publicarea lui. Lui César şi lui Mar le rămân îndatorat pentru că mi-au pus la dispoziţie casa lor, în care să pot citi şi scrie în liniște. Lui César îi datorez mulţumiri şi pentru valoroasele sugestii date pentru îmbunătăţirea textului.

La Editura Ariel, manuscrisul a fost bine primit de Mauricio Bach, care mi-a acordat tot sprijinul pentru a finisa cartea, aducându-mi câteva texte bine-venite pentru a o completa.

Lui Julián şi lui Roberto trebuie să le aduc mulţumiri pentru mai multe lucruri decât îşi pot ei imagina. La fel lui Rakel, care, cu glumele sale copilăreşti, a fost o sursă de inspiraţie pentru această carte.

{1} Cântec și dans popular spaniol.